

ระดับล่างโดยคัดเลือกจากคนพื้นเมืองหรือเป็นข้าราชการชาวฮั่นที่ย้ายมาจากที่อื่นก็ได้ นี่เป็นขั้นตอนพื้นฐานที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิงอย่างแท้จริง

จากนั้นก็ตั้งคนสำรวจที่นา แบ่งที่ดินเป็น 3 แบบ คือ แบบแรกเป็นที่ดินที่ "ดินดำน้ำชุ่ม" ที่ให้ผลผลิตสูงสุด แบบที่สองให้ผลผลิตปานกลาง และแบบที่สาม ให้ผลผลิตต่ำ ผลผลิตในที่นี้เป็นจำนวนข้าวเปลือกที่ได้รับจากปริมาณที่นาที่ใช้เพาะปลูก จากนั้นก็จัดสรรที่นาให้กับชาวบ้านชาวเมืองไปทำ ที่เหลือก็ไปเกณฑ์คนหรือจ้างคนมาทำเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการ เช่น เป็นค่าจ้างคนเดินสารส่งข่าวหรือคนงานเป็นต้น

การกระทำเช่นนี้ โดยเนื้อแท้แล้วก็คือการสลายอำนาจของเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นโดยตรงนั่นเอง เพราะอำนาจของเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นมาจากอำนาจในการเป็นเจ้าของที่ดินและเก็บส่วยและค่าเช่าจากชาวบ้านชาวเมืองที่ใช้ประโยชน์จากที่ดินนี้เอง และเพื่อให้การครอบงำเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ ราชสำนักยังเสนอให้มีการตั้งโรงเรียน ไปรษณีย์ กำแพงเมือง และการจัดการกับเชื้อสายของเจ้าที่ดินเก่า³⁹

นี่เป็นการจัดการกับเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นที่ราชสำนักจีนสามารถควบคุมและเข้าไปปกครองโดยตรงได้ จำนวนของเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นในสมัยหมิงมีมากกว่า 1000 คน ทั่วประเทศ มีจำนวนไม่น้อยที่ราชสำนักจีนได้เข้าไปปกครองและสามารถทำให้เป็นส่วนหนึ่งของ "จีนภายในประเทศ" หรืออาณาเขตหนึ่งของจีนได้อย่างถาวรเช่น เขตกวางตุ้ง กวางสี เป็นต้น ในขณะที่มีอีกจำนวนมากที่ราชสำนักจีนกำลังพยายามจะเข้าไปปกครองโดยตรง โดยเฉพาะเขตชายแดนด้านเสฉวน กุ้ยโจว และยูนนาน

ในสมัยนี้ อาณาจักรไทใหญ่ในเขตตะวันตกเฉียงใต้ของจีนยังมีความเข้มแข็งและดูเหมือนเป็นปึกแผ่นมาแต่แรก แม้หลังการล่มสลายของอาณาจักรเมืองมวหลวงแล้ว อิทธิพลของราชสำนักจีนยังไม่สามารถจะขยายตัวเข้าไปในเขตนี้ได้มากนัก ด้วยอุปสรรคด้านสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เต็มไปด้วยโอพิเซไ้ป่า แต่เหนือสิ่งอื่นใดคืออำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่มั่นคง แม้ดูเหมือนว่าการยอมรับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางท้องถิ่นของจีนจะดูเหมือนเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อจีนก็ตาม

หลังคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่พม่าเริ่มขยายอาณาเขตและอำนาจเข้ามาครอบครองอาณาจักรไทใหญ่เดิม จีนจำเป็นต้องยatraกองทัพอเข้าไปปกป้องตามแนวเขตที่ใกล้ชายแดนของตน และได้ใช้โอกาสนี้เข้าไปตั้งค่ายทหาร นาทหาร และอพยพชาวฮั่นเข้าไปยังพื้นที่ดังกล่าวนี้ มองจากนโยบายของราชวงศ์หมิงแล้ว นี่เป็นขั้นตอนแรกของการสร้างอำนาจและอิทธิพลของราชสำนักและชาวฮั่นเพื่อที่จะก่อกำเนิดไปสู่การปกครองดินแดนนี้โดยตรงดังที่ได้เคยกระทำมาแล้วกับดินแดนในเขตอื่น

ทางด้านเจ้าฟ้าไทใหญ่เองที่เคยเป็นอิสระในการปกครองบ้านเมือง มีอาณาเขตและดินแดนค่อนข้างแน่นอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการล่มสลายของเมืองมวหลวง การเข้ามาของชาวฮั่นที่อาศัยตามเชิงเขาไม่มีผลต่อความมั่นคง เพราะชาวเขาเหล่านี้ต้องส่งส่วยบรรณาการเช่นเดียวกับชาวไทใหญ่ในพื้นที่ราบ และชาวเขาอื่น ๆ หลังสงครามพม่า เมื่อราชสำนักจีนเข้ามาตั้งค่ายทหาร ยึดที่นาส่วนหนึ่งของเจ้าฟ้าเป็นนาทหาร อพยพชาวฮั่นเข้ามาทำนาในทุ่งนาหุบเขา และการเข้ามาของขุนนางฮั่น ทำให้เจ้าฟ้าสูญเสียอำนาจในการปกครองส่วนหนึ่งไปเพราะต้องรับคำสั่งและทำตามขุนนางจากราชสำนักเหล่านี้ ยังต้องสูญเสียที่นาและผลประโยชน์ส่วนหนึ่ง และยังต้องไปเก็บส่วยภาษีเหมือนกับการข่มขู่บังคับและขูดรีดชาวบ้านชาวเมืองของตนเพื่อนำไปเป็นของฝากบรรณาการให้กับขุนทหารฮั่นเหล่านี้อีก ยิ่งจำนวนทหาร จำนวนขุนนางฮั่นเข้ามามาก ความทุกข์ยากของเจ้าฟ้าและชาวบ้านชาวเมืองก็ยิ่งใหญ่หลวงมากขึ้น

³⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Harold J. Wiens, 1954 *China's March Toward the Tropics* อ้างแล้ว, หน้า 214-226.

การเข้ามาของทหารอื่นในฐานะหัวหน้าหรือทหารทำนาก่อให้เกิดการสัมพันธ์แลกเปลี่ยนกันทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมไทใหญ่กับอื่นเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในเขตจีนเริ่มมีความแตกต่างจากชาวไทใหญ่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า

มองย้อนหลังกลับไปกว่าสามศตวรรษที่ไทใหญ่ได้ติดต่อกับราชวงศ์หมิง มองเห็นพัฒนาการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของไทใหญ่ได้อย่างแจ่มชัดขึ้น มองเห็นสภาพการเมืองการปกครองและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่ได้พัฒนาไปตามแรงกระแทกจากการเมืองการปกครอง สังคม และวัฒนธรรมภายนอกมากขึ้นเป็นลำดับ แต่หากมองไปข้างหน้าอีกสองศตวรรษแล้ว จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเริ่มจะเกิดขึ้นรวดเร็ว รุนแรง และมีความเข้มข้นมากกว่าเดิมหลายเท่าตัวนัก ราชวงศ์ชิงเริ่มรุกหนักทางด้านการเมืองการปกครอง ระบบเจ้าฟ้าได้รับการกระทบกระเทือนสูงสุด จนต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และในการดิ้นรนครั้งนั้น เคราะห์กรรมทั้งหลายได้ตกไปอยู่ชาวบ้านชาวเมืองชาวไทใหญ่ ขณะเดียวกันการสร้างระบบการเมืองการปกครองแบบใหม่ที่จะเข้ามาแทนที่ระบบเก่า ทำให้ขุนนางชั้นพยายามทำทุกอย่างที่จะสร้างอำนาจให้มีกับตนเอง รวมไปถึงความมั่งคั่งร่ำรวย ชาวบ้านชาวเมืองไทใหญ่ก็เลยเหมือนถูกผีเข้าดำพลอย ที่อยู่ระหว่างเขาควาย หรือเป็นกับหนุ่าแพรงที่ข้างชนกันแล้วยอมถูกเหยียบย่ำจนแหลกราญไม่ว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้ชนะก็ตาม

นโยบายของราชสำนักจีนในสมัยราชวงศ์หมิงมุ่ง “แต่งตั้งขุนนางชั้นปกครองแทนเจ้าฟ้า” แต่มาในสมัยชิงได้เปลี่ยนเป็น “ยกเลิกเจ้าฟ้า แต่งตั้งขุนนางชั้นปกครอง” ทำให้เกิดความขัดแย้งสูงระหว่างกลุ่มผู้ปกครองสองฝ่าย และช่วงต่อไปนี้เป็นพัฒนาการการเมืองการปกครอง สังคม และวัฒนธรรมที่น่าสนใจมากยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทใหญ่

3.4.5 แผ่นดินไทใหญ่เมื่อต้นราชวงศ์ชิง (2203-2303/ค.ศ. 1660-1760)

หลังจากการปราบปรามกองทัพของราชวงศ์หมิงที่ยู่นนานได้อย่างราบคาบแล้ว หูซานกั๋วได้ปกครองมณฑลยูนนานและได้ตั้งตนเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นกับราชวงศ์ชิง และได้ใช้โอกาสนี้เข้าไปขยายอำนาจและอิทธิพลในดินแดนของชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ อันรวมถึงเขตดินแดนของชาวไทใหญ่ด้วย ที่นาของเมืองสาและเมืองอื่น ๆ ถูกยึดไปเป็นของส่วนตัว และได้แต่งตั้งเจ้าฟ้าไทใหญ่หลายองค์เพื่อปกครองเมือง เช่น เมืองหล้า เมืองจันตา เป็นต้น หัวเมืองไทใหญ่ถูกเกณฑ์ให้ส่งส่วยและบรรณาการมากขึ้น อำนาจทางการเมืองของจีนเริ่มแผ่ขยายเข้าสู่เขตดินแดนของไทใหญ่มากขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสมัยจักรพรรดิคังซี ปีที่ 21 พ.ศ.2225/ค.ศ.1682 ได้มีพระบรมราชโองการให้ปราบยูนนาน “กองกำลังทหารที่ยกมามากมายเหมือนแมลงเม่า” ยูนนานถูกตีแตกและยอมสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักชิงอีกครั้งหนึ่งตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หลังจากนั้นเครือเมืองกูเมืองได้บันทึกว่า “บ้านเมืองดูเหมือนค่อนช้างจะสงบขึ้น แต่ว่าสันติภาพนี้ยังไม่มั่นคง เปรียบเหมือนสือสานด้วยไม้ไผ่ สานแล้วก็ถูกแยกแล้วกลับไปสานใหม่”

การที่ราชสำนักชิงสามารถปราบหูซานกั๋วได้ครั้งนี้เป็นการแสดงถึงความมั่นคงทางการเมืองการปกครองและแสนยานุภาพของกองทัพของราชสำนักจีนอีกครั้งหนึ่ง และคุนหมิงได้กลายเป็นศูนย์กลางการบริหารปกครองท้องถิ่นในเขตมณฑลยูนนานที่เข้มแข็งมากขึ้นกว่าแต่เดิม และได้พยายามที่จะเข้าไปบริหารและปกครองและขยายอำนาจเข้าไปในเขตตามแนวชายแดนพม่าได้มากขึ้นแม้ว่าจะยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่นักในช่วงต้นของราชวงศ์ชิง

ในขณะที่บ้านเมืองไทใหญ่ในพม่าถูกเกณฑ์ให้ไปสู้รบกับหัวเมืองไทใหญ่หลายเมืองที่พยายามแข็งเมืองจากราชสำนักพม่า เมืองเชียงตุงของชาวไทเขินก็ถูกพม่าเกณฑ์หัวเมืองไทใหญ่ลงไปโจมตีจนพ่ายแพ้ไป บ้านเมืองไทใหญ่ในเขตจีนก็มีความเดือดร้อนไม่แพ้กัน เนื่องจากมีชาวจีนกลุ่มหนึ่งได้รวบรวมสมัครพรรคพวกสร้างความวุ่นวายขึ้นในเขตดินแดนของชาวไทใหญ่ได้การไปโจมตีบ้านและเมืองต่าง ๆ จนเจ้าฟ้าไทใหญ่หลายเมืองต้องอพยพหลบหนีภัย เจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ ต้องขอความร่วมมือกันมาปราบจนสำเร็จ ที่หย่างชางก็มีแม่ทัพตระกูลเถาได้ไปสร้างความเดือดร้อนแก่บ้านเมืองไทตามชายแดน ราชสำนักต้องเกณฑ์เจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตได้คง 8 เมืองไปปราบปราม และครั้งนี้มีแต่เมืองหล้าเท่านั้นที่ไม่ยอมยกไป จึงถูกสอบสวนและเจ้าฟ้าเมืองหล้าถูกประหารชีวิต⁴⁰

ในช่วงนี้เองที่เริ่มมีชาวจีนโพ้นทะเลชาวไทใหญ่เรียกว่า พวกชาวอพยพเข้าเมืองมาเป็นจำนวนมาก สึกพันเมืองวันและราชวงศ์เมืองวัน⁴¹ ได้บันทึกไว้ว่า ในสมัยของโตเอื้อฟ้านั้น “ชาวหล้าหัวเกรงหัวกองค้ายหล้าเจ้าเมืองวันมา ได้มีการสู้รบกับกองทหารของเจ้าฟ้าหลายครั้งหลายหน แต่ก็ไม่สามารถต่อสู้ได้ ต่อมา ชาวได้รวมกันเอง ช้างและสาด(เสือ)ผิวไม้ไผ่มาเป็นบรรณาการขออยู่ขอกินน้ำดินเมืองวัน โตเอื้อฟ้ารับของฝากบรรณาการแล้ว สั่งให้พวกชาวไปอยู่เหนือค้อย ไม่ให้อยู่บริเวณทุ่งเมือง ชาวได้ไปอยู่บ้านโป่งที่กองลอด ทั้งบ้านปุมล่อง เวลานั้นมีชาวได้มาอยู่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ที่กองตูม กองไว กองหวายเป็นที่พวกชาวอยู่ทั้งสิ้น”

ประวัติศาสตร์เมืองหล้าได้บันทึกไว้แตกต่างออกไปว่า เมื่อปีพ.ศ.2223/ค.ศ. 1680 จักรพรรดิคังซีได้มีพระบรมราชโองการให้ชาวจีนโพ้นทะเลหรือพวกชาวอพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองล้าสา เขตเมืองวันได้ จากนั้นก็มีชาวเขาเผ่าปะหล่องได้อพยพเข้ามาในเขตเมืองวันและเมืองซอนด้วยเช่นเดียวกัน การที่มีชาวเขาอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากเช่นนี้ทำให้ “ขณะนั้นบ้านเมืองของเรabriเวณนั้นได้รับผลกระทบกระเทือนจากการอพยพของพวกชาวที่มากันเป็นจำนวนมาก ทำให้คนไทชาวตะอัง(ปะหล่อง) เกรงกลัว ราษฎรที่อาศัยอยู่บริเวณชายทุ่งกลางต่างก็หนีภัยไปหมด” ชาวจีนโพ้นทะเลและชาวปะหล่องทั้งสองกลุ่มนี้จะเข้ามามีบทบาทในประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่เมืองซอนอย่างมากดังจะได้กล่าวในตอนหลังต่อไป

เมื่อดูจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงนี้แล้ว พบว่าช่วงต้นของสมัยราชวงศ์ชิงเขตดินแดนไทใหญ่ยังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับเมื่อตอนปลายสมัยราชสำนักหมิง ราชสำนักชิงยังไม่มีโอกาสที่จะเข้ามาปกครองดูแลอย่างใกล้ชิดนักอันเนื่องมาจากปัญหาภายในของประเทศเอง และเมื่อได้หนุชานกั๊ยที่ปกครองมณฑลยูนนานลงได้แล้ว ไม่ทันที่ราชสำนักจีนจะเข้ามาจัดการกับหัวเมืองตามชายแดน ก็ได้เกิดเหตุการณ์สงครามครั้งยิ่งใหญ่ระหว่างจีนกับพม่าอีกครั้ง และผลของสงครามครั้งนี้เองที่ทำให้ราชสำนักจีนต้องเป็นฝ่ายรุกทางการเมืองเข้าไปควบคุมชายแดนและปกครองเจ้าฟ้าไทใหญ่มากขึ้น

3.4.6 สงครามพม่าสมัยราชวงศ์ฉอลงพญา (พ.ศ. 2293-2313/ค.ศ. 1750-1770)

จุดเปลี่ยนสำคัญของประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่อีกครั้งหนึ่งคือสงครามพม่าสมัยพระเจ้าอลองพญาที่ด้านหนึ่งได้ผลักดันให้ชาวไทใหญ่ในจีนถูกแบ่งแยกออกห่างไปจากชาวไทใหญ่ในพม่ามากขึ้น

⁴⁰ เครือเมืองงูเมือง, หน้า 88-89.

⁴¹ สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. 2540. สึกพันเมืองวัน. บรรณาธิการต้นฉบับภาษาไทใหญ่ได้คงเก๋ลายมือเขียน(ตัวด้วงอก), ดาวเขว ยอด และโดยงหลั้น (แปล). “ราชวงศ์เมืองวัน” ใน ปุ๊กปุมเครือเมืองโต. หล้าสีปูก. (1993). บรรณาธิการ. อังออกลายอาเมวโตได้คง. (ต้นฉบับภาษาไทได้แบบใหม่). (สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์) บรรณาธิการ. (2540)

อีกด้านหนึ่งได้ทำให้ราชสำนักจีนต้องกลับเข้ามามีบทบาทในการปกครองดูแล เสริมกำลังป้องกันชายแดนและลดอำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่ลง การกระทำดังกล่าวนี้ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในเขตดินแดนของชาวไทใหญ่

พระธรรมมาแต่ที่เขียนประวัติศาสตร์ไทใหญ่ “เครือเมืองกูเมือง” ซึ่งมีชีวิตอยู่ในเวลาเดียวกับยุคนี้ ได้บันทึกเหตุการณ์และความรู้สึกของชาวไทใหญ่ตลอดจนสภาพบ้านเมืองและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทใหญ่ในยุคนั้นได้อย่างดี ก่อนที่ภัยสงครามครั้งยิ่งใหญ่จะเริ่มขึ้น ได้มีलगบอกเหตุว่า “ค.ศ. 1736 จักรพรรดิยงเจิ้นสวรรคต พระโอรสขึ้นครองราชย์คือจักรพรรดิเจียน หลงขณะนั้นบ้านเมืองของเราแคว้นนั้นวุ่นวายไม่มีสันติสุข เทวดาได้ใช้เสียงเตือนว่าภายในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าภัยจะมาถึงเมืองทุกเมือง คนจะไม่มีกินไม่มีเสื้อผ้าใส่ คนรวยไม่ไคร้หมองเพราะมีเงินทองข้าวของเต็มยั้งฉาง แต่อย่าถือตัวเย่อหยิ่งเพราะบ้านเมืองมนุษย์จะกลายเป็นทุ่งราบที่เต็มไปด้วยหนาม ข้าวที่เต็มยั้งเต็มเยจะไม่มีคนกิน บ้านเรือนไม่ว่าจะใหญ่โตเพียงใดก็จะไม่มีคนอาศัยอยู่ ไม่มีพระธรรมคำสอนของเทวดาอีกต่อไป ยุคที่มาถึงจะเต็มไปด้วยคนชั่วช้าอำมาตย์เหมือนหมา พระบาทและพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้าจะหายไป เทวดาจะไม่ส่งพระธรรมคัมภีร์อันล้ำค่ามาสอนให้มนุษย์รู้จักศีลธรรม เหตุผล แม้แต่สัตว์ไม่ไม่สามารถส่งสัญญาณสั่งสอนให้มนุษย์รู้จักเหตุผลได้ น้ำป่าจะทำให้ภูเขาถล่มถล่มลงไปในแม่น้ำ ภูเขาจะเลื่อนเคลื่อนไหวย้ายอยู่ในทุ่งราบ ก่อนหินใหญ่จะเคลื่อนที่ได้ ฤดูกาลจะไม่สามารถแยกได้ว่าเป็นฤดูไหน ทุกหนแห่งเต็มไปด้วยห่า สัตว์จะตายสิ้น ชากศพองเป็นภูเขา เลือจะออกมาทำร้ายอาละวาด ดาวหางจะปรากฏขึ้นทั้ง 4 ทิศ 8 ด้าน เรื่องอัศจรรย์เหล่านี้จะเกิดขึ้น”⁴²

ความจริงแล้วलगบอกเหตุได้เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นหลายปี ประวัติเมืองซอนได้มีบันทึกไว้ว่า เจ้าฟ้าฟาง ถิ่นเงิน รัชกาลที่ 13 และพระโอรสได้ถูกกองทัพของพม่าที่บุกเข้ามา จับตัวไปใน ปีพ.ศ. 2190/ค.ศ. 1647 ราชสำนักจีนได้รับแจ้งจึงได้มีพระบรมราชโองการไปยังพม่าเพื่อขอตัวคืน พม่าได้คือพระโอรส แต่ฟางถิ่นเงินถูกประหารชีวิต

เมื่อพระเจ้าอลองพญาได้ขึ้นครองราชย์นั้น เจ้าฟ้าไทใหญ่หลายเมืองได้พากันแข็งเมือง เมืองหนึ่งก็คือเมืองแสนหวีซึ่งมีเจ้าเสืออุ้มฟ้ามั่งแกเป็นเจ้าฟ้าขณะนั้น พม่าได้ยาตรากองทัพใหญ่เข้ามาโอบล้อมและโจมตีเมืองแสนหวี เจ้าเสืออุ้มฟ้ามั่งแกไม่สามารถต้านทานกองทัพพม่าได้ต้องหนีเข้าไปอยู่บ้านหินแสงในเขตเมืองกา⁴³ ประวัติศาสตร์เมืองซอนบันทึกว่า พระองค์ได้หนีเข้าไปอยู่ที่เมืองปานเป็นการชั่วคราว และได้ส่งข้างเป็นบรรณาการถวายแก่ราชสำนักชิง และได้รับการจัดที่พักให้อยู่ที่อำเภอตั้งชวน ด้านสี่ สงครามครั้งนี้ทำให้ชาวแสนหวีหนุ่มปวงต้องประสบความเดือดร้อน ลำบากยากแค้นและล้มตายเป็นจำนวนมาก

เครือเมืองกูเมือง (หน้า 94) ได้เอ่ยถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ไว้ว่า “ขณะนั้นกองทัพที่แข็งแกร่งที่สุดคือกองทัพของเมืองแสนหวี เจ้าฟ้าเมืองแสนหวีจึงไม่มีท่าทีเกรงกลัวไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อพม่า ค.ศ. 1758 พระเจ้าอลองพญาได้ยกกองทัพใหญ่ไปปราบ เจ้าฟ้าเมืองแสนหวีได้สู้รบต่อต้านอย่างกล้าหาญ กองทัพพม่าไม่สามารถปราบได้อยู่หลายครั้ง แต่ในที่สุดกองทัพของเมืองแสนหวีต้องพ่ายแพ้เพราะสู้รบแต่เพียงลำพัง พม่ามีกองกำลังทหารมากกว่า กองทัพพม่าได้ไล่โจมตีไปถึงเมืองบ่อ เจ้าฟ้าเมืองแสนหวีหนีไปเมืองปานทางทิศตะวันออก สุดท้ายได้สิ้นพระชนม์ที่นั่น”

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 89-91.

⁴³ ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ ฉบับของนันทสิงห์, หน้า 52-54.

จดหมายเหตุขุนซื่อหนีเหยียนเหมียนจีซื่อ ได้บันทึกเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกันว่า ศกเขียนหลง ปีที่ 23 ค.ศ. 1758 เดือน 3 พระเจ้าอลองพญาของพม่าได้รุกรานและยึดหมูปาง(แสนหวี) ปีที่ 24 ค.ศ. 1759 เวียงหมูปางถูกยึด คำมางตีเจ้าเมืองหนีไปมางกา ราชบุตรต่างหลบหนีภัยไปสิ้น

ประวัติศาสตร์พม่าของหม่อง ทิน อ่อง (2519: 111-113) ก็ได้เขียนถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า พม่ารุกรานในแคว้นไทใหญ่ต่าง ๆ พวกกวะไทใหญ่ยังคงเหลืออยู่ก็ถูกพม่าไล่ออกจากอังวะ เจ้าฟ้าไทใหญ่หลายองค์ได้ไปขอลี้ภัยที่จีน และพม่าได้เกณฑ์กองทัพไทใหญ่ส่วนหนึ่งไปช่วยพม่าตีจีนอีกด้วย จีนได้ตอบโต้กองทัพพม่าในเขตแดนไทใหญ่ถึงกรุงพุกาม และในค.ศ. 1769 พม่าสามารถปกครองภาคเหนือสุดครอบคลุมดินแดนไทใหญ่ กองทัพจีนตีมาถึงพะโมได้ มีการสู้รบกันในเขตไทใหญ่ ผลคือจีนสามารถตีและยึดแคว้นไทใหญ่ได้หลายเมือง เช่น แสนหวี สิบป้อ พร้อมกับประหารชีวิตเจ้าฟ้าและตั้งคนของตนครองเมืองแทน และใช้เมืองเหล่านี้เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร พร้อมกับมอบหมายให้รองแม่ทัพจีนมาประจำอยู่ที่เมืองแสนหวีพร้อมทหาร 5 พันคน และกองทัพอีกกองหนึ่งซึ่งมีทหารกว่าหมื่นห้าพันให้คอยคุมเส้นทางแสนหวีกับกองทัพไทใหญ่

ทางฝ่ายไทใหญ่ในจีนมองว่า ขณะนั้นเมืองจีนไม่มีกำลังพอที่ดูแลรักษาชายแดนได้ ด้วยเหตุนี้เองทำให้กษัตริย์พม่าสามารถสร้างความเข้มแข็งและแสวงหาทุกวิถีทางและโอกาสที่จะขยายอาณาเขต ด้วยการบุกยึดพื้นที่บริเวณใกล้เคียง *เครือเมืองกูเมือง* ได้บันทึกลงบอกเหตุของสงครามไว้ว่า “บ้านเมืองเริ่มเกิดความวุ่นวาย มีนิมิตหมายที่ไม่เป็นมงคลเกิดขึ้น พระพุทธรูปในวัดแห่งหนึ่งมีน้ำตาไหลออกมา และพระหัตถ์ขวามีโลหิตไหลออก เทวดายิงปืนในอากาศสะท้อนถึงบนฟ้า แม้แต่เดือนกับตะวันก็เศร้าโศก เกิดกบกินตะวัน(สุริยคราส) ได้ฟ้ามืดไปทั่ว แม้แต่ดวงดาวก็ไม่ปรากฏแสง ดวงจันทร์ก็หนีหายไป แม้แต่นางจางเอ๋อเทพธิดาแห่งดวงจันทร์ยังต้องหลบเข้าไปในวังพระจันทร์ คนทั้งหลายต่างก็ตกใจหนีไป บ้านเมืองรกร้างปราศจากผู้คน” และ “กษัตริย์พม่าคิดว่าเมืองจีนอ่อนแอ ไม่สามารถต่อต้านได้ ค.ศ. 1764 จึงยกทัพหลวงแบ่งเป็นหลายสายรุกรานชายแดนจีน ด้วยเหตุนี้จักรพรรดิจึงทรงมีคำสั่งให้เจ้าฟ้าทุกหัวเมืองที่อยู่ชายแดนเกณฑ์ทหารไปรบศึก ถึงวันปีใหม่สงครามตีพม่าเข้ายึดเมืองโกเกงได้ ปล้นชิงเผาและฆ่าฟันราษฎร ทั้งยังสั่งให้เจ้าฟ้าเมืองไท 8 เมืองส่งเสบียงให้แก่กองทัพพม่าด้วย”

เครือเมืองกูเมือง (หน้า 94-95) ได้บรรยายถึงสงครามครั้งนี้ว่า “ค.ศ. 1766 เมืองเสยกกองทัพพม่าและเกณฑ์กองทัพไทจากงานตา กานฮ้าย เมืองมว เมืองติ เมืองวัน ไปตั้งค่ายที่เมืองแสง บ้านบ่อ ริมแม่น้ำเกว จนย่างเข้าฤดูหนาวจึงได้ถอนทัพกลับ ค.ศ. 1767 จวนจะถึงเทศกาลสงกรานต์ แม่ทัพสกุลคาแห่งราชสำนักจึงได้นำกองทัพมาต่อต้านและโจมตีกองทัพพม่า เมื่อถึงกาดใหม่ริมแม่น้ำคงก็ถูกกองทัพพม่าตีพ่ายแพ้ ต้องถอนทัพมาตั้งหลักที่เมืองวัน กองทัพพม่าได้ไล่ติดตามมาโจมตีถึงเมืองมว เมืองสา เมืองกานฮ้าย บ้านเมืองถูกไฟเผา ถูกปล้นชิงทุกแห่ง และตามมาล้อมเมืองวัน แม่ทัพขุนนางได้จัดกองทัพไปโจมตีต่อต้าน และได้ฆ่าฟันทหารพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก ชากศพเต็มไปทุกหนแห่ง พม่าพ่ายแพ้ถอยกลับไปเมืองหวี กองทัพราชวงศ์ชิงได้ไล่ติดตามไปตีเมืองโกเกงของชาวไทเขินซึ่งอยู่ในพื้นที่ของจีน และทำลายค่ายที่พม่าก่อสร้างไว้ริมแม่น้ำมว กองทัพราชวงศ์ชิงได้โจมตีรุกเข้าไปถึงเจบ่อ เกงหวี และเมืองอื่น ๆ เดือน 5 กองทัพพม่าได้รวมพลเข้าโจมตีด้วยกองกำลังทหารม้าที่ขี่ม้าไปทางด้านหลังของกองทัพราชวงศ์ชิง กองทัพราชวงศ์ชิงต้องรับศึกทั้ง 4 ด้าน ทหารเหน็ดเหนื่อยมากไม่สามารถสู้รบต่อไปได้ ต้องพ่ายแพ้ถอนทัพเรื่อย ๆ กษัตริย์พม่าได้ติดตามโจมตีอย่างไม่หยุดยั้ง จับทหารชาวยาง(กะเหรี่ยง)ที่กาดเจได้มากมาย ประมาณ 2,800 คน ยังยึดอาวุธยุทโธปกรณ์อีกมากมายส่งกลับไปยังเมืองหลวงของพม่าทั้งสิ้น

ราษฎรที่อาศัยตามชายแดนของเจ้าฟ้าไท 8 หัวเมืองถูกกองทัพพม่าเหยียบย่ำ ผ่านสงครามอันเหี้ยมโหดทารุณ ได้พากันเข้ายอมจำนนสวามิภักดิ์ต่อเมืองวัน ฟ้างทอนที่ปกครองเมืองเจดุนาขบวนช้างและม้าไปส่งบรรณาการให้จักรพรรดิราชวงศ์ชิง มาถึงเมืองเจฝาง ได้นำช้างให้แม่ทัพสกุลหวงผู้อาวุโสเพื่อส่งมอบให้จักรพรรดิต่อไป ส่างหย่วยที่บ้านบ่อริมแม่น้ำเกวกี้มายอมจำนนสวามิภักดิ์ต่อแม่ทัพสกุลหวงจนเป็นที่สบายใจแล้วก็เดินทางกลับบ้านเมือง เสือเซ็นเจ้าฟ้าเมืองมิด เมืองบ่อ เมืองแสง ทนความโหดร้ายทารุณของพม่าไม่ไหว ได้พากำวันไอรสของพระองค์มาร้องทุกข์และสวามิภักดิ์ต่อแม่ทัพสกุลหวง และได้ติดตามกองทัพของราชวงศ์ชิงไปจนถึงเมืองคุนหมิง และได้ไปเข้าเฝ้าเจ้าเมืองเมืองเส สุดท้ายได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าจ้องหรือเจ้าฟ้าบริเวณเมืองด้าลี่ที่มีชาวฮั่นอาศัยอยู่

ค.ศ. 1768 จักรพรรดิราชวงศ์ชิงได้ยกกองทัพมาปราบพม่าอีก ได้ยกทัพแบ่งเป็น 2 สาย สายหนึ่งให้แม่ทัพสกุลเฮ้อ ยกทัพจากเมืองวันม่งโจมตีกองทัพของตงทื่อยิมี่แม่น้ำเกว แต่ถูกข้าศึกต่อต้านโจมตีจนพ่ายแพ้ที่ริมแม่น้ำเกวนั่นเอง อีกสายหนึ่งมีแม่ทัพหมิงกงเหียนนำทัพจากชายแดนเมืองเกนหวีแสนหวี ออกศึกก้าวหน้าไปได้ถึงพื้นที่บริเวณที่ห่างจากอังวะเพียง 3 วัน กองทัพพม่าได้สู้รบต่อต้านอย่างรวดเร็ว ทั้งซุ่มโจมตีด้านหน้า แอบซุ่มโจมตีด้านหลัง กองทัพราชวงศ์ชิงเหมือนต้นไม้ถูกพายุกระหน่ำอย่างรุนแรง กองทัพคนไทที่อยู่แนวหน้าไม่สามารถตั้งค่ายต่อไปได้ จึงแยกย้ายกันหนีไป สุดท้ายถูกบีบให้ถอยทัพไปถึงเชิงดอยเวียง และตั้งค่ายที่นั่น ส่วนกองทัพราชวงศ์ชิงได้แตกพ่ายถอยเข้าไปในป่าดงดิบ

ปีถัดมา ค.ศ. 1769 ฤดูฝน เจ้าฟ้าเมืองคำสา ชื่อมองปูราซาได้ต่อเรือ 100 กว่าลำ เตรียมพร้อมเพื่อรับศึก เดือน 12 ฝนหยุด ถึงฤดูน้ำค้างลงแล้ว ขณะนั้นตรงกับศักราช 1130 จักรพรรดิราชวงศ์ชิงได้ส่งกองทัพใหญ่มาปราบพม่าอีก กองทัพราชวงศ์ชิงมาถึงริมแม่น้ำเกว (อิรวดี) เตรียมจะยกไปเมืองกอง ขณะนั้นเจ้าฟ้าเมืองกองได้นำช้างและบรรณาการมายอมสวามิภักดิ์ต่อกองทัพราชวงศ์ชิง แม่ทัพราชวงศ์ชิงทำตัวเป็นใหญ่ ยโสเป็นที่สุด หลังจากยอมรับการสวามิภักดิ์ของเจ้าฟ้าเมืองกองแล้วยังบังคับให้เจ้าฟ้าเมืองกองติดตามกองทัพราชวงศ์ชิงไปด้วยเพื่อเดินทางไปปราบพม่า สู้รบไปจนถึงเขตแดนเมืองอังวะแล้วจึงยอมให้เดินทางกลับเมืองกองได้ แม่ทัพราชวงศ์ชิงเมื่อตีเมืองกองตงได้แล้วก็ตั้งค่ายอยู่ที่กองตงริมแม่น้ำคงอยู่ 3 เดือนกว่า

แม่ทัพพม่าที่เฝ้าเวียงเฝ้าเมือง ต่างกลัวตายยอมแพ้โดยทันที และในที่สุดกษัตริย์พม่าได้ส่งทูตมายอมจำนน เป็นเมืองขึ้นต่อราชวงศ์หมิงตลอดไปและจะยอมส่งช้างเป็นบรรณาการทุกปี"

ประวัติศาสตร์ของเมืองไทใหญ่ในจีนได้บันทึกเรื่องสงครามครั้งนี้ไว้ว่า แต่ละเมืองได้มีบทบาทในการสู้รบและมีเหตุการณ์อะไรบางอย่างที่เกิดขึ้นในเมืองของตน เช่น เมืองตีเป็นรัชสมัยของเจ้าฟ้าดาวฉีหยวนปี ได้มีบันทึกว่า สมัยนั้นทางหย่งซางให้ตราแผ่นดินมาใหม่ บ้านเมืองมีสงครามมาก ข้าวของหายาก ชาวบ้านชาวเมืองอดอยาก ศกเขียนหลง ปีที่ 31 ค.ศ. 1766 พม่ามาตีค่ายถงปี บ้านเวียง และจันตา และได้มาพักหยุดทัพอยู่ที่หัวสา ลำสา จากนั้นก็เดินทัพต่อไปและไปล้อมเวียงเมืองมว ราชสำนักได้ส่งแม่ทัพหมิงยุ่นมาปราบในปีต่อมา เจ้าฟ้าได้เกณฑ์คนไปสร้างสะพานข้ามแม่น้ำตีชื่อสะพานลงจอบผ่านเมืองสู่ เมืองหล้าเข้าพม่าและเกณฑ์คนไปปราบพม่า แต่ว่าชาวเมืองพากันหนีหมด สภาพบ้านเมืองวุ่นวาย ราชสำนักส่งแม่ทัพต้าเฉียซือ ฟุจินมาปราบพม่าอีก และให้ชาวเมืองตีส่งเสบียงอาหาร อาวุธ แต่เนื่องจากชาวเมืองพากันหนีสงครามหมด เจ้าฟ้าต้องหาทางแก้ปัญหาด้วยการเอาขมหรือคำออกมาขายเพื่อจ้างคนไปเป็นทหารช่วยกองทัพราชสำนัก

ทางด้านเมืองเจฝางนั้น ได้มีบันทึกไว้ว่า ในศกเขียนหลง ปีที่ 28 ค.ศ. 1763 พม่าได้ยกมาตีเมืองเลน เจ้าฟ้าหมู่ปางส่งข่าวด่วนไปยังราชสำนัก กองทัพราชสำนักยกผ่านเจฝาง หมู่ปาง ทหารเหนื่อยมากถูกพม่าล้อม

แต่ตีฝ่าไปได้ และกลับมาเผาเสบียงข้าวที่เจฝางหมดแล้วหนีไปหย่งชาง พม่าตามมาถึงเจฝาง ทำให้ชาวเมืองเดือดร้อนหนีไปทุกทิศทุกทางไปถึงเมืองเครือ สังคมวุ่นวายมาก ต่อมาราชสำนักได้สั่งให้เจ้าฟ้าไปเจฝางเพื่อดูว่าพม่าถอนทัพหรือยัง จากนั้นชาวเมืองที่หนีไปเริ่มกลับมา เจ้าฟ้าได้ขอให้ชาวเมืองกลับมาทำไร่นา ชีวิตจึงดีขึ้น

ประวัติศาสตร์ของเมืองเครือมีบันทึกว่า ทหารมูซู (พระเจ้าอลองพญา)มารุกรานเมืองต่ง กิ่งม้า เจ้าฟ้าทุกเมืองต้องไปเฝ้าที่ชานไถซาน ปี ค.ศ. 1764 พม่ามาถึงเมืองกู แสงโหวยคุณเจ้าฟ้าเมืองเครือได้รับคำสั่งให้ยกทัพไปป้องกัน และได้ต่อสู้กับกองทัพพม่าได้รับชัยชนะจนได้รับคำชมเชยจากมณฑล มีบันทึกไว้ในเอกสารว่า “เจ้าฟ้าองค์นี้รักษาสายแดนอย่างห้าวหาญ ควรที่จะได้รับรางวัล มีคุณูปการโดดเด่น วีรกรรมนี้ขอประกาศบันทึกไว้ในเอกสารฉบับนี้” และคุณูปการครั้งนี้เอง เจ้าฟ้าแสงโหวยคุณได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าฟ้าเจฝาง

จดหมายเหตุของจีนก็ได้บันทึกเรื่องราวของสงครามสมัยพระเจ้าอลองพญาของพม่า ซึ่งตรงกับรัชสมัยของจักรพรรดิเฉียนหลงไว้มากมายเช่นเดียวกันว่า “เมื่อ ค.ศ. 1767 ศกเฉียนหลง ปีที่ 32 ฤดูใบไม้ผลิ กองทัพของมูโซโซ (พระเจ้าอลองพญา) เตรียมการใหญ่ที่จะรุกรานชายแดนจีน กองทัพพม่าส่วนหนึ่งมุ่งสายใต้เพื่อโจมตีสิบสองปันนา อีกสายหนึ่งไปก่อกวนโจมตีเมืองแลมทางทิศตะวันตก และได้ลักลอบผ่านด่านว่านเหียนกับด่านเลิ่นชู่ บุกรุกเข้าเขตได้คงปัจจุบันไปปล้นชิงเมืองจันตา เกาะกอน กานฮ้าย (เมืองหล้า) นานาเตียน (เมืองตี) หล่งชวน(เมืองวัน) หัวสา ล่าสา เมืองม่าว เจฝาง และเมืองซอน ในฤดูใบไม้ผลิ ราษฎรต่างเดือดร้อนหนีภัยเร่รอนเพื่อหนีตาย เศรษฐกิจของบ้านเมืองถูกทำลายเสียหายอย่างรุนแรง

จดหมายเหตุเฉียนหลงตงหวาลู่บันทึกไว้ว่า ศกเฉียนหลงปีที่ 32 ค.ศ. 1767 หยางยิ่นจี้และพรรคพวกได้เข้าเฝ้าและรายงานว่า ได้รับแจ้งว่ากษัตริย์พม่าพระองค์นี้ได้เพิ่มกำลังไม่ต่ำกว่า 20,000-30,000 คน ใช้เส้นทางลักลอบเข้ามาถึงหัวเมืองชายแดน รุกรานปล้นชิงราษฎร กองทัพของเราได้ต่อสู้ขับไล่โจมตี เมื่อวันที่ 6-7 เดือน 12 ฆ่าศัตรูได้กว่า 1,000 คน วันที่ 11-12 ได้ประหารแม่ทัพและตัดหัวข้าศึกกว่า 320 คน ขณะนั้นคนป่าเถื่อนพวกต่ำล่งจง(จิงโพนหรือกะฉิ่น) กับโจรตาดนทุกเผ่าที่อยู่ติดกันต่างก็ลุกฮือขึ้นพร้อมกันฆ่าฟันศัตรู 1,000 กว่าคน เดือน 3 เขียนดูเสนอให้หยางยิ่นจี้รับผิดชอบเรื่องพม่า... วันที่ 8 เดือน 11 ทหารของราชสำนักยกมาถึงเลิ่นมู่ ได้ปะทะกับกองทัพพม่า ต่างก็ได้รับบาดเจ็บสูญเสียชีวิตเหมือนกัน กองทัพพม่าได้แตกออกเป็นหลายสาย กองหนึ่งได้ลักลอบผ่านค่ายว่านเหียนเข้าถึงเมืองหย่งชุ่น และได้บุกเผาเมืองจันตา โจมตีเมืองหัวสา ล่าสา บุกรุกโจมตีค่ายถังกี้กวนแตก หยางยิ่นจี้จึงสั่งให้หลิวเต๋อเจินไปต่อสู้กับกองทัพพม่าที่เมืองจันตา หลี่ซือเชินได้จัดกองกำลังเคลื่อนที่ หม่าเจินหลงได้ไปสะกดศัตรูที่เมืองหัวสาและล่าสา แต่ไม่นานนักก็ถูกกองทัพพม่าตีแตกถอยร่นไป หม่าเจินหลงเสียชีวิตในสนามรบ กองทัพพม่าได้เข้าตีด้านหลังกองทัพราชวงศ์ได้และเข้ายึดค่ายถังกี้กวน หลี่ซือเชินกับจูหลนต้องถอนกำลังทหารออกจากเลิ่นมู่ ทำให้กองทัพพม่าถือโอกาสไล่โจมตี และไปรวมกับกองทัพพม่าอีกสายหนึ่งเข้ายึดเมืองหัวสา ล่าสาพร้อมกันและไปเผาเมืองหล่งชวน(เมืองวัน) ต่อจากนั้นก็ไปบุกรุกโจมตีเมืองม่าว เมื่อต้นเดือน 1 โดยผ่านทางน้ำตีม้า กองทัพราชสำนักที่เมืองวันเที่ยงไม่สามารถสกัดข้าศึกได้ พม่าได้เข้ายึดหนู่ปาง

จดหมายเหตุการวิเคราะห์ศึกปราบพม่าของจ้าวหยี่ (จ้าวหยี่ผินดินเหมียนเตี้ยนซุ่ย) ได้บันทึกว่า คาโกชิน และคนอื่น ๆ ได้ยกทัพไป และถูกล้อมที่เวียงเมืองม่าวจนกระทั่งมีคนไปช่วยให้หนีรอดออกมาได้ หยางยิ่นจี้คิดว่าศัตรูได้หลบหนีไปแล้วจึงให้แม่ทัพจูหลนเข้ายึดหนู่ปางซึ่งขณะนั้นเป็นเมืองร้าง ไม่ได้ทรัพยากรสิ่งใด จึงต้องขนเสบียงจากเมืองวันเที่ยงไปให้ อาภาคร้อนขึ้นทุกวัน ที่ป้อเซเกิดโรคมาเลเรียระบาด ผู้คนเจ็บป่วยมาก เลยต้องยอมเสียหนู่ปางไป ขณะนั้นศกเฉียนหลง ปีที่ 32 วันที่ 18 เดือน 4”

จดหมายเหตุฉบับเดียวกันนี้ได้บันทึกไว้อีกว่า "...จักรพรรดิจึงมีคำสั่งให้แม่ทัพหมิงยุ้ยเกณฑ์ทหารแมนจูเรีย 3,000 คน และเกณฑ์กองทัพมณฑลเสฉวน กุ้ยโจว ยูนนาน 20,000 คนยกทัพไปปราบศัตรู หมิงยุ้ยยกไปตามเส้นทางเมืองสีป้อ เชื้อเชื้อเดินเออแม่ทัพที่ปรึกษาใช้เส้นทางเมืองมิดและไปรวมตัวกันที่อั้งวะ วันที่ 24 เดือน 9 เป็นวันออกศึก ฝนตกหนัก 3 วัน 3 คืน ถึงเมืองหมางซื่อ (เมืองซอน) รวบรวมเสบียง และเดินทัพต่อ แต่ว่าที่ชนเผ่าไม่สามารรถเดินเร็วได้ วันที่ 2 เดือน 11 ออกจากวันเที่ยง หลังวันที่ 8 กองทัพทั้งหมดเข้าถึงหมู่ปางแม่ทัพหมิงยุ้ยนำกองทัพ 12,000 คนเดินทางไปถึงริมแม่น้ำสีป้อ สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ จึงเข้าถึงบ้านเจ้ ศัตรูสร้างค่าย 16 ค่ายเรียงกันรออยู่ ทหารราชวงศ์ชิงตีค่ายแรกแตก และตีค่ายที่ 3 ได้อีก ต่อมาศัตรูทั้ง 13 ค่ายหลบหนีไปยามค่ำคืน นับว่าการสู้รบที่คาดใหม่(ซินเจ)มานี้ ครั้งนี้เป็นการพ่ายแพ้อย่างย่อยยับของพม่า ศกเขียนลงปีที่ 33 ค.ศ. 1768 ฤดูใบไม้ผลิจึงใช้เส้นทางคดยหลวง เจ้าฟ้าเมืองคดยหลวงยกทัพกลับเกือบจะถือคดยหลวง(ต้าซาน) มีชัยชนะที่บ้านซอด ศัตรูที่แยกไปโจมตีเมืองหมู่ปางนั้น วันที่ 18 เดือน 1 ได้ตีกองทัพของเราแตก แม่ทัพจูหลู้นำใช้ดาบเขียดคอฆ่าตัวตาย หยางจ้งยิ่นที่ปรึกษาแม่ทัพถูกจับตัว แม่ทัพหมิงยุ้ยเดินทางมาถึงเมืองยูน้อย ศัตรูได้รวมกำลังไม่น้อยกว่า 40,000-50,000 คน เตรียมพร้อมทั้งคืนถึงเช้า แม่ทัพหมิงยุ้ยต่อสู้ในสนามรบที่เต็มไปด้วยเลือด ศัตรูเป็นหมื่น ทหารราชวงศ์ชิงได้สู้รบอย่างกล้าหาญ 1 คนสามารถสู้ทหารพม่าได้เกือบ 100 คน ต่อมาแม่ทัพจำลองอาถูกหอกเสียชีวิต แม่ทัพพวกปาถูทหารอารักขาต่างก็แตกพ่ายหนีไปหมด แม่ทัพกวนยิ่นเป่ายิงธนูสังหารข้าศึกได้มากมาย เหลือธนูอยู่ดอกหนึ่ง คิดจะยิง แต่ก็เก็บไว้ ชับม้าไปที่พงหญ้าแห่งหนึ่งแล้วใช้ธนูดอกนั้นแทงคอตนเองตาย ด้วยเกรงว่าหากศัตรูจับตัวได้จะไม่มีธนู แม่ทัพหมิงยุ้ยได้รับบาดเจ็บมีบาดแผลหลายแห่ง เกรงว่าจะตกอยู่ในอุ้งมือของข้าศึกจึงชันม้าสู่ตาย สู้รบไปกว่า 20 ลี้ แล้วจึงลงจากม้าอย่างผาดโผนใช้มือข้างหนึ่งกำผม และเอามือตัดผมส่วนหนึ่งให้ทหารองครักษ์คนสนิทเอากลับไปบ้านเกิด แล้วจึงแขวนคอตายได้ต้นไม้ ทหารองครักษ์คนสนิทจึงได้เอาใบไม้คลุมศพแม่ทัพหมิงยุ้ยไว้แล้วจากไป เรื่องนี้เกิดขึ้นวันที่ 10 เดือนที่ 2"

หลังจากสงครามครั้งนี้ จดหมายเหตุบันทึกข้อสังเกตเกี่ยวกับการปราบพม่าของหวางหย่ง(หวางหย่งเงินหมื่นจี้ลู่) บันทึกว่าศกเขียนลงปีที่ 35 ค.ศ. 1770 เดือน 2 พม่าไม่ได้ส่งทูตและบรรณาการมากรุงปักกิ่งเลย จักรพรรดิจึงทรงมีคำสั่งห้ามพ่อค้าแม่ค้าลักลอบนำสินค้าไปค้าขายกับพม่าเพราะจะทำให้พม่าได้ประโยชน์และรู้ข่าวสารจากเมืองจีนได้ ทั้งยังทรงสั่งให้กองทัพทางยูนนานและกองทัพจากกุ้ยโจวไปตั้งค่ายประจำอยู่ที่หลงชวน(เมืองวัน) จานตาและซานโกซานทั้งสามเส้นทางนี้ อาจจะได้กลับถึงเมืองหลวงของมณฑล และมีหนังสือไปสอบถามเมืองพม่าเรื่องบรรณาการ และให้ผู้บังคับกรมซูเอ๋อเขียนนำพระราชโองการถึงเมืองเหล่าคอนถุน แต่ถูกมังตราเมืองปูลาจับตัวไว้ ปีที่ 36 ค.ศ. 1771 เดือน 3 อาจกเสนอว่า หากจับตัวซูเอ๋อเขียนไว้ จะยกกองทัพไปปราบพม่าอีก เพราะซูเอ๋อเขียนเป็นทูตของแม่ทัพจีน แล้วให้อากงรับหน้าที่เดินทางไปแจ้ง ปีที่ 37 ค.ศ. 1772... ได้สั่งให้หม่าบัณฑิตอากงในฐานะตัวแทนของฟูซินและกระทรวงยุติธรรมได้เดินทางไปยังซาง กษัตริย์มิงป้อได้รับพระราชสาส์นก็กลัวมาก จึงปล่อยซูเอ๋อเขียนและผู้ติดตามกลับ พร้อมมอบเงินตราทรัพย์สินกลับมาด้วย"

จะเห็นได้ว่าสงครามครั้งนี้เป็นสงครามครั้งใหญ่ที่มีสมรภูมิรบอยู่เขตดินแดนของชาวไทยใหญ่ทั้งสิ้น ทั้งฝ่ายพม่าและฝ่ายจีนต่างก็เกณฑ์กองทัพด้วยจำนวนทหารจำนวนมหาศาล พร้อมกับเกณฑ์กองทัพท้องถิ่นเข้าสู้รบห้ำหั่นประหัตประหารกัน และทั้งสองฝ่ายต่างสูญเสียอย่างใหญ่หลวงเช่นเดียวกัน ผลของสงครามครั้งนี้ทำให้จีนต้องยอมรับความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรพม่า และได้มีการเจรจาตกลงทำสัญญากันเกี่ยวกับการจัดการ

ปกครองดินแดนไทใหญ่ โดยเฉพาะเรื่องการส่งตัวเจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตยึดครองของพม่าที่เข้ามาขอลี้ภัยกับเจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตยึดครองของจีน เนื้อหาของสัญญาามีประเด็นสำคัญสองประการคือ

1. จีนต้องคืนเจ้าฟ้าไทใหญ่และหัวหน้ากบฏที่หลบหนีมาลี้ภัย
2. จีนต้องเคารพสิทธิอำนาจของพม่าเหนือแคว้นไทใหญ่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่า⁴⁴

สงครามสิ้นสุดลง พม่าและจีนต่างยกทัพกลับไปในฐานะของผู้ชนะ แต่สิ่งที่เหลืออยู่คือความพ่ายแพ้ของเจ้าฟ้าไทใหญ่และชาวไทใหญ่ที่ต้องเผชิญกับผลของสงครามอันเลวร้ายครั้งนี้ แผ่นดินถูกแบ่งแยกเป็นสองส่วนให้ตกอยู่ในเงื้อมมือของพม่าและจีนซึ่งได้กระชับการควบคุมดูแลหัวเมืองไทใหญ่อย่างใกล้ชิดมากขึ้น สูญเสียเอกราชและสิทธิในการปกครองบ้านเมืองของตน ผู้คนชาวบ้านชาวเมืองต่างตระกาศลำบาก พระธรรมาเต้ได้เขียนบรรยายให้ภาพของชาวไทใหญ่ในขณะนั้นอย่างเด่นชัดว่า “ค.ศ. 1767 เป็นต้นมา ผลกระทบของสงครามทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรลำบากยากแค้น วัควายไม่สามารถขายเป็นตัวได้ ต้องตกลงราคาตามน้ำหนักจួយ เครื่องอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวันไม่สามารถจะซื้อได้ ปลา 1 จួយ เกือบต้องขายเป็นเงิน 1 เกว ข้าวตึกหนึ่งต้องใช้เงินถึง 2-3 กรัม วัวตัวหนึ่งต้องใช้เงิน 20 กรัม ยุ้งฉางว่างเปล่า ชาวที่มีอยู่ก็หมดกินเสียหายในยุคสงครามไม่ว่าจะเป็นคนรวยหรือคนจนต่างก็ถูกเกณฑ์ไปส่งเสบียง ไม่ว่าแข็งแรงหรือเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปลำเลียงขนของ หรือเป็นคนนำทาง ไปสร้างค่ายทหาร นี่เป็นสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง ที่ได้นำเคราะห์ร้ายหายนะมาสู่ชาวบ้านชาวเมืองราษฎรทั้งหลาย” และ มองภาพของพี่น้องชาวไทใหญ่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าว่า “หลังจากสงครามครั้งนี้แล้ว เมืองแสนหวี เมืองยองหัวยี่ เมืองสีป้อ เมืองมิด รวมทั้งเมืองยางที่อยู่ตรงข้ามกับแม่น้ำเกว เมืองกอง และเมืองอื่น ๆ ตามเขตชายแดน เมืองไท่ที่กว้างใหญ่ไพศาลถูกพม่าปกครองกดขี่เหมือนเป็นนายทาส บางครั้งก็เกณฑ์ให้เป็นทหาร เกณฑ์แรงงานบ่อยครั้ง ทั้งยังต้องส่งส่วยเสบียง ข้าวปลาอาหาร ราษฎรถูกกดขี่ทารุณโหดร้ายอย่างมาก ประชาชนจำนวนไม่น้อยต้องล้มตายไปเพราะความยากลำบาก” (หน้า 96-97)

ไม่เพียงแต่ความทุกข์ยากของชาวไทใหญ่อันเกิดจากสงครามโดยตรงเท่านั้น ชาวไทใหญ่ในเขตปกครองของจีนยังต้องรับเคราะห์กรรมต่อไปไม่ผิดกับพี่น้องชาวไทใหญ่ภายใต้การปกครองของพม่าเช่นเดียวกัน หลังสงคราม ราชสำนักจีนได้ถือโอกาสนี้ให้กองทัพเผ่าประจำการตามชายแดนเพื่อควบคุมความสงบ ป้องกันข้าศึก และการควบคุมดูแลการปกครองของเจ้าฟ้าไทใหญ่โดยตรง ชาวบ้านชาวเมืองไทใหญ่ต้องรับผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ อาหารการกินของกองทัพราชสำนัก ต้องคอยส่งเสบียงส่งข้าวส่งน้ำ ส่งสิ่งของต่าง ๆ ให้กับกองทัพ ไม่แตกต่างอะไรไปกับการทำงานเยี่ยงทาส พระธรรมาเต้ได้บันทึกเหตุการณ์และความรู้สึกไว้ว่า “...หลังจากสงครามสงบลง แม่ทัพสกุลคาถูกเรียกตัวกลับ แต่กองทหารส่วนหนึ่งที่ติดตามมาด้วยยังต้องประจำการต่อไปอีกเป็นเวลานาน เช่น กองทหารที่ประจำที่เมืองตี ทั้งยังได้ไปรับลูกเมียมาสร้างบ้านอยู่ นี่คงเป็นธรรมเนียมไปแล้วว่าหากกองทัพราชสำนักมาถึงเมืองไท่ทุกครั้งก็จะอยู่ประจำเป็นเวลายาวนาน” และเมื่อ “ค.ศ. 1773 ศกเฉียนหลง ปีที่ 36 เมืองเจียงชวนได้ก่อกบฏขึ้น จักรพรรดิทรงสั่งให้แม่ทัพสกุลคาได้นำกองทัพประกอบด้วยทหารนับล้านคนไปปราบ เพียงครั้งเดียวก็ปราบได้สำเร็จ เมืองเจียงชวนอยู่ชายแดน เป็นเมืองที่มีคนไทอาศัยอยู่ แม่ทัพคาต้าเหรินปราบกบฏแล้วก็กลับไป แต่ได้จัดคนมาตรวจตราดูแลบ่อยครั้ง ทั้งได้สร้างด่าน ค่าย และป้อมทหารอย่างแข็งแรงมากมายตามหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ ทั้งยังได้จัดส่งพลทหารชาวฮั่นจำนวนมากมาประจำอยู่ แต่พลทหารฮั่นส่วนมากจะอยู่ได้จนถึงสิ้นฤดูฝน คือเดือนไท่เดือน 12 แต่เดือน 5 ของปีถัดไป อากาศเริ่มร้อนมาก

⁴⁴ หม่อง ทิน อ่อง. (2519). ช้างแล้ว, หน้า 114.

พวกทหารอื่นก็จะกลับมายามฤดูหนาวของทุกปี ในฤดูใบไม้ผลิกองทัพจะกลับ และจะต้องเกณฑ์แรงงานไปรับไปส่งทุกครั้ง ทำให้ประชาชนไทเหินหนี้อยากลำบากจนสุดที่จะพรรณนาได้” (หน้า 97)

สภาพเช่นนี้ทำให้ชาวไทใหญ่อดนึกถึงอดีตอันยิ่งใหญ่ของตนไม่ได้ พระธรรมาเตได้บันทึกความคิดและความรู้สึกไว้ว่า “ขณะนั้นเจ้าฟ้าทุกเมือง...ต่างก็ยังเกรงกลัวและกังวลใจ เมืองกอง เมืองยางเป็นบ้านเมืองของราชวงศ์เสี้ยวสืบต่อกันมาแต่โบราณถึงปัจจุบันโดยไม่เปลี่ยนแปลง เมืองมิดและบ้านบ่อเป็นเมืองของราชวงศ์เสี้ยวสืบต่อกันมาเป็นเวลานานโดยไม่ขาดสาย เมืองตีหลวง กับเมืองหวิ เมืองมวที่อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำคง เป็นของราชวงศ์คำ เมืองสืบกับเมืองเลนซึ่งมีที่ว่าการเมืองอยู่ที่สวนทรายเป็นของราชวงศ์ผา เมืองแสง เมืองหล้าเป็นเมืองของราชวงศ์ผาปกครองสืบต่อกันมา เมืองจันตาก็เป็นเขตอำนาจของราชวงศ์เสี้ยวเช่นกัน เมืองตีที่กำจุ่มของราชวงศ์ดาวที่ปกครองสืบทอดติดต่อกันมาหลายชั่วคน เมืองเครือเป็นของราชวงศ์แสงปกครองสืบทอดกันมานาน เมืองซอนเป็นของราชวงศ์ฟางปกครองติดต่อกันมาหลายยุคสมัย เมืองวันกับเมืองเจผางเป็นของราชวงศ์โตและทายาทของราชวงศ์ บ้านเมืองไทเหล่านี้คือเจ้าฟ้าเมืองไทปกครองมาตั้งแต่สมัยเจ้าเสี้ยวข่านฟ้าได้แบ่งปันและเลื่อนตำแหน่งให้ พวกเจ้าฟ้าเหล่านี้เคยมีบทบาทในประวัติศาสตร์ไทเปรียบเหมือนไฟเคยให้แสงสว่างและความอบอุ่น

เวลาผ่านไปหลายปี สืบต่อกันหลายยุคหลายสมัยในสายธารประวัติศาสตร์ที่น่าเศร้าที่สุดคือภัยสงครามที่ยืดเยื้อ ทารุณโหดร้าย ที่เกิดขึ้นกับบ้านเมืองไท กองทัพจักรพรรดิเมื่อยกไปปราบและชนะเมื่อใด ก็ต้องส่งส่วยบรรณาการสาวมไปให้ กษัตริย์พม่ามารุกรานชนะแล้วเมื่อใดชีวิตความเป็นอยู่ยังเหมือนฟ้ามืดคลุ้มฝนตกชุก ยิ่งเมื่อกษัตริย์มูฮุโม (อลองพญา) ปกครองพม่านั้น ไม่เพียงแต่ต้องส่งสาวมให้เท่านั้น เมืองโกเกง เมืองเชียงฮายกับท่าแดงและเมืองอื่น ๆ อีกหลายเมืองต้องส่งส่วยบรรณาการ...” (หน้า 97-98)

3.4.7 ราชสำนักชิงเริ่มนโยบาย “ยกเลิกระบบเจ้าฟ้า แต่งตั้งขุนนางจีนปกครอง”

หลังสงครามพม่าครั้งนี้ ทำให้ราชสำนักเคลื่อนกองทัพเข้ามาประจำในเขตแดนไทใหญ่มากขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมกับการอพยพชาวฮั่นจากในประเทศให้เข้ามาทำการค้าและทำมาหากินในเขตนี้เพิ่มขึ้น จากนั้นไปจึงเป็นโอกาสของราชสำนักจีนที่จะดำเนินนโยบาย “ยกเลิกระบบเจ้าฟ้า แต่งตั้งขุนนางจีนปกครอง” ในเขตที่มีชาวฮั่นมากและมั่นใจว่ามีอำนาจในการปกครองเบ็ดเสร็จในเขตนั้น ปีพ.ศ. 2267/ค.ศ. 1724 ราชสำนักประกาศยกเลิกเจ้าฟ้าเมืองเชียงกุ⁴⁵ และแต่งตั้งขุนนางจากราชสำนัก (หลิวกวน) ขึ้นปกครองแทน อีกราว 30 ปีต่อมาได้อพยพชาวฮั่นเข้าไปอยู่ในเมืองตีกว่าพันคนเพื่อเข้าไปตั้งรกรากอยู่ที่นั่นเพื่อเตรียมการยกเลิกอำนาจเจ้าฟ้าต่อไป และได้ตั้งผู้ตรวจการขึ้นอีกสองคนให้ควบคุมดูแลและปกครองเมืองจันตาและเมืองมว และให้มีการสร้างค่ายเพิ่มขึ้นอีก 8 แห่ง แต่ละแห่งให้มีทหารเฝ้าประจำการ ทหารฮั่นเหล่านี้จะเดินทางมาปฏิบัติหน้าที่ยามฤดูหนาว และจะเดินทางกลับเมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิของจีน ซึ่งจะตรงกับฤดูร้อนของไทใหญ่ และในปลายสมัยราชสำนักชิงคือปีพ.ศ. 2451/ค.ศ. 1908 ได้ประกาศยกเลิกตำแหน่งเจ้าฟ้าเมืองเมืองและแต่งตั้งขุนนางฮั่นขึ้นมากำหนดปกครองแทน เมือง

⁴⁵ ปัจจุบันจีนเรียกว่าจิ่งกู ไทใหญ่เรียกเมืองป่อ ในอดีตจีนเรียกว่าเมืองเว่ยหยวน

เชียงญ เมืองเมืองทั้งสองเมืองนี้ไม่ใช่เมืองชายแดนอีกต่อไป จึงมีสภาพเหมือนเป็นเมือง “ภายใน” ของจีนไปแล้ว ด้วยเหตุนี้เอง ราชสำนักจึงสามารถที่จะใช้นโยบายนี้ได้อย่างเต็มที่⁴⁶

ในปีพ.ศ. 2304/ค.ศ.1761 ราชสำนักได้เลื่อนฐานะของเมืองเถิงเย่(เถิงชง)ให้เป็นมีอำนาจมากขึ้น และให้มีกองทหาร 1 กองพันพร้อมกับให้มีแม่ทัพบัญชาการ 1 คน อีกทั้งยังให้อำนาจเมืองเถิงเย่ในการปกครองเมืองติดต่อกับ ลักษณะเช่นนี้ยังไม่เคยมีมาก่อน

อย่างไรก็ตาม อำนาจและอิทธิพลของเจ้าฟ้าในเขตใต้คงและกึ่งม้ายังมั่นคงและแข็งแกร่งมาก ราชสำนักไม่สามารถจะดำเนินการอื่นได้มากไปกว่าการตั้งส่วนบริหารราชการขึ้นเพื่อดูแลและปกครองเจ้าฟ้าจากเถิงชง ซึ่งถือได้ว่าเป็นเมืองราชการของชาวฮั่นที่อยู่ติดกับเขตแดนของเจ้าฟ้าไทใหญ่มากที่สุด

การที่ราชสำนักหันมาให้ความสนใจดินแดนไทใหญ่ในเขตชายแดนด้านตะวันตกเฉียงใต้มากขึ้นยังสามารถเห็นได้จากการให้ยืมพันธุ์ข้าว วัวควาย และเงินทองให้กับชาวเมืองมาว เมืองตี และเมืองอื่น ๆ เนื่องจากเป็นช่วงภาวะหลังสงคราม ผู้คนชาวบ้านเมืองที่หนีสงครามไปพึ่งกลับมา ขาดแคลนสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ แต่กำหนดว่าจะต้องมีการคืนภายใน 5 ปี ทั้งในช่วงสงครามได้มีการลำเลียงข้าวจากภายในประเทศเพื่อส่งให้กับกองทัพราชสำนักที่ไปต่อต้านสงครามพม่า แต่การให้ยืมข้าวครั้งนี้ไม่แน่ใจว่าให้ชาวบ้านทั่วไปยืมได้หรือให้แก่ชาวบ้านที่ไปช่วยทำนาทหารเท่านั้น เพราะนาทหารที่มีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หมิงบางส่วนยังคงมีอยู่

ในปีพ.ศ. 2303/ค.ศ. 1760 ผู้จีนได้มีคำสั่งให้ทางหย่งชาง เถิงเย่ และเมืองตีออกไปสำรวจที่นาและเขตเจ้าฟ้าทั้ง 7 ที่อยู่ภายใต้การปกครองของจีนเพื่อที่จะดูตัวเลขของการจ่านองที่นา และหากมีการจ่านองเกิดขึ้นก็ให้บังคับให้ไถ่ถอนให้เสร็จสิ้นภายใน 8-9 ปี และหลังจากนั้นห้ามจ่านองที่นาอีกต่อไป หากละเมิดที่นานั้นจะตกเป็นของราชการทันที ในปีเดียวกันนี้ ได้มีประกาศที่น่าสนใจในเมืองตี นั่นคือ ห้ามชาวฮั่นตั้งร้านค้าและห้ามแต่งงานกับคนไท ไม่มีเหตุผลประกอบในประกาศครั้งนี้ แต่เข้าใจว่า ด้วยไทเป็นพวกไปฮั่นหรือคนปาเถื่อนกระมัง ในความเป็นจริงแล้วชาวไทใหญ่แต่ไหนแต่ไรมารังเกียจการแต่งงานกับชาวฮั่น แม้แต่ปัจจุบันก็เชื่อว่าป็นเรื่องปกติตามหมู่บ้านไทใหญ่ส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฮั่นที่เป็น “เซ่หัวคอย” ถือว่าด้อยต่ำและไร้เกียรติมาก แต่ประกาศเช่นนี้ออกมา อาจเป็นการห้ามข้าราชการฮั่นที่เดินทางมาทำงานในเขตไทใหญ่มากกว่า เนื่องจากปกติขุนนางฮั่นเหล่านี้มักจะดูถูกคนพื้นเมืองว่าเป็นคนปาเถื่อน

ประกาศดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่าอาจมีขุนนางข้าราชการชาวฮั่นมาทำงานในเขตเจ้าฟ้าไทใหญ่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน และเป็นขุนนางรุ่นแรก ๆ ที่เดินทางมา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่แน่นอนประการหนึ่งก็คือ ในช่วงศตวรรษนี้มีชาวฮั่นที่เป็นพ่อค้า คนรวยชาวฮั่นจำนวนมากได้เดินทางเข้ามาทำการค้าขาย รับซื้อและรับจ่านองที่ดิน และคงได้ตั้งรกรากตามเมืองใหญ่ ๆ ของไทใหญ่ด้วย ดังเห็นได้ในกรณีของเย่ฟ่งแห่งเมืองวัน เป็นต้น มีบันทึกเกี่ยวกับเรื่องพ่อค้าคนรวยชาวฮั่นและขุนนางฮั่นในประวัติศาสตร์ของเมืองตีว่า ในปีพ.ศ. 2281/ค.ศ. 1738 มีขุนนางฮั่นมาซื้อทรัพย์สินเงินทองของเจ้าฟ้าเมืองตีอยู่เนื่อง ๆ และครั้งละมาก ๆ เจ้าฟ้าและนางเมืองไม่มีเงินทองที่จะจ่ายให้กับขุนนางฮั่นเหล่านั้น จึงจำเป็นต้องหลบหนีและหนีหน้าขุนนางเหล่านั้นอยู่เสมอเพื่อไม่ต้องพบหน้ากับขุนนางฮั่น และยามนั้นมีชาวบ้านชาวเมืองนำที่นาไปขายและจ่านองกันเป็นจำนวนมาก เหตุนี้เองผู้จีนจึงได้ให้มีการสำรวจที่นากันใหม่เพื่อที่จะหาตัวเลขของการเป็นเจ้าของที่นาที่แท้จริงและการจ่านองที่นา

⁴⁶ Ma Yao (1990) ได้มีข้อมูลเพิ่มเติมว่า นอกจากเมืองดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีเมืองเชียงทอง (จิ่งตง) เมืองกึ่งม้า เมืองตัง เมืองเจียง เมืองเจินหยวน เมืองหยวนเจียง เมืองซินผิง เมืองโมเจียง เมืองผู่เอ๋อร์ และเมืองซือหม่า ที่ได้มีการยกเลิกระบบเจ้าฟ้าและแต่งตั้ง “หลิวกวน” หรือขุนนางฮั่นไปปกครองแทน

หลังจากที่รู้ว่ามีกำรซื้อขายและจำนองที่นากันอย่างแพร่หลายในเขตของเจ้าฟ้าไทใหญ่ การสำรวจที่นาครั้งน้ก็เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อที่จะดำเนินการปฏิรูปที่ดินซึ่งจะมีผลต่อการลดอำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่โดยตรง

หากดูจากประกาศคำสั่งของราชสำนักสมัยจักรพรรดิเจียนหลงเมื่อราวปี พ.ศ. 2313/ค.ศ. 1770 เรื่องห้ามพ่อค้าแม่ค้าลกลอบนำสินค้าไปค้าขายกับพม่า ย่อมแสดงอย่างชัดเจนว่าเขตไทใหญ่ขณะนั้นได้กลับมาเป็นเส้นทางการค้าที่คึกคัก การค้าขายแดนพัฒนาและขยายตัวมาก ทำให้มีพ่อค้าคนจีนเดินทางเข้าออกเพื่อไปค้าขายในประเทศพม่าจำนวนมาก ใน*ประวัติศาสตร์ไทใหญ่* ฉบับของนันทสิงห์ได้มีการกล่าวถึงการทำให้เจ้าฟ้าไทใหญ่หากมีการปล้นสะดมกึ่งทรัพย์ขบวนสินค้าของพ่อค้าจีนในเขตแดนของตนด้วยการปรับและประหารชีวิต สิ่งนี้ยืนยันได้ว่ามีชาวยันในประเทศเดินทางมาค้าขายโดยผ่านเส้นทางสายนี้จำนวนมาก สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักด้วยราชสำนักมีกองทหารมาประจำชายแดนและทำให้ราชสำนักหรือขุนนางท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

ช่วงศตวรรษนี้ถือได้ว่าเป็นศตวรรษของการอพยพเข้าไปทำมาหากินของชาวยันในเขตแดนชาวไทใหญ่จำนวนมาก ชาวยันที่เข้าไปในยุคนี้มีสามประเภทได้แก่ ประเภทแรกพวกขุนนางข้าราชการที่ติดตามไปกับกองทัพและเข้าไปทำงานในหอคำของเจ้าฟ้า ขุนนางประเภทนี้มักเป็นขุนนางชั้นสามที่ไม่มีความสามารถมากนัก แต่ถูกส่งไปทำงานในที่ทุรกันดาร มักเป็นคนยากจนหรือพวก “กระเป๋าทิ้ง” ฉะนั้นพวกนี้มักใช้ชีวิตราชการไปด้วยการขูดรีดเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่น คำของเถื่อนและทำในสิ่งผิดกฎหมาย ประเภทที่สอง เป็นพวกพ่อค้าแสวงโชคและพวกฉวยโอกาสที่ไปซื้อถูกขายแพงแสวงโชคกับชาวนาชาวบ้านชาวเมืองไทใหญ่ พวกนี้มีคำขวัญว่า “ใจ๋หนีย่ฟาง” หมายถึงการออกไปแสวงโชคในเขตคนป่าเถื่อนชาวนยี่ ซึ่งหมายถึงพวกไปฮั้วหรือชาวไทใหญ่นั้นเอง หากเป็นพวกพ่อค้าร่ำรวยมักตั้งรกรากอยู่ที่เถิงชง และประเภทที่สามได้แก่พวกทหารที่ถูกเกณฑ์มาทำนาและประจำตามค่ายต่าง ๆ กลุ่มนี้เป็นคนยากจนถูกบังคับมา⁴⁷ บ้างมีครอบครัว หากไม่มีก็แต่งงานกับคนพื้นเมือง กลุ่มนี้ภายหลังได้หลบหนีออกจากการเป็นทหาร และอาจกลายมาเป็นชาวไทใหญ่หรือคนพื้นเมืองภายหลัง ทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากการสนับสนุนของราชสำนักที่ต้องการเข้าไปมีอำนาจในการปกครองดูแลเจ้าฟ้าไทใหญ่ในบริเวณชายแดนของตนมากขึ้น

ราชสำนักจึงยังได้ใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองเพิ่มเติมอีกในการปกครองเพื่อลดอำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่ หลังจากการสำรวจที่นาและนาทหารที่มีมาแต่สมัยราชวงศ์หมิงแล้ว ราชวงศ์ชิงยังได้ตั้งเมืองศูนย์กลางที่ควบคุมและปกครองเจ้าฟ้าไทใหญ่โดยตรงขึ้นสองแห่งเรียกว่าเป็นกอง คือ กองแรกคือ กองเถิงเย่ ตั้งอยู่ที่เมืองเถิงชงปัจจุบันให้ควบคุมเขตของเจ้าฟ้าเมืองดี เมืองหล้า เมืองวัน และเมืองมว และกองที่สองคือ กองหลงหลิง ตั้งอยู่ที่เมืองหลงหลิงให้ดูแลเมืองซอน เจฝาง และเมืองปาน เจ้าฟ้าที่อยู่ภายใต้การปกครองของสองเมืองนี้ต้องนำภาษีนาไปส่งให้ทุกปี

นอกจากนี้ เพื่อให้การปกครองเจ้าฟ้าในเขตไทใหญ่เป็นไปอย่างมั่นคงและให้มีความเป็นจีนมากขึ้น ราชสำนักจึงได้ออกกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ของการแต่งตั้งเจ้าฟ้าเพิ่มเติม คือ ประการแรก รัชทายาทของเจ้าฟ้านั้น หากอายุเกิน 13 ปีขึ้นไปแล้วต้องถูกส่งไปเรียนในโรงเรียนของชาวยัน ความจริงแล้วเมืองไทใหญ่ไม่มีโรงเรียนเลย โรงเรียนที่เปิดสอนในระยะแรกมีที่เมืองคุนหมิงเพื่อให้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิธีการต่าง ๆ ของชาวยัน และจะต้องสอบผ่านก่อนจึงจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้า ดังกรณีของเจ้าฟ้าฟางเจ๋อจ้ง

⁴⁷Harold J. Wiens. (1954). อ้างแล้ว, หน้า 253.

โอรสของเจ้าฟ้าฟางอีจู่แห่งเมืองซอน ได้ถูกส่งไปเรียนที่คุนหมิงเมื่ออายุได้เพียง 10 ขวบ เมื่อปีพ.ศ. 2336/ค.ศ. 1793 เป็นต้น

ประการที่สอง เมื่อจะเข้ารับตำแหน่งเจ้าฟ้า เจ้าฟ้าใหม่องค์นี้ต้องสามารถบอกถึงเชื้อเครือของราชวงศ์ของตนได้อย่างชัดเจน

ประการที่สาม เจ้าฟ้าใหม่ต้องให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับตนเองเช่น ชนเผ่าที่สังกัด เชื้อสายของบรรพบุรุษสายพระบิดาแต่ละรุ่นตั้งแต่บรรพบุรุษรุ่นแรกเป็นต้นมา ต้องบอกสถานที่ถิ่นกำเนิดและเผ่าพันธุ์ดั้งเดิม จำนวนประชากรที่อยู่ภายใต้การปกครอง อาณาเขตที่ปกครอง และระยะทางของขอบเขตจากเมืองหลวงหรือศูนย์กลางไปยังชายแดนทั้งสี่ด้าน เป็นต้น

ประการที่สี่ เจ้าฟ้าใหม่จำเป็นต้องได้รับหนังสือรับรองจากเจ้าฟ้าองค์อื่น ๆ ประกอบด้วย

หลังจากส่งเอกสารเหล่านี้ไปยังราชสำนักแล้ว ราชสำนักจะส่งเจ้าหน้าที่มาพิสูจน์และตรวจสอบหลักฐานก่อน หลังจากนั้นจึงจะออกหนังสือแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าได้

ราชสำนักชิงได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าฟ้าชายแดนไว้ว่า ให้เฝ้าดูแลความสงบบริเวณชายแดนเพื่อป้องกันการรุกรานจากศัตรู และการข้ามไปมาของผู้ร้าย โจร ขโมย และอาชญากรอื่น ๆ มีหน้าที่ปราบปรามการลักลอบขนและป้องกันไม่ให้ชาวจีนข้ามไปปล้นสะดมรบกวนสร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนบ้าน และมีหน้าที่สร้างสันติสุข การอยู่ดีกินดีของอาณาประชาราษฎร์ที่อยู่ใต้การปกครอง ระเบียบที่ราชสำนักชิงเข้มงวดมากได้แก่การห้ามสะสมอาวุธสงคราม และการใช้อาวุธสงคราม และข้อบังคับให้ต้องปราบปรามกบฏ โจร และพวกปฏิวัติต่อต้านราชสำนักชิง นอกจากนี้แล้วเจ้าฟายังต้องดูแลเรื่องทะเลาะวิวาทในครัวของประชาชนและให้อยู่ในศีลธรรมอันดีอีกด้วย ข้อกำหนดเหล่านี้มีมากกว่าที่เคยปรากฏมาในสมัยราชวงศ์หมิงแน่นอน และนี่คือการเข้ามาปกครองและควบคุมเจ้าฟ้าไทใหญ่มากขึ้นในสมัยราชวงศ์ชิง สมัยนี้ยังคงมีเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นเกือบ 500 คนในเขตยูนนาน เสฉวน กุ้ยโจว กั้นซู และกวางสี เฉพาะในเขตยูนนานมีอยู่ 53 คนทั่วทั้งมณฑล⁴⁸

ราชวงศ์ชิงได้เริ่มดำเนินนโยบายเพื่อที่จะนำไปสู่การยกเลิกระบบเจ้าฟ้ามาตั้งแต่สมัยจักรพรรดิย่งเจิ้ง (1723-1735) ด้วยวิธีการดังกล่าวแล้วข้างต้นคือ การแบ่งเขตแดนเจ้าฟ้าออกเป็นส่วน ๆ เพื่อลดอำนาจในการปกครอง การเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าฟ้าให้เป็นเพียงให้เป็นเพียงผู้เกลี้ยกล่อมทางทหาร ทั้งหมดนี้ก็เพื่อขจัดเจ้าฟานั้นเอง ต่อมาราชวงศ์ชิงได้อนุมัติให้ลูกหลานอันเกิดแต่นางสนมขึ้นมาดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้าได้ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการแบ่งและลดอำนาจเจ้าฟ้าในการสืบราชสมบัติ และที่สำคัญก็คือตั้งกฎเกณฑ์เพื่อที่จะลดตำแหน่งเจ้าฟ้าให้มีฐานะต่ำลงไปอีกสองระดับเมื่อเทียบกับฐานะที่เคยเป็นมาแต่ก่อน

นโยบายยกเลิกระบบเจ้าฟ้าได้ดำเนินด้วยมาตรการเด็ดขาดในอาณาเขตที่เป็นเขตภายในความควบคุมอำนาจเบ็ดเสร็จของอัน เพราะในเขตเหล่านี้อำนาจและอิทธิพลของเจ้าฟ้าได้อ่อนลงไปมากแล้ว แต่ในเขตชายแดนยังต้องใช้เวลาและโอกาสอีกมาก อีกทั้งยังต้องการใช้ประโยชน์จากอาณาเขตของเจ้าฟ้าชายแดนเหล่านี้เพื่อให้เป็นเขตกันชนด้วย อย่างไรก็ตาม หากจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น และไม่ได้รับการต่อต้านจากเจ้าฟाराชนาก็จะแต่งตั้งเจ้าฟ้าให้ไปดำรงตำแหน่งพลเรือนแทน หรือบางครั้งก็อาจจะย้ายออกจากพื้นที่ที่เจ้าฟ้าไม่ได้มีอำนาจหรืออิทธิพลอยู่ เป็นต้น นโยบายเช่นนี้จะเห็นได้ชัดเจนขึ้นเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ได้เข้ามาปกครองเขตเจ้าฟ้าไทใหญ่หลังปีค.ศ. 1950

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 229-230.

ราชสำนักชิงได้ส่งพระราชโองการประกาศยกเลิกระบบเจ้าฟ้าไปยังมณฑลต่าง ๆ แล้วในปี ค.ศ. 1910 แต่ทุกอย่างสลายไปเสียแล้ว เพราะในปีต่อมาราชสำนักชิงก็ถูกโค่นล้มลงจากการปฏิวัติสู่สาธารณรัฐหรือที่เรียกว่า การปฏิวัติซินไฮ่ในปีค.ศ. 1911

3.4.8 ยุคแห่งสงครามกบฏชนกลุ่มน้อยและกบฏท้องถิ่น (พ.ศ. 2383-2453/ค.ศ. 1840-1910)

สันติภาพดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยากที่สุดในดินแดนไทใหญ่ไม่ว่าจะเป็นดินแดนของชาวไทใหญ่ภายใต้การปกครองของพม่าหรือของจีน อิทธิพลของการเมืองปกครองของราชสำนักดูเหมือนจะเป็นตัวเร่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและสงครามมากขึ้นเรื่อย ๆ อำนาจของเจ้าฟ้าถูกรีดรอนลงด้วยการยึดที่นาไปเป็นของรัฐมากขึ้น ความมั่งคั่งและมั่นคงทางเศรษฐกิจของเจ้าฟ้าลดลงเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจและการใช้จ่ายเพื่อรักษาตำแหน่งและฐานะของตนเอง ทำให้เจ้าฟ้าต้องยอมสูญเสียที่นาด้วยการขายหรือจำนอง เมื่อที่นาที่เคยมีอยู่มากมายและเป็นแหล่งรายได้หลักที่สร้างความมั่งคั่งและมั่นคงมีน้อยลง เจ้าฟ้าก็ต้องหาทางออกคือการเก็บภาษีให้สูงขึ้นเพื่อให้มีรายได้เท่าเดิมหรือไม่ก็น้อยไปกว่าเดิมและการไปยึดครองที่นาจากอาณาเขตของเจ้าฟ้าใกล้เคียง เป็นต้น

ทางออกทางแรกคือ ขึ้นภาษีค่าเช่านา และส่วยบรรณาการจากชาวบ้านชาวเมืองเพิ่มขึ้น ผลก็คือ การกบฏต่อต้านการเสียภาษีค่าเช่าและส่วยบรรณาการที่เกิดขึ้นทั่วไปทุกเมืองในได้คังและที่อื่น ๆ ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2334/ ค.ศ. 1791 ชาวเขาจิงโผไม่พอใจการเก็บภาษีของเจ้าฟ้าดาวซือโหวแห่งเมืองหล้า มีสงครามสู้รบกันนานถึงสามปี เจ้าฟ้าเมืองหล้าต้องขอความช่วยเหลือจากเจ้าฟ้าเมืองตีเพื่อปราบกบฏครั้งนี้ และต้องสูญเสียที่นาไปเพื่อเป็นรางวัลให้กับเจ้าฟ้าและแม่ทัพนายกองที่มาช่วยรบอีกด้วย ที่เมืองตีเอง ชาวบ้านบ้านล่างสงและหมู่บ้านใกล้เคียงรวม 5 หมู่บ้านพากันกบฏต่อเจ้าฟ้าเมืองตีที่ไปยึดนาและเก็บภาษี ดาวจินซีเจ้าฟ้าเมืองตีไปปราบและฆ่าชาวบ้านตายเป็นอันมาก เมื่อกองถึงซึ่งรู้ข่าวจึงได้ส่งกองทัพมาปราบดาวจินซีซึ่งได้ นอกจากนี้ยังมีชาวจิงโผที่ต่อต้านการเก็บภาษีเจ้าฟ้าได้พากันลงมาโจมตีหอเจ้าฟ้าเมืองตี ต้องสู้รบกันนานกว่าครึ่งเดือน ทหารเจ้าฟ้าจึงจะเอาชนะได้ อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านไทใหญ่เองที่ไม่พอใจการเก็บภาษีของเจ้าฟ้าก็ได้รวมตัวกันไปตีหอเจ้าฟ้าเมืองตีที่หย่งฮานและจัดการเผาหอคำเสียสิ้น เมื่อปีพ.ศ. 2394/ค.ศ. 1851

เมืองจวนตาดือถือว่าเป็นเขตที่มีการกบฏของชาวบ้านไทใหญ่อีกขึ้นต่อต้านเจ้าฟ้าและเผาหอคำบ่อยครั้งมากที่สุด เช่น กรณีชาวนามีหัวหน้าชื่อ ไสเงิน ไม่พอใจการแต่งตั้งเจ้าฟ้าและการเก็บภาษีจึงได้ นำชาวบ้านจากหลาย ๆ หมู่บ้านกว่า 2,000 คนไปสู้รบกับทหารของเจ้าฟ้าดาวซือปี เจ้าฟ้าได้ขอกำลังจากกองเกิงเย่เข้ามาปราบปรามจนกระทั่ง เกิดการฆ่าฟันกันตายมากมาย โดยเฉพาะฝ่ายชาวบ้าน หมู่บ้านเป็นจำนวนมากถูกเผาทำลายไป เจ้าฟ้าเองต้องสูญเสียอำนาจในการปกครองบ้านเมืองไปให้กับราชสำนักชิงในเวลาต่อมา

ที่เมืองซอน ได้มีชาวเขาจิงโผได้ลงมาปล้นชิงและเผาหมู่บ้าน พ่อค้าถูกปล้น ชาวบ้านชาวเมืองเดือดร้อน และนำไปสู่สงครามที่กินเวลานานนับปี เนื่องจากเจ้าฟ้าได้ไปชักชวนพวกปะหล่องให้ลงมาทำนาในพื้นที่ราบเพื่อให้มาปราบพวกจิงโผ ภายหลังพวกปะหล่องไม่พอใจเจ้าฟ้าก็ได้บุกไปเผาเมืองซอนเสียหาย ประวัติเจ้าฟ้าเมืองซอน⁴⁹ได้บันทึกไว้ว่า “ชาวเขาได้เข้าตีเมืองจากทุกด้านและเผาทุ่งนา มีลมแรงหมู่บ้านถูกเผา ทรัพย์สินถูกปล้น ผู้คนถูกข่มขืนและถูกฆ่าตายจำนวนมาก” สาเหตุครั้งนี้เกิดจาก “ชาวเขานิยัป่าเถื่อนพูดว่าฝางก้อฟ้าได้

⁴⁹ ฟางอึ้งหลง. 1958. *ประวัติเจ้าฟ้าเมืองซอน*. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และจำวงหนุ่น (แปลจากต้นฉบับภาษาจีน).

อาศัยกำลังชาวเขาสร้างเมืองขน ลืมคำสาบานจึงมาทวงของขวัญ ปิยังเปาหัวหน้าได้เข้าล้อมเมืองขน เมาเมือง วัดและหอคำถูกเผา เจ้าเมืองหนีไปและได้สั่งให้ชาวบ้านมาช่วยเหลือ รุ่งเช้าชาวเขาก็ถอนกำลังกลับไป คนไทตายมากมายสองข้างถนน “พวกชาวบังคับให้คนทั้งเมืองขนส่งของมีค่าและทุกหมู่บ้านต้องส่งวัวสองสามตัวและเหล้าอย่างดีให้ ปู่ปู่ปู่บางคนยอมทำตาม พวกชาวได้เรียกร้องเพิ่มมากขึ้นก็เกิดการสู้รบกันอีกและลูกหลานไปทั่วทั้งเมืองขน” การสู้รบนำไปสู่การแบ่งชาวบ้านไทใหญ่ออกเป็นฝักเป็นฝ่ายสู้รบกันเอง จนทุ่งนาเมืองขนอันกว้างใหญ่นั้นได้กลายเป็นสนามรบ นอกจากนี้ยังเกิดกบฏขุนยี่ค้ายคำ หัวหน้าชาวนาที่ไม่พอใจการเก็บภาษีอย่างหนักของเจ้าฟ้าเมืองขน ดังนี้ เป็นต้น

ในส่วนของเจ้าฟ้าเอง ความพยายามในการขยายอาณาเขตเพื่อจะได้มีที่นาและมีกำลังในการผลิตเพิ่มขึ้น จึงได้ปฏิบัติตามทางเลือกที่สองนี้ เช่น เจ้าฟ้าเมืองตี่ได้ยกทัพไปยึดที่นาของเจ้าฟ้าเมืองจางเสซึ่งอยู่ทางภาคเหนือ ก่อให้เกิดการสู้รบอย่างยืดเยื้อ ไม่สามารถตกลงกันได้ ทางกองเงิงเยต้องเข้ามาไกลเกลี้ยแบ่งเขต และยึดเอาที่นาหมู่บ้านบางส่วนไปขึ้นกับกองเงิงเย หรือหากมีกบฏต่อต้านเจ้าฟ้าในเขตที่เป็นเกลี้ยที่ชาวฮั่นอาศัยอยู่มาก กองเงิงเยก็มักจะยึดเอาหมู่บ้านเหล่านั้นไปอยู่ภายใต้การปกครองของกองเงิงเยโดยตรง ทำให้เจ้าฟ้าต้องสูญเสียอาณาเขต ผลประโยชน์ และกำลังการผลิตมากขึ้นไปอีก

การที่ขุนนางฮั่นเดินทางเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในเขตชายแดนบ่อยและมากขึ้นนั้นสร้างความสูญเสียให้กับเจ้าฟ้าโดยตรง เพราะแต่ละครั้งที่ขุนนางฮั่นเดินทางมา เจ้าฟ้าต้องแต่งขบวนออกไปรับไกลหลายกิโลเมตร จัดที่พักเลี้ยงดูอย่างดี และต้องมีของฝากบรรณาการให้เป็นที่พอใจ มิเช่นนั้นแล้ว เมื่อขุนนางฮั่นกลับปราชัยงานก็อาจจะรายงานเท็จเป็นการให้ร้ายแก่เจ้าฟ้าได้ กรณีเช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้เอง เจ้าฟ้าไทใหญ่ทุกเมืองจึงต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทองเป็นจำนวนไม่น้อยสำหรับกรณี และเมืองที่สูญเสียมากได้แก่เมืองตี่ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับกองเงิงเยมากที่สุด รองลงมาคือเมืองขนที่ตั้งอยู่ติดกับกองหลงหลิง

ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่วนเวียนเหมือนปลาใหญ่กินปลาเล็ก ผู้คนท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นเจ้าฟ้าหรือไพร่ฟ้าต่างก็ได้รับความเดือดร้อนกันโดยถ้วนหน้า และไม่มีทางหลีกเลี่ยงเป็นอื่น

ความเดือดร้อนไม่ได้มีสาเหตุเพียงเท่านั้น ยังมีสงครามอื่นที่มาสสร้างความเดือดร้อนให้กับเจ้าฟ้าและชาวบ้านชาวเมืองเพิ่มเติมอีก ยุคนี้จัดได้ว่าเป็นยุคของสงครามกบฏของชนกลุ่มน้อยในประเทศจีนก็ว่าได้ เพราะนอกจากเกิดกบฏชาวนาขึ้นทั่วไปแล้ว ยังเกิดกบฏอิสลามที่เรียกว่ากบฏฮุยขึ้นทั่วประเทศอีกด้วย ทางขุนนางศูนย์กลางของกลุ่มกบฏกลุ่มน้อยอยู่ที่เมืองต้าหลี่ ซึ่งเริ่มขึ้นราวปีพ.ศ. 2399/ค.ศ. 1856 มีตู้เหวินชิวเป็นหัวหน้า ตู้เหวินชิวได้ส่งกองทัพออกไปโจมตีเมืองต่าง ๆ ในยูนนานเพื่อที่จะล้มล้างอำนาจของราชวงศ์ชิง เป้าหมายหลักคือการเข้าไปโจมตีเมืองเงิงเยอันเป็นกองกำลังของกองทัพชิงในเขตไทใหญ่ ทหารของตู้เหวินชิวได้สร้างสัมพันธไมตรีและทำสัญญาสันติภาพกับเจ้าฟ้าเมืองตี่ว่าจะไม่รบกัน จากนั้นก็ไปโจมตีเมืองหล้า เมืองจางตา เมืองม่าว เมืองวันและเมืองขน หลายเมืองได้ส่งหนังสือไปขอยอมแพ้ แต่ที่เมืองขนนั้น ยาเจ้าเมืองไม่พอใจหากยอมแพ้ จึงส่งกองทหารไปสู้รบสามารถตีกองทัพฮุยแตกได้ ขณะเดียวกันก็มีเจ้าฟ้าเมืองกึ่งม้าและเจิ้นคางหลบหนีกองทัพของฮุยมาพำนักอยู่ที่เมืองขนด้วย

กบฏฮุยหรืออิสลามครั้งนี้กินเวลายืดเยื้อนานกว่า 10 ปี ก่อนที่ราชสำนักจะส่งกองทัพมาปราบปรามได้ราบคาบ การสู้รบครั้งนี้ไม่แตกต่างจากการสู้รบในสงครามพม่าราชวงศ์อลองพญา นัก กล่าวคือไม่ว่าฝ่ายใดจะแพ้หรือชนะ เจ้าฟ้าไทใหญ่และชาวบ้านชาวเมืองต้องส่งส่วยให้กับผู้พิชิตเสมอ หลังจากที่ได้ช่วยเหลือส่งเสบียงอาหาร เกณฑ์กำลังคนไปช่วยกองทัพอิสลามแล้ว ภายหลังเจ้าฟ้าชาวเมืองชาวบ้านก็ต้องมาช่วยเหลือกองทัพ

ราชสำนักด้านเสบียงอาหารและกองกำลังทหารอีกครั้ง เจ้าฟ้าทั้งหลายเองยังต้องเตรียมของขวัญของฝาก บรรณาการให้แก่แม่ทัพนายกองแห่งกองทัพของราชสำนักอีกจำนวนไม่น้อย ประวัติเจ้าฟ้าเมืองขอนได้มีบันทึกไว้อย่างชัดเจนขณะที่กองทัพของกบฏหุยเข้าเมืองว่า “ในที่สุดต้องยอมแพ้กองทัพหุย ยอมส่งเสบียงอาหารและเนื้อ ทหารหุยมี 17,000 คน ไปพักตามวัด บ้านเรือนของชาวเมือง 500-600 ครัวเรือน หญิงชายต้องส่งข้าวปลาอาหาร มีเปิดไถั่วควายและผักไม้ขาดสาย... และขอเงิน(จากเจ้าฟ้า) 10,000 กรัม ต้องเกณฑ์ส่วยตามหมู่บ้านต่าง ๆ แต่ละกึ่ง(ตำบล) ต้องส่งส่วยเงิน 1,250 กรัม กำไล กระดุม แหวน และสร้อยที่เป็นเงินต้องเอามาส่งให้หัวหน้าโจรแซ่ฉ่าย(แม่ทัพหุย)หมด ต่อมายังให้เกณฑ์คน 1 พันคนไปสู้รบ ใครให้คนอื่นไปแทนก็ต้องเสียเงิน 20 กรัม ก่อน จากนั้นคิดเป็นวัน วันละ 1/10 ชิด ไม่กี่วันโจรได้เงิน 10,000 กรัม” หลังจากทัพกบฏแตกออกจากเมือง ขอนไป กองทัพราชสำนักก็เข้ามาแทนที่ ประวัติเจ้าฟ้าเมืองขอนได้บันทึกต่อไปว่า “ราชสำนักส่งกองทัพมาปราบหุย เเสบียงอาหาร คน ม้า ล้วนมาเอาจากเมืองขอนทั้งสิ้น ผู้คนลำบากยากแค้น ล้อมเมืองหลงหลินอยู่นานถึง 8-9 เดือน ศัตรูถึงแตกและทิ้งเมืองไป” และ “สภาพเมืองขอนแย่มากหลังสงคราม ขอนมีค่าในทองคำและของชาวเมืองหมดไปเพราะช่วยบ้านเมือง”

สงครามที่เกิดขึ้นเป็นเวลานานนับสิบปี ไม่ว่าจะเป็นสงครามภายในที่เป็นการลุกฮือขึ้นต่อต้านการเก็บส่วยภาษีที่สูงมากอย่างไม่มีเหตุผล สงครามการยึดที่นา สงครามชนกลุ่มน้อย และสงครามอันเกิดต่อกบฏหุย ล้วนนำความเสียหายด้านทรัพย์สินของเจ้าฟ้าและอาณาประชาราษฎร์ ผู้คนบาดเจ็บล้มตาย ที่นาทิ้งร้าง ความอดอยากเกิดขึ้นทั่วไป

3.4.9 นักล่าอาณานิคมอังกฤษกับไทใหญ่ในจีน (พ.ศ. 2429-2453/ค.ศ. 1886-1910)

หลังจากที่อังกฤษเข้ายึดพม่าและประกาศยกเลิกระบบกษัตริย์ของพม่าในปี พ.ศ. 2428/ค.ศ.1885 อังกฤษก็ได้เคลื่อนกองกำลังทหารเข้าสู่เขตแดนไทใหญ่ในปีต่อมาทันที เนื่องจากได้ส่งทหาร เจ้าหน้าที่สำรวจออกมาตรวจตรา ทำแผนที่และสำรวจเส้นทางต่าง ๆ ไว้มากพอแล้ว โดยส่งทหารเข้าเป็นสามเส้นทางโดยยึดเอาแม่น้ำสายหลักสองสายเป็นแนว คือ ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำอิรวดี เส้นทางสู่พื้นที่ระหว่างแม่น้ำอิรวดีและแม่น้ำสาละวิน และเส้นทางที่สามคือเส้นทางสู่อาณาเขตเมืองไทใหญ่ใหญ่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน⁵⁰ เพื่อเข้าไปเจรจาตกลงให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งหลายยอมเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษโดยที่เจ้าฟ้ายังมีอิสระในการปกครองบ้านเมืองเพียงแต่ต้องทำตามสัญญาภาวะเรียบบางอย่างที่อังกฤษเสนอ

หลังจากการต่อสู้เป็นเวลายาวนานของของขุนสามชัยฯ และขุนสามตันสูง เมืองแสนหวิก็ได้รับอิสรภาพและเอกราช ในปีพ.ศ. 2422/ค.ศ. 1789 หัวเมืองไทใหญ่อื่น ๆ ก็เริ่มเป็นอิสระจากพม่ามากขึ้นเรื่อย ๆ ในอีกสามปีต่อมา⁵¹ ทั้งนี้เนื่องจากพม่าต้องเผชิญปัญหาแก่นักล่าอาณานิคมอังกฤษ แต่อิสรภาพและเอกราชของชาวไทใหญ่มีชีวิตยืนยาวอยู่ได้ในระยะเวลาเพียงสั้น ๆ เท่านั้น เพราะเดือนมีนาคม ปีพ.ศ. 2433/ค.ศ.1890 เจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งหมดต่างก็ต้องยอมอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ โดยมีเมืองตองจีเป็นศูนย์กลางการ และมี การตั้งโรงเรียนเจ้าฟ้าขึ้นเพื่อที่จะอบรมโอรสและรัชทายาทเจ้าฟ้าที่จะไปครองราชย์ต่อไป⁵²

⁵⁰ Department of Information. 1986. *The Historical Facts About Shan State*. (Shan State). หน้า 21-23..

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25 และดูรายละเอียดได้ใน Sao Saimong Mangrai. 1965. *The Shan States and the British Annexation*. (Data Paper No. 57. Southeast Asia Program, Department of Asian Studies, Cornell University).

นักล่าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสต่างส่งทหาร เจ้าหน้าที่ และนักสำรวจเข้าไปยังเขตแดนของจีน เพื่อที่จะสำรวจเส้นทางการค้า แสงหาแห่งวัดฤดูติบทัรพยากรธรรมชาติ และหนทางจะเข้ายึดดินแดนแบ่งส่วนของอาณาเขตจีนตอนใต้และตอนกลาง ในปีพ.ศ. 2417-8/ค.ศ. 1874-5 อังกฤษได้ส่งเจ้าหน้าที่การทหาร นักสำรวจ และทหาร 200 คนเข้าสำรวจในเขตมณฑลยูนนาน และเข้าไปสำรวจในเขตของเจ้าฟ้าไทใหญ่ในจีน Margary หัวหน้ากลุ่มสำรวจกลุ่มนี้ได้ไปสังหารชาวบ้านชาวเขาจิงโพตายไป 1 คน สร้างความโกรธแค้นให้แก่ชาวบ้านชาวไท ชาวจิงโพและฮั่นในบริเวณนี้มาก พวกเขาจึงพากันไปโจมตีกองสำรวจและฆ่า Margary และคนของอังกฤษตายไป 4 คน จากรณีนี้เองทำให้อังกฤษไปเรียกร้องต่อราชสำนักชิงให้รับผิดชอบ ราชสำนักจึงต้องยอมสั่งให้ประหารชาวจิงโพไป 23 คน ปลดแม่ทัพที่ประจำการที่เกิงเย่ออก และยอมเซ็นสัญญาทำการค้ากับอังกฤษตามเส้นทางการค้าชายแดนในเขตนี้ด้วย

การที่อังกฤษเข้ามาทำการค้ากับจีนในเขตชายแดนซึ่งเป็นดินแดนของชาวไทใหญ่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยตรงต่อชาวไทใหญ่บริเวณนั้น ด้านหนึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากฝ่ายอังกฤษที่นำสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งที่จำเป็นและสิ่งของฟุ่มเฟือย รวมไปถึงความคิดและวิถีชีวิตที่แตกต่าง อีกด้านหนึ่งมาจากพ่อค้าชาวฮั่นที่หลั่งไหลจากในประเทศเข้ามาค้าขาย ได้นำสินค้าต่าง ๆ เข้ามามากมาย และได้มาตั้งรกราก สร้างที่พัก ก่อให้เกิดตลาดการค้าใหม่ ๆ หลายแห่งทั้งที่เมืองมว เมืองวัน เมืองหล้า เมืองจันตา เมืองซอน และเมืองตี ได้มีด่านตรวจสินค้า ด่านศุลกากร และด่านเก็บภาษีขึ้นตามเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งได้มีการตั้งสถานีโทรเลข สถานกงสุล และสำนักงานของอังกฤษ และของจีนเกิดขึ้นในเขตนี้ด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีแผนการที่จะสร้างถนนเชื่อมติดต่อกันระหว่างพม่ากับเมืองจีนโดยผ่านเขตแดนของชาวไทใหญ่ไปถึงเกิงเย่ หยงชาง ด้าหลี่ และเมืองคุนหมิง อันจะทำให้การเดินทางค้าขายสะดวกมากขึ้นกว่าเดิม

ผลของการเปิดตลาดการค้าชายแดนในเขตไทใหญ่เช่นนี้ทำให้สังคมไทใหญ่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำการค้าขายอย่างที่ไม่เคยได้รับรู้มาก่อน และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมขึ้นมากมายหลายด้าน ทั้งในระดับเจ้าฟ้าและสามัญชนทั่วไป สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่เป็นสิ่งที่ยากที่ชาวไทใหญ่จะได้เคยรับรู้มาก่อนด้วยข้อจำกัดทางสภาพภูมิศาสตร์ที่มีภูเขาและแม่น้ำเป็นปราการปิดกั้นมาตลอด แต่ครั้งนี้ทำให้ดูเหมือนว่าเขตไทใหญ่ก็สามารถจะเป็นศูนย์กลางของการค้าระหว่างตะวันตกและตะวันออกได้

เจ้าฟ้าไทใหญ่ได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมทางการค้าไม่น้อยไปกว่าพ่อค้าวานิชชาวฮั่น มีการให้เช่าสถานที่ เช่น บริเวณสามเหลี่ยมของเมืองมวที่อังกฤษขอเช่าเป็นเวลานาน โดยยอมจ่ายค่าเช่าให้กับเจ้าฟ้าไทใหญ่และจีนที่เกิงเย่ฝ่ายละครึ่ง และเจ้าฟ้าไทใหญ่และราชวงศ์คงได้ทำการค้าเนื่องจากมีสิ่งของข้าวเปลือกที่ได้รับมาจากส่วยภาษีชาวบ้านชาวเมืองเป็นจำนวนมาก ทำให้เจ้าฟ้าเริ่มมีความมั่งคั่ง มีทรัพย์สินเงินทองมากขึ้น สามารถที่จะหาซื้อสิ่งของเครื่องใช้จากตะวันตกได้มากขึ้นด้วย

ชาวเมืองชาวบ้านไทใหญ่ส่วนหนึ่งได้หันไปทำการค้าขายหลังการทำนาทำไร่ และเริ่มใช้เงินรูปในการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านชาวเมืองเริ่มรู้จักกับสินค้าใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นผ้า ด้าย น้ำมันก๊าด ฯลฯ ที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่สะดวกมากกว่าแต่ก่อน แต่การขยายตัวของธุรกิจการค้าที่นำไปสู่การสะสมเงินทุน ด้านหนึ่งก็ได้กลายเป็นผลกระทบเชิงลบต่อชาวบ้านชาวเมืองด้วยเงินทุนเหล่านี้เองที่จะมีบทบาทนำกลับมาซื้อและรับจ้างของที่นาของชาวบ้านชาวเมือง สร้างความร่ำรวยให้กับเจ้าที่ดินมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม อังกฤษมิได้หวังผลเพียงเพื่อการค้าเท่านั้น การเข้ายึดครอบครองดินแดนส่วนนี้ยังคงเป็นเป้าหมายและความประสงค์หลักอยู่นั่นเอง และนี่เองนำไปสู่ความขัดแย้งเกี่ยวกับอาณาเขตอันมีผลให้เกิด

การขัดแย้งและต่อสู้กันระหว่างทหารอังกฤษและทหารของเจ้าฟ้าโดยตรง ดังกรณีอังกฤษเข้าโจมตีและยึดค่ายลงปีกวในปี พ.ศ. 2434/ค.ศ. 1891 เจ้าฟ้าดาวานเหรินแห่งเมืองหล้าได้ยกทัพออกไปสู้รบเพื่อป้องกันการสูญเสียแผ่นดิน และได้มีการปะทะกับทหารอังกฤษยาวนานกว่า 8 ปี แต่ขณะที่ทำการสู้รบอยู่นั้นเอง ดาวานเหรินก็ได้รับพระบรมราชโองการจากราชสำนักชิงให้ถอนทหารออกมาและยินยอมให้อังกฤษเข้ายึดครองดินแดนส่วนนั้นได้ เหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดกับอาณาเขตของเจ้าฟ้าเมืองวัน เมืองมาด้วยเช่นเดียวกัน การที่ราชสำนักชิงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเองได้ในช่วงนี้เอง ทำให้เจ้าฟ้าไทใหญ่ต้องสูญเสียดินแดนไปเป็นจำนวนมากให้กับอังกฤษ แม้จะมีการส่งเจ้าหน้าที่ ขุนนางของทั้งสองฝ่ายมาปักปันกำหนดเขตแดนกันในทศวรรษนี้ แต่ด้วยความอ่อนแอของราชสำนักชิง การฉ้อราษฎร์บังหลวงและการรับสินบนจากอังกฤษทำให้การปักปันเขตแดนครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายอังกฤษ แต่ฝ่ายสูญเสียก็คือเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ต้องสูญเสียพื้นที่นาป่าเขา หมู่บ้านจำนวนไม่น้อย สิ่งเหล่านี้หมายถึงอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าฟ้าไทใหญ่โดยตรง

เหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจกับกลุ่มเจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งหมดที่มีต่อราชสำนักชิงเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดกระแสการต่อต้านราชสำนักเกิดขึ้น จึงไม่น่าแปลกใจว่าเมื่อเกิดกระบวนการปฏิวัติโค่นล้มราชวงศ์ชิง โดยมีขุนยัดเซ็น ที่ชาวจีนเรียกว่าขุนจงซานเจ้าของลัทธิไตรราษฎร์ เป็นผู้นำ เจ้าฟ้าไทใหญ่โดยเฉพาะเจ้าฟ้าดาวานเหรินได้เป็นผู้นำในการต่อต้านและนำกองทัพเข้าไปโจมตีกองเกิงเย่ที่เป็นศูนย์ราชการท้องถิ่นของราชสำนักชิง และได้รับการสนับสนุนส่งเสบียงอาหาร ทรัพย์สินเงินทองและแรงงานจากเจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตได้คงทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่โดยฐานะและตำแหน่งเจ้าฟ้านั้นเป็นเป้าหมายหนึ่งที่ประกาศในลัทธิไตรราษฎร์อย่างชัดเจนว่าจะถูกโค่นล้มทำลายลงด้วยการปฏิรูปที่ดินอันเป็นการทำลายอำนาจและผลประโยชน์ของเจ้าฟ้าโดยตรง

แม้โดยทางรูปธรรมแล้ว เจ้าฟ้าจะเป็นฝ่ายสูญเสียดินแดนอันหมายถึงอำนาจและผลประโยชน์ แต่มีสิ่งหนึ่งที่เป็นผลดีต่อเจ้าฟ้าโดยที่เจ้าฟ้าไทใหญ่และเป็นเครื่องต่อรองที่ทำให้ตำแหน่ง ฐานะ และอำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ค่อนข้างมั่นคง กล่าวคือ การที่อังกฤษเข้าไปปกครองเจ้าฟ้าไทใหญ่และจากสายตาของจีนแล้ว เจ้าฟ้าไทใหญ่ในพม่าได้รับผลประโยชน์และการคุ้มครองจากอังกฤษอย่างดี เหตุนี้เองทำให้จีนเกิดความเกรงกลัวว่าเจ้าฟ้าไทใหญ่ในการปกครองของจีนจะเปลี่ยนใจหันไปยอมเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษด้วยสภาพเช่นนี้ที่อังกฤษสนับสนุนระบบเจ้าฟ้า ในขณะที่ราชสำนักจีนมุ่งทำลายและยกเลิกระบบเจ้าฟ้านี้เอง ทำให้ราชสำนักจีนเองไม่กล้าที่จะใช้นโยบายและมาตรการรุนแรงกับเจ้าฟ้าไทใหญ่เหล่านี้ทั้งหมด “ยกเลิกเจ้าฟ้า แต่งตั้งขุนนางอื่น” จึงเป็นเพียงหลักการและลายลักษณ์ที่ไม่สามารถปฏิบัติได้ในเขตไทใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออังกฤษได้รุกเข้ามาถึงชายแดนเช่นนี้⁵³ และราชสำนักก็รู้ดีว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เจ้าฟ้าไทใหญ่ในการปกครองของพม่าและอังกฤษในเวลาต่อมา กับเจ้าฟ้าไทใหญ่ในการปกครองของจีน ต่างมีความสัมพันธ์ติดต่อกันอย่างใกล้ชิดเสมอ มักมีการไปมาหาสู่กันในงานประเพณีสำคัญ ๆ และมีการพบปะประชุมกันอยู่เป็นระยะ นโยบายและมาตรการที่เตรียมไว้จึงจำเป็นต้องยับยั้งไว้เป็นการชั่วคราว

⁵³ ดูเพิ่มเติมใน Harold J. Wiens. อ้างแล้ว, หน้า 254-55.

3.4.10 เจ้าฟ้าดาวอานเหรินกับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่

ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นจากแรงผลักดันของฝ่ายราชสำนักจีนอันเป็นกระแสสังคมและวัฒนธรรมฝ่ายตะวันตก และกระแสการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมตะวันตกที่กำลังจะโค่นล้มราชวงศ์ชิงลงพญาแห่งราชสำนักพม่าเป็นตัวแทนของฝ่ายตะวันตกที่พัฒาบรรจบกันที่เขตไทใหญ่ในได้คง และสถานการณ์ในอาณาเขตเต็มไปด้วยความวุ่นวายทางสังคม ด้านหนึ่งเป็นผลมาจากความเดือดร้อนของชาวบ้านชาวเมืองที่ลุกขึ้นต่อต้านการเก็บภาษี ค่าเช่านาแพง ชาวนาไม่มีเงินจ่าย อีกด้านหนึ่งเป็นผลมาจากการเข้ามามีอำนาจกดขี่บังคับของขุนนางฮั่นและกองทหารจีนที่เข้ามาตั้งค่ายตั้งกองทัพเพื่อป้องกันรักษาชายแดนที่สร้างความเดือดร้อนให้กับเจ้าฟ้าไทใหญ่และชาวบ้านชาวเมืองโดยถ้วนหน้ากัน ดาวอานเหริน (พ.ศ. 2415-2456/ค.ศ. 1872-1913) เป็นโอรสของเจ้าฟ้าดาวหยินถิ่น รัชกาลที่ 23 แห่งราชวงศ์ดาวผู้ปกครองเมืองหล้าที่สืบสายสกุลมาจากเครือเฮือนผามาแต่โบราณ

ดาวอานเหริน มีชื่อไทว่า ผาอิงฟ้า เริ่มเข้ารับการศึกษาครั้งแรกในโรงเรียนในหอคำเมืองหล้าที่ดาวหยินถิ่นพระบิดาได้ตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่ศึกษาของลูกหลานของเชื้อพระวงศ์ มีการเรียนภาษาไทยและภาษาจีน ที่เน้นภาษาจีนโบราณที่เป็นเรื่องราววรรณกรรมเอกโบราณของจีน ดาวหยินถิ่นพระบิดานั้นได้ชื่อว่าเป็นเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่สามารถพูดภาษาจีนได้เก่งและดีที่สุด เป็นผู้รักการอ่านและชอบอ่านวรรณกรรมจีน และยังได้แปลวรรณกรรมจีนโบราณเพื่อเผยแพร่ในหมู่ชาวไทใหญ่หลายเรื่อง เช่น ไชอิ้ว สามก๊ก เป็นต้น ครูสอนภาษาจีนเป็นคนทันสมัยได้สอนเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่นได้อย่างน่าสนใจ ทำให้ดาวอานเหรินสนใจสอบถามและหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้จากครูอยู่เสมอ บุคคลทั้งสองนับว่าได้มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของดาวอานเหรินเมื่อเติบโตใหญ่

ดาวอานเหรินชอบร้องเพลงและเล่นละครไท(เจิงไท)มาแต่เด็ก เคยรวบรวมเพื่อน ๆ ด้วยกันกว่า 10 คน มาหัดร้องและเล่นละครไท ซึ่งแต่ก่อนมีเพียงผู้ชายเท่านั้นที่เล่นกัน แต่เนื่องจากมีตัวละครหญิงจึงไปเอาพี่สาวมาเล่นเป็น “นางกินปู” ชอบแต่งเพลง แต่งบทละคร และเล่นละครเอง เมื่อขึ้นครองราชสมบัติได้พัฒนาละครไทด้วยการส่งคนกลุ่มหนึ่งไปศึกษาวิธีการเล่นละครฮั่นที่เมืองเกิงเย่และคุนหมิง เพื่อนำมาปรับปรุงประยุกต์ใช้กับละครไทจนได้รับความนิยมอย่างสูง ได้ปรับปรุงการแต่งบทกวีพื้นบ้านพื้นเมืองไทใหญ่ และได้นำเรื่องชาดกที่ได้รับคามนิยมมาดัดแปลงเป็นคำกลอนเพื่อใช้แสดง เช่นเรื่อง อลงแสงเมือง นกกาบ รุ่งกอนเป่า ขุนผิขาวเมจองจือ ฯลฯ อีกทั้งยังได้แปลวรรณกรรมจีนทั้งวรรณกรรมโบราณและนวนิยายสมัยใหม่เป็นภาษาไทย ทำให้ภาษาวรรณกรรม และละครไทรุ่งเรืองมากในยุคนี้

ดาวอานเหรินเติบโตมาในขณะที่มีการค้าขายชายแดนจีน-พม่าที่อังกฤษปกครองขยายตัวมากในเขตไทใหญ่ ได้เห็นพ่อค้าต่างนำขบวนสินค้าผ่านไปมา มีพ่อค้ามาค้าขายวันละนับร้อยคน และมีฝ้ายส่งมาขายในยูนนานกว่าแสนหาบต่อปี และยุคนี้เริ่มมีคนมีความรู้มากขึ้นด้วยอันเป็นผลมาจากการแลกเปลี่ยนทางการค้าที่มีผลพลอยได้ทางการศึกษาและวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วย แต่ดาวอานเหรินก็รับรู้มาโดยตลอดว่าหอคำอันเป็นวังของเจ้าฟ้าดาวหยินถิ่นนั้นมีรายจ่ายสูง พระบิดานับถือพุทธศาสนาได้สร้างวัด จัดงานปอยแต่ละครั้งใช้เงินเป็นจำนวนมาก จึงต้องเก็บภาษีค่าเช่าสูง และเปลี่ยนจากการเก็บเป็นข้าวมาเป็นการเก็บเป็นเงิน สิ่งนี้ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านชาวเมืองที่ไม่สามารถจะหาเงินมาให้ได้ ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองมาล้อมหอคำไว้ แต่ในที่สุดหัวหน้าของชาวบ้านก็ถูกหลอกเข้าไปเจรจาและถูกฆ่าในหอคำ ชาวบ้านถูกทหารหอคำปราบลงอย่างราบคาบ ส่งผลให้ชาวบ้านอพยพลบหนีออกไปจากเขตเมืองหล้าหลายพันคน

ช่วงเวลาเดียวกันนั้นเองมั่งตราหรือรัชทายาทของราชวงศ์หม่าได้หลบหนีภัยมาอยู่ในหอคำของดาวหยินถิ่น ดาวอานเหรินชอบไปพูดคุยกับมั่งตราบ่อย ๆ และได้รับรู้ถึงความรู้สึกของการสูญเสียบัลลังก์และบ้านเมืองให้กับนักล่าอาณานิคมอังกฤษ ภายนอกเมืองหล้า มีกองทหารชิงมาตั้งค่ายเพื่อที่จะรักษาชายแดน ได้สร้างค่าย แต่ไม่มีหลังคา จึงพากันไปรื้อหลังคาชาวบ้านมาทำเป็นหลังคาในค่ายของตน สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านชาวเมืองเป็นที่ยิ่ง ทหารยังอยู่ได้ไม่นานนักก็ป่วยไข้เป็นโรคกันมากเพราะไม่เคยชินกับอากาศ ดินขวายหัวหน้าทหารได้สั่งให้ย้ายค่าย และขอความช่วยเหลือจากเจ้าฟ้า ดาวหยินถิ่นเกรงว่าจะทำให้ชาวเมืองของตนเดือดร้อนจึงไม่ยอมทำตาม ดินขวายไม่พอใจจึงจับดาวหยินถิ่นมัดและกักขังไว้ในค่าย ฝ่ายราชวงศ์เจ้าฟ้าต้องเดือดร้อนนำเงิน 3,000 ฮองไปขอไถตัวดาวหยินถิ่นออกมา และยอมทำตามคำเรียกร้องของหัวหน้าทหารอื่น ต่อมาดินขวานคนเดิมนี้ได้มาขอยืมเงินดาวหยินถิ่นถึง 30,000 ฮองเพื่อไปสร้างค่ายทหารในเมืองหล้าใหม่อีก

ดาวอานเหรินได้รับรู้ถึงสิ่งเหล่านี้เรื่อยมาตั้งแต่เด็ก แม้แต่เรื่องสงครามแย่งกันระหว่างเจ้าฟ้าเมืองตีและเจ้าฟ้าเมืองจางเสที่ลงเอยด้วยการแบ่งที่นา และส่วนหนึ่งถูกรัฐยึดเอาไป และการใช้กองทหารฮั่นมาปราบกบฏชาวนาที่เกิดขึ้นทั่วไปในยุคนั้น

ดาวอานเหรินทรงเข้าพิธีสมรสกับนางแสงแห่งเมืองซอนชื่อ "หญิงฟ้า" ซึ่งต่อมาได้ตำแหน่งนางจ๋มเมื่อดาวอานเหรินขึ้นครองราชย์เมื่อปีพ.ศ. 2433/ค.ศ. 1890 และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเขียนผู้แห่งเมืองหล้าอย่างเป็นทางการในปีถัดมา ทรงแต่งตั้งพระอนุชาขึ้นเป็นแกลมเมือง และฟ้าหลวงในตำแหน่งพรองเมืองหลวงควบคุมการบริหารงานในหอคำเมืองหล้า

เจ้าฟ้าดาวอานเหรินมีความแตกต่างจากเจ้าฟ้าไทใหญ่อื่น ๆ ทั้งหมด คือ ประการแรก ทรงส่งเสริมสนับสนุนภาษา ศิลปะและวัฒนธรรมไทใหญ่ให้เฟื่องฟู โดยที่พระองค์ได้เป็นแบบอย่าง และลงมือทำด้วยพระองค์เอง ไม่ว่าจะเป็นการแต่งบทกวี แต่งบทละคร เล่นละคร สนับสนุนการพัฒนาการละคร นิพนธ์งานประพันธ์และนวนิยายไทยสมัยใหม่ และแปลวรรณกรรม นวนิยายจีนเพื่อเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของชาวไทใหญ่โดยทั่วไป และนอกจากนี้ยังได้สนับสนุนกิจการด้านพุทธศาสนา สร้างและซ่อมแซมวัดและเจดีย์ด้วย

ประการที่สอง หลังจากที่กลับจากการไปศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2449/ค.ศ. 1906 แล้วพระองค์ได้ก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมผลิตไม้ขีดไฟ โรงงานทอผ้า ตั้งธนาคาร พร้อมกับพิมพ์ธนบัตรไทใหญ่เพื่อออกใช้ในเขตไทใหญ่ ธนบัตรไทใหญ่มีลักษณะดังนี้คือ รูปและขนาดแบบธนบัตรทั่วไป มีตราเมืองหล้าเขียนผู้เขียนเป็นภาษาจีนและไทช้างเผือก ด้านขวาเป็นสถานที่พิมพ์คือเจใหม่ ช้างขวาเขียนว่ายุคกวางซี ปีที่ 33 ด้านซ้ายบนเป็นรูปสิงโต ทางขวาเป็นภาพดาวอานเหรินครึ่งตัว ที่มีมุมมีเลขจำนวนเงินค่าของธนบัตร ซึ่งมี 3 ราคาคือ 1, 5 และ 10 ฮอง ช้างบนเป็นภาษาจีน ช้างล่างเป็นภาษาไท ด้านหลังเป็นระเบียบข้อบังคับด้วยอักษรจีนและอักษรไท ตรงกลางเป็นจำนวนค่าเงินภาษาไท ระเบียบเขียนด้วยภาษาไทมีข้อความว่า “ธนบัตรนี้เพื่อความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเงิน ให้ใช้ภายในประเทศ ธนาคารต้องใช้ธนบัตรแทนเงินแท้เพื่อการพกพาง่าย นับจำนวนง่าย” มีธนาคารกลางอยู่ที่เวียงเมืองหล้า มีสาขาอยู่ทุกตลาด ค่าเงินแลกเปลี่ยนได้ตามจริง แลกเงินกับธนาคารได้มีอัตราแลกเปลี่ยนให้อ้างอิง และเจ้าฟ้ารับผิดชอบทั้งหมด ให้ขึ้นเงินกับเจ้าฟ้าได้⁵⁴ นอกจากนี้ยังได้

⁵⁴ สมัยนั้นในเขตไทใหญ่มีธนบัตรหลายประเภทออกใช้ส่วนใหญ่เป็นเงินรูปของหม่า เงินของอังกฤษ มีเงินของจีนใช้น้อยมาก ต่อมายุคสาธารณรัฐจีนมีเงินของหยวนชื่อชว่ย เงินเสฉวน เงินกวางตุ้ง และเงินยูนนาน (ป่านค้าย) ใช้ ในเจเก่าเมืองหล้าและเมืองจางต้ามักให้เงินรูป ป่านค้าย(เงินหยวนของยูนนาน)ใช้ จนถึงปี พ.ศ. 2494/ค.ศ. 1951 หลังปลดแอกแล้วจึงเริ่มมีการประกาศใช้เงินหยวนใหม่ จนถึงปีพ.ศ. 2497-8/ค.ศ. 1954-5 เริ่มมีแต่ธนบัตรและเงินรูปกับเงินหยวน (RMB)(เหรินหมินปี้) เท่านั้น

สิ่งเครื่องพิมพ์ดี เอกาล้านยงพาราไปปลูกในเขตใต้คงเป็นต้นแรก และยังได้จัดการปฏิรูปที่นาอีกด้วย กิจการทั้งหมดนี้ ดาวอานเหรินได้จ้างผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นมาเป็นที่ปรึกษาและช่วยดำเนินการ ดาวอานเหรินเคยกล่าวไว้ว่า “ถ้ากิจการสำเร็จ...จะไม่เก็บภาษีเลย”⁵⁵

ประการที่สาม ทางด้านการเมือง ดาวอานเหรินแม้เกิดในตระกูลเจ้าฟ้า แต่ต่อตำราชสำนักจึงอย่างแข็งขัน ได้เป็นสมาชิกของขบวนการปฏิวัติซินไฮ่ หรือการปฏิวัติสาธารณรัฐ และเป็นตัวแทนของขบวนการนี้ในเขตไทใหญ่ ขณะที่พระองค์ศึกษาอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่นได้พบและรู้จักกับซุนยัตเซ็น และได้เข้าร่วมขบวนการของซุนยัตเซ็นด้วย และได้ร่วมกับหยางเจินหงไปยึดหย่างซาง นำทหารไปตีศูนย์ราชการของราชสำนักชิงที่เมืองเกิงเย่

ความคิดและการกระทำของดาวอานเหรินเป็นสิ่งที่คนทั่วไปไม่เข้าใจนัก จึงถูกโจมตีด้วยข้อหาหลายข้อ ประการแรกถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ล้างผลาญทรัพย์สินเงินทองและของมีค่าของหอคำเมืองหล้า ที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน ด้วยพระองค์นำสิ่งของทรัพย์สินเหล่านี้ไปขายเป็นจำนวนมากเพื่อที่จะไปศึกษาต่อที่ญี่ปุ่นและเพื่อนำเงินมาพัฒนาอุตสาหกรรมโรงงานไม้ขีดไฟ โรงงานทอผ้า ตั้งธนาคาร พิมพ์ธนบัตร ฯลฯ ประการต่อมาถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ออกตัญญูและทรยศต่อราชสำนักชิงที่ได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าเขียนผู้ปกครองเมืองหล้า และประการสุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือ เป็นกบฏ โรงงานที่ตั้งขึ้นนั้นถูกกล่าวหาว่าเป็นโรงงานผลิตอาวุธสงคราม ข้อหานี้รุนแรงมาก และมีน้ำหนักยังถูกใส่ร้ายจากกลุ่มทหารฮั่นประจำอยู่นานว่าพระองค์ได้ไปสมคบกับจักรวรรดินิยมอังกฤษสร้างความวุ่นวายให้กลับบ้านเมือง ข้อหาเช่นนี้ทำให้พระองค์ถูกจับขังคุกที่ยูนนาน ถูกปลดจากตำแหน่ง กิจการทุกอย่างถูกสั่งยกเลิก ผู้เชี่ยวชาญถูกส่งกลับญี่ปุ่น ชีวิตบ้านสุดท้ายถูกขังอยู่ในคุกที่นานกิง เชียงไฮ่ และย้ายไปที่ปักกิ่ง และในที่สุดได้รับความช่วยเหลือจากซุนยัตเซ็นให้ออกจากคุกมา แต่อยู่ได้ไม่นานนักก็สวรรคตเนื่องจากพระวรกายทรุดโทรมหนักอันเนื่องมาจากติดคุกอยู่หลายปี

ดาวอานเหรินเจ้าฟ้าเมืองหล้าได้กลายเป็นผู้เกิดก่อนยุคสมัย ผู้ที่พยายามสร้างความเป็นไทใหญ่ให้กับชาวไทใหญ่ภายใต้การปกครองของราชสำนักจีน ด้วยการทุ่มเททุกอย่างที่พระองค์มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นฐานะตำแหน่ง ทรัพย์สินเงินทอง และท้ายที่สุดคือชีวิตของพระองค์ ปัจจุบัน ได้มีการก่อสร้างอนุสาวรีย์ของพระองค์เพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เรียกได้ว่าเป็นเจ้าฟ้าไทใหญ่พระองค์เดียวที่มีรัฐบาลจีนอนุญาตให้สร้างพระราชอนุสาวรีย์ให้ได้ อนุสาวรีย์ดาวอานเหรินตั้งอยู่ที่เชิงดอยหง ด้านหลังของพระราชวังหอคำเมืองหล้าเดิม

3.4.11 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมสมัยราชวงศ์ชิง

ช่วงระยะเวลาที่ราชสำนักชิงได้เข้ามาปกครองประเทศจีนมาเป็นเวลา 270 กว่าปี ได้ส่งผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายกขึ้นกับการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมของเจ้าฟ้าและประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตแดนชาวไทใหญ่ อันเกิดจากนโยบายการบริหารการปกครองควบคุมดูแลเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ปกครองบ้านเมืองอยู่บริเวณชายแดนจีน-พม่าเป็นฝ่ายถูกรุกถูกระงอกจากขุนนางฮั่น และเจ้าพนักงานทั้งที่ส่งมาจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น มีการตั้งค่ายทหารนำทหาร ส่งเสริมและสนับสนุนการอพยพคนเข้าสู่ดินแดนไทใหญ่ มีการส่งเสริมให้พ่อค้าฮั่นเดินทางไปค้าขายทั้งหมดนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นกระบวนการ และเพิ่มปริมาณชาวฮั่นที่เป็นขุนนางข้าราชการ พ่อค้าและ

⁵⁵ ดาวอานหลู หยางหย่งเจิง. 1984. บันทึกเหตุการณ์ชีวิตของดาวอานเหริน. (สำนักพิมพ์ชนกลุ่มน้อยจังหวัดใต้คง).

ประชาชนทั่วไป จนสามารถจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ระดับโครงสร้างส่วนบนจนถึงโครงสร้างระดับล่างสุดได้

การเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้างที่น่าสนใจคือ เรื่องของการปกครองของเจ้าฟ้าในหอคำไทใหญ่ แต่เดิมนั้นการปกครองในหอคำ มีเจ้าฟ้ามีอำนาจสูงสุดในการปกครอง เศรษฐกิจ และการเมืองด้านต่าง ๆ โดยมีเชื้อพระวงศ์ที่มีความสามารถและเป็นทีไว้วางใจและได้รับแต่งตั้งเข้ามาช่วยเหลือในการบริหารที่เรียกว่าฟ้าหลวง กลุ่มราชวงศ์ที่เป็นฟ้าหลวงนี้มีจำนวนไม่แน่นอน และไม่มีการแบ่งฝ่ายที่ชัดเจน แล้วแต่การมอบหมายของเจ้าฟ้า ยกเว้นบางตำแหน่งเท่านั้น เช่น ตำแหน่งทางการทหาร ตำแหน่งทางการคลัง เป็นต้น และขุนนางเสนาอามาตย์เหล่านี้ล้วนเป็นชาวไทใหญ่แทบทั้งสิ้น แต่มาในสมัยราชวงศ์ชิง ราชสำนักจีนพยายามเข้ามาปกครองดูแลใกล้ชิดมากขึ้น ทำให้เกิดการติดต่อกับทางการขุนยวราชการของชาวฮั่นมากขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นในการเรียนรู้ภาษาเพื่อการติดต่อสื่อสารสั่งการ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงมากในยุคนี้นี้คือ มีการจ้างชาวฮั่นมาเป็นเลขานุการหรือผู้ช่วยฝ่ายเอกสาร เพื่อเขียนรายงานส่งราชสำนักชิง เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังทำหน้าที่เป็นครูสอนภาษาจีนอีกด้วย แต่เดิมนั้นภายในหอคำเพียงหมอไทที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสาร ร่างและคัดลอกคำสั่งเพื่อส่งไปยังหน่วยการบริหารการปกครองที่ต่ำกว่าระดับหลั่นกันไป ภายในหอคำมีเรียนภาษาจีน และเริ่มรับเอาวัฒนธรรมอันหลายอย่างเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของหอคำ การแต่งกาย อาหารการกิน ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติกันในหมู่ชาวฮั่น

ด้านการบริหารงานในหอคำ ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะการบริหารที่เรียกว่า “3 คณะ 6 แผนก” อันเป็นรูปแบบการบริหารการปกครองของจีนที่มีมาแต่สมัยราชวงศ์หมิง ที่ทางเจ้าฟ้าไทใหญ่ในสมัยราชวงศ์ชิงรับมาทำตาม “3 คณะ” คณะแรก คือคณะเชื้อพระวงศ์ระดับสูง ซึ่งได้แบ่งออกเป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับเมืองอันเป็นระดับสูงสุด เช่น ฟ้าหลวงพรองเมือง ฟ้าหลวงเปาเมือง ฟ้าหลวงแก่นเมือง เป็นต้น ระดับจุ่ม ได้แก่ระดับรองลงมา และระดับหยินต่ำสุด ได้แก่เชื้อพระวงศ์ที่อายุยังน้อยหรืออาจแต่งตั้งคนธรรมดาสามัญที่มีความสามารถ มีคุณงามความดี และมีความมั่งคั่งมารับตำแหน่งนี้ได้ คณะนี้จะเข้าเวรผลัดกันมาทำงานในหอคำช่วยเจ้าฟ้าแก้ปัญหาต่าง ๆ รับแขกเมือง หรือทำงานอื่น ๆ

คณะที่สองคือ คณะลูกขุนตุลาการ คือกลุ่มฟ้าหลวงที่มีหน้าที่ดูแลด้านการตัดสินคดี ดูแลคุกและนักโทษ จัดคนมาขึ้นสองข้างพร้อมกับถือเครื่องยศและอาวุธสองข้างขณะมีการพิจารณาคดี

คณะที่สาม คือคณะทหาร มีหน้าที่อารักขาความปลอดภัยของเจ้าฟ้าและราชวงศ์ตลอดจนเฝ้าระวังความปลอดภัยของหอคำ รักษาความสงบ เป็นองครักษ์พิทักษ์เจ้าฟ้าขณะออกเดินทาง และออกตรวจตรารักษาความสงบในวันกาต 5 วัน เป็นต้น

องค์กรทำงาน “6 แผนก”⁵⁶ มีดังนี้คือ

1. แผนกเอกสาร หรืออาจเรียกว่าแผนกเลขานุการ อยู่ฝ่ายดูแลเอกสารที่เป็นประกาศ คำสั่ง จดบันทึก รายงานข้อราชการต่าง ๆ แผนกนี้แบ่งออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายหมอไท ทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสารภาษาไทย และเป็นครูสอนภาษาไทยให้กับลูกหลานเจ้าฟ้า และฝ่ายหมอฮั่น ทำหน้าที่เกี่ยวกับเอกสารจีนและเป็นครูสอนภาษาจีนให้กับลูกหลานเจ้าฟ้า ปกติเจ้าฟ้าจะคัดเลือกคนเก่งมีฝีมือ

⁵⁶ แต่ละเมืองอาจแบ่งเป็น 6 แผนกเหมือนกัน แต่ทำหน้าที่ต่างกัน เช่น เมืองตี “6 แผนก” ได้แก่ 1. สวัสดิการ 2. เจเล(จเร) 3. น้ำชา 4. เอกสาร 5. การเงิน และ 6. คลังพัสดุ สำหรับเมืองเครือ “6 แผนก” ได้แก่ 1. เอกสาร 2. น้ำชา 3. การเจ้าหน้าที่ 4. ส่งคำสั่ง 5. ตีกลอง และ 6. เฝ้าประตูหอคำ

มารับตำแหน่งนี้เพราะถือเป็นทีปรีกษาที่สำคัญของเจ้าฟ้าฝ่ายหนึ่ง หากมีเรื่องราวอะไรเจ้าฟ้ามักจะมาปรึกษาฝ่ายเอกสาร/เลขานุการก่อนเสมอ

2. แผนกสวัสดิการ ความเป็นอยู่ของเจ้าฟ้าและราชวงศ์เจ้าฟ้าในหอคำ
3. แผนกการเงิน ดูแลด้านการเงินการคลังและยังข้าว ตลอดจนการเก็บภาษีให้กับหอคำ
4. แผนกครัว ดูแลเรื่องอาหารการกินของเจ้าฟ้าและขุนนางอำมาตย์พรองเมืองที่เข้ามาทำงานในหอคำ ปกติจะมีชาวบ้านผลัดเวรกันเข้ามาทำอาหาร หากมีแขกพิเศษที่เป็นขุนนางอื่น ก็จะมีครัวชาวฮั่นมาทำอาหารแทน
5. แผนกน้ำชา ทำหน้าที่ต้มน้ำร้อน น้ำชา และบริการให้กับเจ้าฟ้า ราชวงศ์ และอำมาตย์พรองเมืองที่เข้ามาทำงานในหอคำ
6. แผนก حمامเกี้ยว มีหน้าที่ حمامเกี้ยวเจ้าฟ้า นางจุ่ม และราชวงศ์ขณะออกเดินทาง แต่ก่อนเจ้าฟานิยมขี่ช้าง ต่อมาเริ่มใช้ม้าและเกี้ยวมากขึ้น

ชื่อเรียกตำแหน่งเจ้าฟ้าภายหลังได้เปลี่ยนมาใช้ภาษาจีนแทนภาษาไทยใหญ่ เช่น เรียกเจ้าฟ้าหลวงว่า “จูเหย” หรือแม้แต่รัชทายาท บางครั้งก็เรียกว่า “จูเหย” เช่นเดียวกัน เรียกนางจุ่มว่า “ยิ่นได้” เรียกฝ่ายรักษาดราหรือจุ่มว่า “ฮูหยิน” หรือ “ฮูหลี่” คำเรียกชื่อพี่น้องเจ้าฟ้าก็เรียกเป็นภาษาจีนเป็น “เอ้อเหย” “ซานเกย” เรียกพ่อของเจ้าฟ้าว่า “เหล้าเหย” และเรียกพ่อล้าว่า “ก่วนเหย” เป็นต้น

เอกสารประวัติศาสตร์เมืองเมืองได้บันทึกระบบการปกครองของเมืองเมืองไว้ค่อนข้างชัดเจน แม้ว่าระบบเจ้าฟ้าของเมืองเมืองจะถูกยกเลิกไปแล้วเมื่อตอนปลายสมัยราชวงศ์ก็ตาม การปกครองแบ่งออกเป็นสองระดับคือ ระดับเจ้าฟ้า กลุ่มราชวงศ์ และเสนาอำมาตย์พรองเมือง และระดับขุนนางระดับท้องถิ่น

การทำงานในหอคำ มีตำแหน่งฟ้าหลวงจำนวนมาก แต่ฟ้าหลวงที่มีหน้าที่รับผิดชอบแท้จริงนั้นมีเพียง 8 คน ได้แก่

1. ฟ้าหลวงแบ่ง(ปาน)เมือง สามารถเทียบได้กับกรมวัง มีหน้าที่เรียกประชุมตามคำสั่งของเจ้าฟ้า
2. ฟ้าหลวงแก่นเมือง เป็นตำแหน่งผู้ช่วยของฟ้าหลวงแบ่ง(ปาน)เมือง
3. ฟ้าหลวงเปาเมือง รับผิดชอบดูแลด้านการทหาร
4. ฟ้าหลวงจูเมือง รับผิดชอบดูแลนาหลวง
5. ฟ้าหลวงฟองเมือง มีหน้าที่ดูแลจัดพิธีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของเจ้าฟ้า
6. ฟ้าหลวงแคว้นหลวง ปกครองเมืองซู
7. ฟ้าหลวงแคว้นหล้า ปกครองแคว้นเมืองหล้าทางด้านใต้
8. ฟ้าหลวงแคว้นของ(โขง) รับผิดชอบดูแลในเขตลุ่มน้ำโขง

การทำงานในหอคำจะตำแหน่งเจหลวงทำหน้าที่ฝ่ายเสมียนตรา ร่างและเก็บหนังสือเอกสารต่าง ๆ ผู้ที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นฟ้าหลวงได้นั้นต้องเป็นเชื้อพระวงศ์ “เครือเฮือนคำ” เท่านั้น

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่ง “ฟ้า” ซึ่งจัดเป็นข้าราชการทั่วไป อาจจะเป็นเชื้อพระวงศ์ “เครือเฮือนคำ” หรืออาจมาจากสกุลอื่นก็ได้ ข้าราชการกลุ่มนี้ถือเป็นข้าราชการนอกหอคำ มีหน้าที่ดำเนินการตามคำสั่งของที่ประชุมของกลุ่มฟ้าหลวงที่ทำงานในหอคำ ตำแหน่ง “ฟ้า” ได้แก่

1. ฟ้าขุนนา รับผิดชอบดูแลด้านการคลัง

2. ฟ้าข้างเมือง ดูแลด้านการทหาร พลเรือน ส่วนใหญ่มักแต่งตั้งสกุลเครือเฮือน “ซ่ง” มาทำหน้าที่
3. ฟ้าย่ง มีหน้าที่รักษาความปลอดภัยเจ้าฟ้า หอคำ และราชวงศ์ รวมไปถึงการดูแลเรือนจำคุก
4. ฟ้ากาด กาดก็คือตลาด หมายถึงคนที่ทำหน้าที่เก็บภาษี ค่าเช่า ส่วยต่าง ๆ ยามเมื่อมีการเปิดขายของในตลาดเพื่อนำไปให้กับหอคำ
5. ฟ้าพรองเมือง ดูแลด้านพิธีและพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นคน “โน้” หรืออ่านประกาศยามมีพิธีหรือประมุข
6. ฟ้าหอม้า มีหน้าที่ดูแลเลี้ยงม้า
7. แก่โไฟ รับผิดชอบครัวไฟ อาหารการกินของเจ้าฟ้าและราชวงศ์
8. แก่น่านา ทำหน้าที่ดูแลเหมืองฝายในที่นา
9. เจ้าล่ำม เป็นตำแหน่งที่เจ้าฟ้าแต่งตั้งคนรวย คนที่มีความดีความชอบ ให้มาดูแลหมู่บ้านได้มากกว่า 1 หมู่บ้าน เช่น ล่ำมเชียงคำ ล่ำมบ้านแส่ว ล่ำมแสนใหม่ ฯลฯ ถือเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติ มีหน้าที่เก็บส่วยค่าเช่าที่ดินที่นา เกณฑ์แรงงานจากหมู่บ้าน ถือเป็นคนกลางระหว่างเจ้าฟ้าในหอคำกับขุนนางระดับท้องถิ่นหมู่บ้าน มีหน้าที่รับคำสั่งจากเจ้าฟ้าเจ้าเมืองไปปฏิบัติและแก้ปัญหา หากเป็นเรื่องสำคัญต้องติดต่อปรึกษากับฟ้าหลวงแก่นเมือง เจ้าล่ำมหลวง เจ้าล่ำมฮ่อน(เล็ก) เจ้าล่ำมมักมีบ้านอยู่ในเมือง ทุกวันจะเข้าหอคำเพื่อสนทนาและให้คำปรึกษาแก่เจ้าฟ้า หากมีเวลารว่างก็จะเล่นไพ่ หัดมวย ซ้อมฝีมือ หอคำจะเตรียมอาหารให้ และมีเงินเดือนประจำด้วย

ระบบการปกครองของเจ้าฟ้าเมืองเมืองมีชื่อเรียกการแบ่งเขตการปกครองต่างจากเจ้าฟ้าในเขตใต้คงไม่เพียงแต่ชื่อตำแหน่งและหน้าที่ของฟ้าหลวงในหอคำ และขุนนางระดับต่ำดังที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น เขตการปกครองไม่ได้แบ่งเป็นกั๊ก หากแบ่งเป็นแคว้น มี 4 แคว้นใหญ่ แต่ละแคว้นมีฟ้าหลวงปกครองดูแลโดยตรง เรียกว่า ฟ้าแคว้น หรือปู่แคว้น หากระดับต่ำลงมาจึงเรียกว่ากั๊กที่มีปู่กั๊กซึ่งดูแลหมู่บ้านขนาดใหญ่ หากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กจะมีหัวหน้าเรียกว่า ปู่แแก้

แคว้นใหญ่ 4 แคว้นของเมืองเมืองได้แก่ 1. แคว้นเมืองเมือง มี 6 แคว้นเล็กในการปกครอง 2. แคว้นเมืองซู่ มี 6 แคว้นเล็กภายใต้การปกครอง 3. แคว้นล้า มี 5 แคว้นเล็ก กับเขตอิสระจำนวนหนึ่ง และ 4. แคว้นโขง มีสองเขตและ 2 แคว้นเล็กภายใต้การดูแล

ขุนนางทุกระดับจะต้องเดินทางเข้าประชุมในหอคำเดือนละ 4 ครั้ง คือทุกวันที่ 1, 15, 23, และ 30 ของทุกเดือน

ระบบการปกครองดังกล่าวนี้แตกต่างไปจากระบบการปกครองของหอคำหรือหอเจ้าฟ้าไทใหญ่ในได้คงค่อนข้างมาก และดูเหมือนว่าจะคงลักษณะการปกครองแบบไทใหญ่ไว้ได้มากกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ระบบเจ้าฟ้าของเมืองเมืองได้ถูกยกเลิกไปเมื่อปี พ.ศ. 2451/ค.ศ. 1908 ในตอนสมัยของราชวงศ์ซิง

การแต่งกายของเจ้าฟ้า นางจ๋ม และราชวงศ์เริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมที่เป็นชุดไทใหญ่ล้วน ๆ นั้น เริ่มหันมาแต่งชุดที่มีลักษณะเหมือนขุนนางแห่งราชสำนักจิงมากขึ้น ดังนั้นหากได้เห็นภาพเจ้าฟ้าไทใหญ่แห่งเมืองตีกิติเมืองซอนกิติ จะพบว่าไม่มีลักษณะเหมือนกับเจ้าฟ้าไทใหญ่ในพม่าแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะชุดขุนนางจีนที่สวมใส่อยุ่กันเอง รวมไปถึงเครื่องใช้ไม้สอยภายในหอคำ ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะอาหาร ตะเกียบ วัฒนธรรมเกี่ยวกับการกินอาหาร การกินเหล้า เป็นต้น

เอกสารประวัติศาสตร์ของเจ้าฟ้าไทใหญ่และประวัติเมืองไทใหญ่ในจิ้นมักกล่าวถึงการกินอาหารของเจ้าฟ้าและขุนนางไว้ว่า แต่ละมื้อ แผนกครัวจะต้องทำอาหารหรือกับข้าว 8 อย่าง พร้อมกับแกงจืด 1 อย่างไว้

สำหรับเจ้าฟ้า และกับข้าว 6 อย่างกับแกงจืด 1 อย่างสำหรับฟ้าหลวง เสนาอำมาตย์พรองเมืองระดับสูง ส่วนข้าราชการทั่วไปจะมีกับข้าว 4 อย่างกับแกงจืด 1 อย่าง วัฒนธรรมทางด้านอาหารการกินเช่นนี้ได้รับอิทธิพลจากจีนโดยตรง

อิทธิพลของราชสำนักจีนที่มีต่อหอคำเจ้าฟ้าไทใหญ่ที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ รูปแบบของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในการก่อสร้างหอคำหรือวังที่ประทับของเจ้าฟ้า หอคำทุกหอคำของเจ้าฟ้าใหญ่ในเขตใต้คง หรือกล่าวได้ว่าในเขตปกครองของจีนนั้นมีรูปแบบคล้ายกับพระราชวังจักรพรรดิจีน ปกติจะแบ่งออกเป็น 4 ประตูหรือ 4 ชั้น แต่ละประตูหรือแต่ละชั้นจะยกระดับสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ และมักมีสนามหญ้าอยู่ด้านหน้าเพื่อเป็นลานแสดงอาณาเขตของแต่ละประตู ชั้นนอกสุดหลังประตูใหญ่ เรียกว่าประตูที่หนึ่ง ด้านหนึ่งมักจะเป็นคูขังนักโทษที่เป็นคุกบกและคุกน้ำ ด้านตรงข้ามและตึกที่ตั้งขวางอยู่นั้นเป็นที่ทำงานของข้าราชการขุนนางระดับต่ำ และใช้เป็นที่ตัดสินคดี ประตูชั้นที่สอง เป็นที่ทำงานของขุนนางและพรองเมืองระดับสูงขึ้นไปมา สองด้านจะเป็นห้องทำงานและห้องพักสำหรับขุนนางเหล่านี้ ประตูชั้นที่สามที่เป็นที่ทำงานของเจ้าฟ้าและอาจใช้เป็นที่พักของแขกต่างเมืองที่สำคัญ ประตูชั้นที่สี่จะเป็นที่พักเรือนสองชั้น ด้านตรงข้ามมักจะเป็นโรงละครที่สร้างขึ้นอย่างโอ่โง่งสวยงาม และใช้เป็นโรงเรียนสอนบุตรธิดาของเจ้าฟ้าและราชวงศ์ด้วย ประตูชั้นที่สี่ อยู่ด้านในสุด แบ่งเป็นสามห้อง ห้องกลางเป็นห้องไหว้ผีบรรพบุรุษ มีแท่นบูชาอยู่ตรงผนังด้านในสุด ห้องขวามือจะเป็นที่ประทับของเจ้าฟ้า ส่วนห้องด้านซ้ายมือเป็นห้องประทับของแถมเมืองหรือ "ฮูหยิน" สองด้านเป็นเรือนพักของครอบครัวเจ้าฟ้าและครอบครัวของแถมเมือง บริเวณด้านนอกของหอคำเป็นที่พักของฝ่ายทหาร โรงม้า โรงช้าง ห้องครัว

ปกติการเข้าไปในหอคำนั้นไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่าย ต้องแจ้งแก่ฝ่ายเฝ้าประตูล่วงหน้า และสำหรับชาวเขาจิงโปหรือปะหล่องแล้ว มีสิทธิเข้าไปได้ไกลสุดเพียงประตูสองเท่านั้น

หอคำเหล่านี้ปัจจุบันมีเพียงหอคำเมืองตีเท่านั้นที่รักษาไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ที่สุด ส่วนหอคำเมืองอื่น ๆ ถูกเผาทำลาย และถูกยึดดัดแปลงเป็นที่ทำงานของราชการไปแล้ว หอคำเมืองวันจัดว่าเป็นหอคำที่งดงาม แต่อยู่ในสภาพทรุดโทรม หอคำเมืองหล้ามีให้เห็นเพียงบางตึก เช่นเดียวกับหอคำเมืองมวที่มีเพียงซากตึกบางส่วนให้เห็นเท่านั้น

การบริหารการปกครองระดับท้องถิ่นยังคงดำเนินไปแบบเดิม คือการแบ่งอาณาเขตออกเป็นทั้งสำหรับที่อยู่ของชาวไทใหญ่ และเป็นแหล่งสำหรับที่อยู่ของชาวฮั่นและชาวเขา ยังคงมีปู่สัง ปู่เหง ปู่สัง และปู่แก่ เป็นหัวหน้าของส่วนการปกครองท้องถิ่น ที่มีแกนเมืองเป็นผู้ช่วยของปู่สังและปู่เหง และมีเจเลกั้งและเจเลบ้านเป็นฝ่ายเอกสารของกั้งและของหมู่บ้าน

เจ้าฟ้ายังคงพิธีกรรมที่เป็นการแสดงความจงรักภักดีของเหล่าขุนนางทั้งในหอคำและนอกหอคำ(ท้องถิ่น) เช่น การเซ่นไหว้ผีเมือง การไหว้บูชาผีบรรพบุรุษ และในยุคนี้เองที่มีเอกสารประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่นับถึงถึงการก่อสร้างวัด เจดีย์(กองมู)มากมายหลายแห่งทุกเมืองไทใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นเมืองมว เมืองหล้า เมืองตี เมืองซอน เจผางและเมืองวัน เจดีย์ที่เก่าแก่มากที่สุดมีมักสร้างราวคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เป็นต้นมา แม้ว่าในเอกสารประวัติศาสตร์ของหลายเมืองจะบอกว่าพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่เขตใต้คงเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมาก็ตาม เมืองไทใหญ่ที่มีการก่อสร้างวัดและเจดีย์มากที่สุดได้แก่ เมืองซอน เมืองมว เมืองวัน และเมืองหล้า การก่อสร้างมีเจ้าฟ้าเป็นองค์ประธานเสมอ เช่น ในปีพ.ศ. 2285/ค.ศ. 1742 ขณะที่บ้านเมืองสงบอยู่นั้น เจ้า

ฟ้าเมืองขอนแก่นได้สร้างเจดีย์ทองมูฟองเผ่ วัดจองค์กลางเมือง ช่อมแซมวัด 66 แห่ง สร้างสะพาน ช่อมแซมถ้ำผาลาย เป็นต้น

พุทธศาสนาในเขตไทใหญ่ยังคงมีหลายนิกาย และนิกายที่ชาวไทใหญ่นับถือมากที่สุดคือนิกายไทเหนือ (ปอยจอง) รองลงมาได้แก่นิกายโยน โจติ(โตติ) โตเหล่ และนิกายสุธรรมะหรือนิกายม่าน เจ้าฟ้าและนางจ๋มส่วนมากนับถือนิกายโจติหรือโตเหล่ ซึ่งเป็นนิกายที่ค่อนข้างจะเคร่งมากกว่านิกายอื่น ๆ

การเปลี่ยนแปลงนอกหอคำที่เป็นการเปลี่ยนแปลงระดับท้องถิ่นนั้นเริ่มเกิดขึ้นมาก แม้ว่าส่วนใหญ่ยังคงสืบสานลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ สิ่งที่มีมองเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงในการก่อสร้างบ้านเรือน เริ่มมีการก่อสร้างบ้านเรือนที่เป็นรูปทรงและใช้วัสดุแบบฮั่น คือการใช้ดินอุดที่เป็นดินเหนียวนำมาผสมฟางและทำเป็นก้อนเพื่อสร้างเป็นบ้านเรือนมากขึ้น แต่ก็ยังมุงหลังคาด้วยคาหรือยางเช่นเดิม บ้านเรือนแบบดั้งเดิมที่สร้างด้วยไม้ไผ่และมุงคายังมีให้เห็นเป็นจำนวนมาก

การเข้ามาของสินค้าจากต่างประเทศโดยเฉพาะการค้าฝ้าย ด้ายและผ้า ได้นำไปสู่การยกเลิกการปลูกฝ้ายในเขตได้คง เพราะการซื้อฝ้ายหากได้ง่ายและราคาไม่แพงนัก ต่อมานิยมซื้อด้ายสำเร็จรูปมาทอผ้าซึ่งเป็นหัตถกรรมครัวเรือนที่มีอยู่ทุกครัวเรือนในเขตได้คง หลังจากที่มีการค้าขายตัวไปมาก การทอผ้าที่ถือเป็นงานฝีมือที่จำเป็นสำหรับหญิงสาวในการที่จะแสดงว่าตนมีฝีมือเรียบร้อย รักสวยรักงาม ประณีต แนวความคิดเช่นนี้ก็เริ่มจะเปลี่ยนไป เพราะมีผ้าสำเร็จรูปขายอยู่ค่อนข้างมาก แต่ก็ยังมีชาวบ้านชาวเมืองอีกจำนวนไม่น้อยก็ยังทอผ้าอยู่นั่นเอง และสมัยนี้เองเริ่มมีการใช้น้ำมันก๊าดเป็นเชื้อเพลิงแทนเทียนไขหรือไขมันสัตว์ด้วย

การขยายตัวทางการค้าขายแดนทำให้เขตไทใหญ่เริ่มรู้จักใช้เงินตราที่เป็นเหรียญ ธนบัตร แทนการใช้เงินแท่ง ทองแท่ง และเงินตราที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเงินรูปของพม่าหรืออินเดียที่อังกฤษนำมาเผยแพร่ จะเห็นได้ว่าชาวไทใหญ่ในยุคนี้นี้ยังไม่ค่อยรู้จักเงินหยวนแบบเดิมของจีนนัก สิ่งนี้ได้สะท้อนว่า อำนาจทางเศรษฐกิจและการเงินของจีนยังไม่เข้มแข็งพอที่จะเจาะเข้ามาสู่เขตนี้ได้มากเท่ากับอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของพม่าและอังกฤษเลย

3.4.12 สรุปพัฒนาการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมไทใหญ่สมัยราชวงศ์ชิง

เมื่อราชวงศ์ชิงเริ่มขึ้นมามีอำนาจในการปกครองประเทศจีน ได้ดำเนินการสานต่อนโยบายของราชสำนักหมิงในอันที่จะเข้าไปมีอำนาจในการปกครองเหนือชนกลุ่มน้อยโดยเฉพาะเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นตามบริเวณชายแดนมากขึ้น ได้สร้างกฎระเบียบในการแต่งตั้งเจ้าฟ้าและขุนนางท้องถิ่นให้ซับซ้อนเพื่อก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่เจ้าฟ้าและราชวงศ์ ลดอำนาจและเจ้าฟ้าด้วยการลดฐานะและตำแหน่งลงไปอีกระดับหนึ่ง และในเขตที่ราชสำนักมีอำนาจปกครองมั่นคงก็จะใช้นโยบาย “ยกเลิกเจ้าฟ้า แต่งตั้งขุนนางฮั่น” ขึ้นปกครองแทนทันที

ปัจจัยที่ช่วยเร่งการเสริมอำนาจของชาวฮั่นขึ้นมาปกครองเหนือเจ้าฟ้าไทใหญ่ ในขณะเดียวกันก็บั่นทอนอำนาจของเจ้าฟ้าคือเหตุการณ์ทางสงครามที่เริ่มจากการส่งกองทัพราชวงศ์ชิงไปจับตัวจักรพรรดิหย่งลี่ในเขตดินแดนไทใหญ่ และสงครามพม่าสมัยอลองพญาที่ทำให้ราชสำนักจีนต้องทุ่มกองทัพเข้าไปป้องกันจำนวนมาก ทำให้ต้องเสริมกำลังตั้งค่ายในเขตชายแดน อพยพทหาร ประชาชนชาวฮั่นในประเทศ และสนับสนุนพ่อค้าให้เข้าไปดำเนินการค้าขายเพื่อสนับสนุนกองทัพและอีกด้านหนึ่งก็เพื่อเข้าไปครอบครองเพิ่มประชากรชาวฮั่น

ถือเป็นเหตุในการเพิ่มการปกครองของราชสำนักขึ้นไปด้วย ขณะเดียวกันก็ได้ตั้งกองทหารปกป้องชายแดนขึ้นสองเขตและเป็นการลดทอนอำนาจเจ้าฟ้า คือกองเงี้ยวที่เมืองเงี้ยวที่ควบคุมดูแลเจ้าฟ้าเมืองตี เมืองหล้า เมืองจันตา เมืองวัน และเมืองมว และกองหลงหลังดูแลเขตเจ้าฟ้าเมืองเครือ เมืองซอน และเจผ่าง เป็นต้น

ความเดือดร้อนทุกข์ยากและความอดอยากได้เกิดขึ้นไปทั่วเขตแดนไทใหญ่อันเป็นผลมาจากสงครามนับสิบปี ทำให้เจ้าฟ้าและชาวบ้านชาวเมืองต้องขอความช่วยเหลือจากราชสำนักในการเรื่องของพันธุ์ข้าวและเครื่องมือในการทำนา เหมือนกับเป็นการผลักดันให้ราชสำนักจีนเข้ามามีอำนาจมากขึ้น และความเดือดร้อนไม่เพียงแต่เกิดจากสงครามจากการโจมตีของพม่าเท่านั้น ยังมีสงครามอันเกิดจากการลุกฮือของกบฏชาวอิสลามที่ได้เข้ามาโจมตีและยึดหัวเมืองไทใหญ่ทั้งหมด และสงครามของชาวเขา ชาวนาไทใหญ่ที่ลุกขึ้นมาต่อต้านการเก็บภาษีสูงของเจ้าฟ้า ท่ามกลางสงครามและการปราบปรามของฝ่ายราชสำนัก เจ้าฟ้าและประชาชนชาวไทใหญ่ต้องแบกรับภาระการส่งเสบียงอาหาร เกณฑ์แรงงานผู้คนช่วยเหลือให้กับกองทัพทั้งสองฝ่าย ความทุกข์ยากได้ระบอบทั่วไป เหตุการณ์เหล่านี้ได้เกิดอย่างต่อเนื่องและยาวนานตั้งแต่ต้นจนมาถึงปลายสมัยของราชวงศ์ชิง

ความพยายามของราชสำนักชิงที่เข้าไปมีอำนาจเหนือเจ้าฟ้าทำให้เกิดการต่อต้านจากเจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งหมด ความพยายามในการที่จะปฏิรูปที่ดินของเจ้าฟ้าและการยกเลิกระบบเจ้าฟ้าไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยราชสำนักชิงเริ่มอ่อนแอและนักล่าอาณานิคมอังกฤษเริ่มเข้ามามีอำนาจมากขึ้นหลังจากได้ล้มล้างราชวงศ์อลองพญาของพม่าลงและพยายามที่จะเข้ามามีอำนาจเหนือดินแดนทางภาคใต้และตะวันตกเฉียงใต้ของจีน การปกครองเหนือเจ้าฟ้าไทใหญ่ในพม่าของอังกฤษทำให้ราชสำนักจีนเองไม่กล้าที่จะดำเนินนโยบายและมาตรการรุนแรงกับเจ้าฟ้าไทใหญ่ในจีน ขณะเดียวกันอังกฤษก็ได้เข้ามายึดครองดินแดนอันเป็นอาณาเขตของเจ้าฟ้าไทใหญ่หลายเมืองโดยที่ราชวงศ์ชิงไม่สามารถจะเข้ามาปกป้องคุ้มครองได้ เจ้าฟ้าไทใหญ่จำเป็นต้องถอนกองทัพชายแดนปล่อยให้อังกฤษยึดครองตามคำสั่งจากราชสำนักและยังต้องช่วยอังกฤษปักปันเขตแดนลั่วฉ่าในเขตแดนของตนโดยไม่สามารถทำอะไรได้

การเข้ามามีอำนาจของอังกฤษครั้งนี้ก่อให้เกิดการขยายตัวทางการค้าชายแดนและในเขตญูนนานมากทำให้เกิดการอพยพของพ่อค้า และทำให้ชาวไทใหญ่จำนวนหนึ่งได้หันเข้าสู่ตลาดการค้า สินค้าจากตะวันตกและตะวันออกได้มา มีการแลกเปลี่ยนกันในตลาดไทใหญ่ ผู้คนหลั่งไหลมาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ความรู้ และวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวไทใหญ่ได้เรียนรู้โลกภายนอกมากขึ้นกว่าเดิม สินค้าทั้งหลายที่นำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกันมีผลทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทใหญ่เปลี่ยนไปด้วย

สภาพเหตุการณ์เช่นนี้อาจเป็นแรงผลักดันให้เจ้าฟ้าดาวอาณเหรินได้ศึกษาหาทางออกสำหรับชาวไทใหญ่ด้วยการไปศึกษาการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างความเจริญให้กับดินแดนไทใหญ่โดยไม่ต้องรอพึ่งความช่วยเหลือจากราชสำนักจีน และกลับมาสร้างโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้า ไม้ขีดไฟ สวนยางพารา ตั้งธนาคารและพิมพ์ธนบัตรของชาวไทใหญ่เป็นครั้งแรก ทั้งยังได้เชิญเจ้าฟ้าไทใหญ่ทั้งหมดมาเข้าเยี่ยมชมกิจการ แต่การพัฒนาเช่นนี้ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้เนื่องจากฝ่ายข้าราชการอันมองเป็นการตั้งตนเป็นอิสระและถูกกล่าวหาว่าเป็นโรงงานผลิตอาวุธที่เป็นข้อหารุนแรงมากเท่ากับข้อหากบฏต่อประเทศ

ความพยายามของราชสำนักที่เข้ามาปกครองเขตไทใหญ่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารปกครองส่วนบนที่ถูกทำให้เห็นเงินมากขึ้น เปิดรับวัฒนธรรมอันมากขึ้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ตั้งแต่ระดับกลุ่มผู้ปกครองซึ่งมองเห็นชัดเจนมากที่สุด และระดับชาวบ้านชาวเมืองทั่วไป การ

หลังไหลอพยพของชาวฮั่นก่อให้เกิดการผสมผสานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมไทใหญ่ที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิมก็ยังสืบสานปฏิบัติต่อไปอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อผี ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีการสร้างวัด เจดีย์มากขึ้น การจัดงานประเพณีต่าง ๆ

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดพัฒนาการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของไทใหญ่สมัยราชวงศ์ชิง สังคมไทใหญ่จำต้องรับเอาแบบแผนการเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมอันมากขึ้น สิ่งที่ได้รับมาส่วนใหญ่เป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ คือ ลักษณะการก่อสร้างบ้านเรือน พระราชวังหอคำ การแต่งกาย อาหารการกิน เป็นต้น ส่วนความเชื่อการดำเนินชีวิตต่าง ๆ นั้นยังคงมีดำรงลักษณะความเป็นไทใหญ่ค่อนข้างมากเอาไว้

ความเปลี่ยนแปลงที่จะฝักรากลึกและแผ่กระจายไปถึงระดับรากหญ้ายังไม่เกิดขึ้น แต่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไป หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของจีนจากระบบจักรพรรดิมาเป็นการปกครองระบอบสาธารณรัฐที่เปิดโอกาสให้คนชั้นกลาง นายทุนขุนศึกเข้ามามีบทบาทสูงสุดในการเมืองการปกครอง แม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาไม่ยาวนานนัก แต่ก็เป็นเวลาที่ยังผลกระทบน้อยต่อการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่ออำนาจและความมั่นคงของเจ้าฟ้าที่นับวันจะสั่นคลอนและถูกกลืนมากขึ้นเรื่อย ๆ

3.4.13 ยุคสาธารณรัฐจีน: “ระบบเจ้าฟ้าคืออุปสรรคการพัฒนา” (พ.ศ. 2454-2493/ค.ศ. 1911-1950)

การเรียกร้องให้ใช้นโยบาย “ปฏิรูปที่ดิน” เกิดขึ้นเมื่อตอนปลายราชวงศ์ชิง และได้รับการสานต่อมาในสมัยสาธารณรัฐ โดยมีเขตชายแดนอันเป็นเขตอำนาจและอิทธิพลของเจ้าฟ้าเป็นเป้าหมายหลักประการหนึ่ง ประวัติศาสตร์เมืองม่าวหรือประวัติศาสตร์เมืองตีกี้ได้บันทึกไว้ว่า หลังจากการปฏิวัติสาธารณรัฐแล้ว ในปีถัดมา คือ ปี พ.ศ. 2455/ค.ศ. 1912 หลี่เกินหยวนได้เรียกประชุมเจ้าฟ้าในเขตชายแดนทั้งหมด ซึ่งกินหมายถึงเจ้าฟ้าไทใหญ่เกือบทั้งหมดไปประชุมที่เมืองเถิงชง ประกาศนโยบายการปฏิรูปที่ดินของรัฐบาลและต้องการให้มีการดำเนินการทันทีและอย่างจริงจัง แต่เจ้าฟ้าทั้งหมดไม่เห็นด้วยและได้ขอผ่อนปรนเลื่อนระยะเวลาออกไปอีก หลี่เกินหยวนไม่มีทางเลือกนอกจากยอมรับข้อเสนอนี้ แต่ก็พยายามจะให้มีการปฏิรูปที่ดินอย่างน้อยก็ในเมืองตีกี้ก่อน เพราะเมืองตีกี้ค่อนข้างจะอยู่ใต้อิทธิพลอำนาจรัฐของฮั่นมากที่สุด แต่เจ้าฟ้ากวงไ้วกก็ยังไม่ยอม และในปีนั้นเองหลี่เกินหยวนยังได้ขอให้เจ้าฟ้าเมืองตีกี้ ซึ่งแต่เดิมเป็นสกุลตาว เปลี่ยนมาเป็นสกุลกงแบบชาวฮั่น ด้วยเหตุผลว่า สกุลตาวเป็นสกุลของคนไป๋ซึ่งหมายถึงคนป่าเถื่อน เชื้อถือไม่ได้ แม้จะถูกดูถูกเช่นนี้ เจ้าฟ้าเมืองตีกี้ก็จำใจยอมเปลี่ยนสกุลจากตาวเป็นกง โดยมีกงไ้วกเป็นเจ้าฟ้าเมืองตีกี้องค์แรกที่ใช้สกุลกง

เมืองตีกี้เป็นเสมือนเมืองหน้าด่านของเขตแดนไทใหญ่ จึงได้รับผลกระทบจากการอพยพของชาวฮั่นและชาวฮั่นมากว่าล้านชื่อนาและรับจ้างนามากที่สุด จนปริมาณพลเมืองมีมาก ไม่มีที่นาพอจะทำกิน เจ้าฟ้าเมืองตีกี้จำต้องขอความช่วยเหลือจากกองเถิงเย่ให้ไปบุกเบิกนาที่บ้านหม้อได้ โดยอพยพชาวเมืองไปกว่า 500 ครอบครัว นี่เป็นผลจากการเพิ่มประชากรฮั่นอันเกิดแต่การอพยพอย่างแท้จริง

รัฐบาลสาธารณรัฐจีนที่ตั่งขึ้นใหม่มองว่าการจะเข้าไปแก้ปัญหา ระบบเจ้าฟ้าในเขตชายแดนได้นั้น มีทางออกที่เป็นไปได้ 5 ทางคือ

1. จะต้องมีการปฏิรูปกลางที่เข้มแข็ง
2. จะต้องปรับปรุงคุณภาพและคุณสมบัติของข้าราชการที่ส่งไปทำงานชายแดนให้ดีขึ้น
3. จะต้องมีการสื่อสารการคมนาคมที่ดีขึ้น

4. ต้องอพยพชาวฮั่นในประเทศเข้าไปอยู่อาศัยตั้งรกรากในเขตชายแดนให้มากขึ้น
5. จะต้องสนับสนุนการจัดตั้งสถานการศึกษา โรงเรียนสำหรับคนพื้นเมืองและสำหรับชาวฮั่นเพื่อเป็นการปลูกฝังความคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมแบบชาวฮั่นให้กับคนท้องถิ่น⁵⁷

และแน่นอนที่สุดว่า วิธีคิดเชิงนโยบายเช่นนี้ได้รับการสนับสนุนและปฏิบัติตามอย่างแข็งขัน ไม่ว่าจะเป็นก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงเพียงใดก็ตาม

ระบบเจ้าฟ้าสำหรับรัฐบาลจีนในยุคนี้ไม่ใช่ผู้ที่ทำหน้าที่รักษาชายแดน ป้องกันศัตรูรุกราน และสร้างความสงบสุขให้กับประชาชนในท้องถิ่นห่างไกลจากศูนย์กลาง และมีหน้าที่ส่งบรรณาการ เกณฑ์เสบียงและแรงงาน อันเป็นคุณูปการให้แก่รัฐบาลกลางหรือรัฐบาลท้องถิ่นอีกต่อไป หากเป็นเพียงเรื่องอ้อมกอดร้ายที่เป็นตัวบ่อนทำลายความก้าวหน้าของสังคม เป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนา หรือเป็นตัวขัดขวางอำนาจรัฐจากส่วนกลางนั่นเอง หนทางแก้ไขไม่ใช่การเยียวยาแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่จะต้องใช้การผ่าตัดที่รุนแรง กระทำโดยรวดเร็วเพื่อควบคุมไม่ให้เกิดผลร้ายต่อไปอีก

เพื่อให้การดำเนินนโยบายดังกล่าวให้ได้ผล รัฐบาลได้จัดตั้ง “คณะกรรมการพัฒนาและตั้งถิ่นฐานในเขตชายแดน” เป็นองค์กรใหญ่ดูแลเขตชายแดนทั้งหมด และจัดตั้ง “กองบริหารการเมืองท้องถิ่น” ขึ้น เพื่อให้เป็นองค์กรดำเนินงานระดับท้องถิ่นเข้าไปทำงานควบคู่ไปกับการปกครองของระบบเจ้าฟ้า คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วยหัวหน้ากอง และพนักงานประจำแผนกต่าง ๆ เช่น แผนกการเงิน แผนกภาษี แผนกการศึกษา แผนกรักษาความปลอดภัย ฯลฯ ที่มีความพร้อมและสมบูรณ์ที่จะไปจัดตั้งแบ่งเขตเป็นอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน⁵⁸ กองนั้นมีฐานะเทียบเท่ากับอำเภอ และได้มีการจัดตั้งหัวหน้าระดับตำบลและหมู่บ้านใหม่ การกระทำเช่นนี้โดยเนื้อแท้แล้วคือการตั้งองค์กรการเมืองเพื่อเข้าไปบริหารปกครองท้องถิ่นซ้อนเข้าไปในระบบการเมืองการปกครองของเจ้าฟ้าอีกชั้นหนึ่งนั่นเอง เพราะยังไม่ได้มีการประกาศยกเลิกระบบเจ้าฟ้าแต่อย่างใด

จุดแตกหักนำไปสู่ความขัดแย้งด้วยการสู้รบและชนฆ่ากันระหว่างองค์กรการเมืองการปกครองของเจ้าฟ้าและองค์กรการเมืองบริหารท้องถิ่นของรัฐบาลก็คือ เรื่องผลประโยชน์ เพราะองค์กรของรัฐที่มาใหม่มีหน้าที่เก็บภาษีอากรเช่นเดียวกับองค์กรของเจ้าฟ้าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในองค์กรและเก็บส่งให้กับรัฐ ในขณะที่เจ้าฟ้าเองก็มีองค์กรของตนทำงานด้านนี้อยู่แล้ว ผลก็คือ การแย่งผลประโยชน์ เจ้าฟ้าซึ่งต้องสูญเสียผลประโยชน์จึงจำเป็นต้องรวบรวมกองทหารเข้าโจมตี ทำร้ายไม่ให้เกิดการเก็บภาษีเกิดขึ้นได้ และถูกต่อต้านจากชาวบ้านชาวเมืองโดยทั่วไปอีกด้วย กองถูกเผาทำลาย เจ้าหน้าที่ถูกทำร้าย หรือแม้แต่หัวหน้ากองถูกฆ่า จนมีการเปลี่ยนตัวหัวหน้าบ่อยครั้ง และยังมีสาเหตุการฉ้อราษฎร์บังหลวงของหัวหน้ากองจนต้องมีการสั่งย้ายหลายแห่ง เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นทั่วไปทุกเมืองที่มีกองบริหารการเมืองท้องถิ่นตั้งอยู่

กองบริหารการเมืองท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 5 สาขาดังนี้ คือ

1. กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเขตเมืองขอนแก่น เมืองเจียงและเมืองปาน
2. กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเมืองหลวงปกครองดูแลเขตหัวสาหน้ำสา
3. กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเขตเมืองวัน

⁵⁷ Harold J. Wiens. อ้างแล้ว, หน้า 257

⁵⁸ ภาษาจีนเรียกว่าเป็นระบบ “เป่าเจีย” เป่า หมายถึง ตำบล และเจียก็คือหมู่บ้าน เป็นการแปลความอย่างกว้าง ๆ อันเป็นระบบการปกครองท้องถิ่นของจีนสมัยนั้น

4. กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเขตเมืองหล้า
5. กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเขตเมืองจันตา

ในจำนวนทั้ง 5 เขตนี้ กองบริหารการเมืองท้องถิ่นเขตเมืองจันตามีอำนาจทางการเมืองและการทหารค่อนข้างสูงเนื่องจากเจ้าฟ้าถูกขับไล่และยกเลิกระบบเจ้าฟ้าไปแล้ว แต่เขตที่เหลือนั้นอำนาจทางการเมืองการปกครองยังอยู่ในมือของเจ้าฟ้า และเนื่องจากรัฐบาลกลางได้ขอให้เจ้าฟ้าต้องแบ่งรายได้จากภาษีให้แก่กองบริหารการเมืองท้องถิ่นในเขตของตนจำนวนร้อยละ 15 ทำให้อำนาจการเมืองของหัวหน้ากองฯ เหล่านี้ต้องไปขึ้นกับเจ้าฟ้าด้วย ยังผลให้การบริหารงานของกองบริหารการเมืองท้องถิ่นประสบความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง นโยบายของสาธารณรัฐจีนจึงไม่สามารถปฏิบัติได้ดังที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลจีนไม่ได้สิ้นความพยายาม หากได้จัดตั้งองค์กรทางการเมืองระดับท้องถิ่นขึ้นมาแทนที่ใหม่อีกองค์กรหนึ่งชื่อว่า “สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น” (พ.ศ. 2475-2493/ค.ศ.1932-1950) ครั้งนี้รัฐบาลให้อำนาจในการเก็บภาษีเองได้ร้อยละ 15 โดยไม่ต้องไปขึ้นกับเจ้าฟ้า สำนักงานฯ มีอำนาจและหน้าที่ในการจัดตั้งอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านเช่นเดียวกับองค์กรการเมืองเดิม และมีหน้าที่ผลักดันให้มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในเขตรับผิดชอบของตนเอง จึงจะเห็นได้ว่า ในยุคนี้เองเริ่มเกิดโรงเรียนระดับประถมเกิดขึ้นในเขตไทใหญ่หลายแห่ง แต่ก่อนอาจพอมืออยู่บ้าง แต่มักเป็นโรงเรียนของเอกชนที่เปิดขึ้นในเขตที่มีชาวฮั่นอาศัยอยู่มาก แต่ครั้งนี้เป็นโรงเรียนที่ต้องการให้เจ้าฟ้าเกณฑ์เด็กไทใหญ่มาเรียนหนังสือเป็นครั้งแรก มีการจัดตั้งไปรษณีย์เพื่อการติดต่อสื่อสารสะดวกขึ้น มีการสนับสนุนการสร้างถนนเตียน-พม่า หรือถนนคุนหมิง-พม่าเป็นครั้งแรก โดยให้เจ้าฟ้าแต่ละเมืองรับผิดชอบสร้างถนนที่ผ่านเขตแดนของตน ผลของการสร้างถนนทำให้การค้าขายตัวมากขึ้น เจ้าฟ้าเริ่มซื้อรถยนต์ของอังกฤษจากพม่ามาใช้ เกิดการอพยพหลังไหลของชาวฮั่นเข้ามาทำการค้าขายและตั้งรกรากในเขตไทใหญ่มากขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลส่วนกลาง

สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตได้คงมี 6 แห่งคือ

1. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองซอน-เจผาง-เมืองปาน⁵⁹
2. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองหลิว
3. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองวัน
4. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองจันตา
5. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองหล้า รวมเมืองหัวสาและหน้าสา
6. สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองตี อยู่ใต้การปกครองของเมืองเถิงซง

สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นของแต่ละเขตนี้เกือบทั้งหมดตั้งอยู่เขตเชิงเขาฮั่นเป็นเขตที่อยู่ของชาวฮั่นส่วนใหญ่ หากได้มาตั้งอยู่ในเมืองดังเช่นหอค้าของเจ้าฟ้าไม่ว่า แต่ถึงกระนั้นก็ตาม สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นก็ยังถูกล้อม เฝ้า และทำลายจากชาวบ้าน ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่ได้รับผลจากการกดขี่ขูดรีดจากการเก็บภาษีฝิ่น การรับซื้อฝิ่นในราคาต่ำ หรือการยกกองทัพไปยังไร่นาเพื่อตัดต้นฝิ่นและปราบปรามการปลูกฝิ่นซึ่งกำลังแพร่ระบาดมากในยุคนี้ สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองหลิวแตกต่างจากเขตอื่น เพราะไม่มีที่ตั้งสำนักงานที่แน่นอน แต่ย้ายไปตามฤดูกาล เช่น หากเป็นฤดูร้อนและฤดูใบไม้ร่วง สำนักงานจะย้ายไปตั้งทำงานที่เมืองหน้าสาซึ่งอากาศค่อนข้างเย็นสบาย ส่วนฤดูหนาวและฤดูใบไม้ผลิจะย้ายไปที่ปิ่นเถา

⁵⁹ เมืองปานเพิ่งเริ่มมีการตั้งเจ้าฟ้าปกครองเพื่อให้รักษาชายแดนป้องกันการรุกรานของอังกฤษในศตวรรษที่ 19 เจ้าฟ้าเป็นชาวฮั่น

อันเป็นที่ที่มีชาวฮั่นอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เป็นต้น ที่เป็นอย่างนี้เพราะเขตไทใหญ่ยังคงได้ชื่อว่าอากาศร้อนมากสำหรับชาวฮั่น และในพื้นที่ราบและทุ่งนาชาวฮั่นยังเชื่อว่ามีอากาศเป็นพิษอยู่นั่นเอง

ความขัดแย้งกันระหว่างองค์การบริหารท้องถิ่นของเจ้าฟ้าและของรัฐบาลจีนมิให้เห็นทั่วไป ดังกรณีของเมืองตี เจ้าฟ้ากองโล้วไม่พอใจที่สำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นมาห้ามเจ้าฟ้าเก็บภาษี เจ้าฟ้ากองโล้วจึงยกกองทหารไปโจมตีห้วยนเอนเถาหัวหน้าสำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นเขตเมืองตี การต่อสู้รุนแรงมากทำให้การค้าขายแดนเขตบ้านหม้อต้องหยุดชะงักไป รัฐบาลต้องยอมเปลี่ยนหัวหน้าสำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นคนใหม่ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม คนใหม่มาสำรวจที่นา จัดระบบการเก็บภาษีใหม่ เบียดบังเงินรายได้ภาษี กดราคาฝิ่น ฯลฯ ในปี พ.ศ. 2481/ค.ศ. 1938 ผลก็คือ เจ้าฟ้าพร้อมด้วยกองทหาร และชาวบ้านชาวเมืองพากันไปลี้ภัยและเผาสำนักงานบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น ทางมณฑลยูนนานรู้เรื่องจึงได้วางอุบายจับกุมเจ้าฟ้ากองโล้วและนำตัวไปขังที่คุนหมิง แต่หลังจากนั้นอีกสองปีทางมณฑลฯ จำต้องยอมปล่อยตัวเจ้าฟ้ากลับมาและคืนตำแหน่งเจ้าฟ้าให้ตามเดิม

อำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตใต้คงยังคงแข็งแกร่ง รัฐบาลแม้ได้ใช้ความพยายามแล้วก็ตามก็ยังไม่สามารถจะยกเลิกระบบเจ้าฟ้าลงไปได้ จนรัฐบาลจีนต้องยอมผ่อนปรนและมีข้อเสนอให้ “เลี้ยว” เจ้าฟ้าต่อไปเหมือนกับที่อังกฤษปกครองเจ้าฟ้าไทใหญ่ในพม่า ในขณะที่ความคิดเห็นของอีกกลุ่มหนึ่งกลับมองว่าระบบเจ้าฟ้าคือระเบิดเวลีนี้อันตรายที่ต้องตัดทิ้งไปด้วยการใช้มาตรการเด็ดขาดเข้าปราบปราม ดังนั้นในปีพ.ศ. 2488/ค.ศ. 1945 ทางมณฑลยูนนานจึงได้ส่งกองทหารมา 500-1000 คน เพื่อไปประจำที่เมืองหล้า เมืองวัน เมืองมว และจันดา เพื่อที่จะทำลายและยกเลิกอำนาจอิทธิพลของเจ้าฟ้าให้ได้ แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถดำเนินการได้เป็นผลสำเร็จ เพราะได้รับการต่อต้านจากเจ้าฟ้าทั้งหมดที่ร่วมมือกันอย่างเข้มแข็ง เจ้าฟ้ามีอำนาจ อิทธิพล มีกองทหาร และมีความมั่งคั่ง และที่สำคัญมากก็คือ ชาวบ้านชาวเมืองต่างยังคงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้เองรัฐบาลจีนจำต้องยอมผ่อนปรนให้คงระบบเจ้าฟ้าต่อไปอีก

ชาวไทใหญ่ ชาวเขา และชาวฮั่นอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งขององค์การบริหารปกครองท้องถิ่นสององค์กรนี้ ถูกขูดรีดภาษี ถูกข่มเหงบังคับ และเป็นฝ่ายถูกกระทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝ่ายสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นที่มีหัวหน้าเป็นชาวฮั่นที่ได้รับการแต่งตั้งมาจากส่วนกลาง เมื่อเข้ามาทำงานแล้ว มุ่งแต่หาผลประโยชน์ กอบโกยเงินทองจนทำให้เกิดความเดือดร้อนในหมู่ชาวบ้านชาวเขาและชาวฮั่นโดยทั่วไป เท่ากับเป็นการกระพือพายุไฟแห่งความขัดแย้งในท้องถิ่นให้ลุกลามระบาต่อไปทั่ว ดังกรณีสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นเขตจันดาเก็บภาษีหนักมาก ชาวบ้านไม่มีเงินจ่ายให้ จึงถูกปราบ ชาวบ้านต้องตั้งกองกำลังอาวุธเพื่อป้องกันตนเอง จากนั้นได้นำกองกำลังชาวบ้านไปล้อมสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นเขตเมืองจันดาและสู้รบกันนานถึงสามวันสามคืน ทหารของเจ้าฟ้าเองก็เข้าร่วมกับกองกำลังติดอาวุธของชาวบ้านด้วย ทางมณฑลยูนนานได้ส่งผู้แทนมาเจรจาเพื่อแก้ปัญหา แต่ไม่สามารถตกลงกันได้ ภายหลังหัวหน้าชาวบ้านถูกหลอกให้ไปประชุมเจรจามหาโจรสลัดเจ้าฟ้าและถูกยิงตาย สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นได้ส่งกองทหารมาเพิ่มเพื่อปราบปราม หลายหมู่บ้านถูกเผาพินาศ การสู้รบเกิดขึ้นต่อเนื่องเป็นเวลานานนับปี ที่นาว่างเปล่า ตลาดไผ่ผิงเจเป็นแห่งชุมนุมชาวฮั่นและเป็นที่ตั้งของสำนักงานฯ ถูกล้อมตลอดปี เกิดการอดอยากอาหาร คนตายเกลื่อนไม่สามารถนำไปฝังได้ การสู้รบได้ดำเนินต่อไปโดยไม่สิ้นสุดกระทั่งทหารปลดแอกแห่งพรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้ามาเหตุการณ์จึงได้สงบลง

นี่ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์รุนแรงมากและเป็นเหตุการณ์การสู้รบกันระหว่างกลุ่มเชื้อชาติสองกลุ่มคือชาวฮั่นและชาวไทใหญ่ เหตุการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก หากก่อนหน้านี้ได้มีเกิดขึ้นมาแล้ว ดังกรณี

เหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏทหาร” ที่เป็นการสู้รบกันระหว่างพระอนุชาของเจ้าฟ้าเมืองหล้า ชื่อดาวเป่ากู่ที่ไม่พอใจเจ้าที่ดินคนแซ่เลี่ยน จึงได้ยกกองทหารไปโจมตี เศรษฐีชาวฮั่นได้ไปร้องเรียนกับกงเถิงเย่ กงเถิงเย่จึงได้ส่งกองทหารมาปราบในปี พ.ศ. 2466/ค.ศ.1923 แต่ก็ถูกกองทัพของดาวเป่ากู่โจมตีพ่ายแพ้กลับไป แต่ก็ยกทัพกลับมาใหม่อีกโดยพาทหารจากเมืองจางเสมาเผาหอคำเจ้าฟ้าเมืองหล้าที่เจใหม่ ทำให้การสู้รบลุกลามไปทั่ว ดาวเป่ากู่ได้ประกาศคำขวัญในการต่อสู้ครั้งนั้นว่า “ช่วยชาวไท่เช่นฆ่าไอ้พวกฮั่น” การสู้รบทำให้บ้านชาวไท่ถูกเผาไปหลายร้อยหลัง ชาวฮั่นได้หนีเข้าไปตั้งที่มั่นอยู่ที่กาดไท่ผิงเจอันเป็นที่อยู่ชาวฮั่น ได้สู้รบกัน 9 วัน 9 คืน โดยไม่มีฝ่ายใดแพ้ฝ่ายใดชนะ แต่ในที่สุดแม่ทัพกงเถิงเย่ได้ยกกองทัพใหญ่ล้อมไปทางเมืองฮิมเข้ามายังกาดไท่ผิงเจ ทำให้กองทัพของดาวเป่ากู่พ่ายแพ้ ผลของสงครามทำให้หมู่บ้านชาวไท่ใหญ่กว่า 70 หมู่บ้านถูกทำลายและถูกเผา แม้ว่าจะเป็นเหตุการณ์ใหญ่และรุนแรง แต่กงเถิงเย่ก็ไม่กล้าที่จะตั้งคนมาสืบสวนสอบสวนหาคนผิดเพื่อนำตัวมาลงโทษแต่ประการใด

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นจากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ก็คือ อำนาจและอิทธิพลของเจ้าฟ้าไท่ใหญ่ยังคงเข้มแข็งมาก และอำนาจรัฐจีนยังไม่สามารถจะเข้าไปทำลายและยกเลิกระบบเจ้าฟ้าได้ แต่อำนาจทางการเมืองการปกครองของเจ้าฟ้าไม่สามารถต้านกระแสอำนาจทางสังคมและวัฒนธรรมอันที่กำลังหลั่งไหลเข้าสู่เขตใต้คงและเขตไท่ใหญ่อื่น ๆ ได้เลย

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้าบุกยึดเมืองไท่ใหญ่ตั้งแต่เมืองมาว เมืองซอน เมืองวัน เมืองตี และเมืองอื่น ๆ เจ้าฟ้าไท่ใหญ่ต้องยอมทำงานเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านเสบียง กองกำลังหนุน และฝ่ายรักษาความปลอดภัย กองทัพญี่ปุ่นไม่ได้บุกปล้นเผาหมู่บ้านแต่ประการใดหากไม่ถูกต่อต้านและสร้างอันตรายให้แก่กองทัพ เพราะเป้าหมายหลักของกองทัพญี่ปุ่นคือการบุกยึดสถานที่ราชการและหน่วยทหารของรัฐบาลจีน การสู้รบที่หนักหน่วงที่เกิดขึ้นคือการสู้รบระหว่างทหารญี่ปุ่นกับทหารจีนที่กงเถิงเย่ ที่ก่อให้เกิดการสูญเสียอย่างหนักทั้งสองฝ่าย หลังจากนั้นไม่นาน ญี่ปุ่นก็ถอนทัพกลับไปเมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นประกาศยอมรับความพ่ายแพ้ต่อกองทัพของฝ่ายพันธมิตรระหว่างนี้เอง เจ้าฟ้าไท่ใหญ่ได้จัดประชุมกันขึ้นที่บ้านซอน เมืองยางเพื่อปกป้องเขตแดนของกลุ่มเจ้าฟ้าทั้ง 10 ในเขตใต้คง อันแสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของเจ้าฟ้าไท่ใหญ่ ที่ประชุมได้แต่งตั้งให้เจ้าฟ้าดาวจินปางแห่งเมืองหล้าเป็นประธานของที่ประชุมและเป็นหัวหน้าฝ่ายป้องกันชายแดน โดยมีเจ้าฟ้ากงไ้วแห่งเมืองตีเป็นรองหัวหน้า

ช่วงสงครามญี่ปุ่น สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นทุกหน่วยได้ละทิ้งหน่วยงานและกลับเข้าไปหลบภัยอยู่ที่ขุนหมิง และกลับมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อสงครามสงบแล้ว อำนาจของเจ้าฟ้ายังคงมีอยู่ต่อไป และยิ่งนานวัน สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นเริ่มตกอยู่ใต้อำนาจของเจ้าฟ้าเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดเจ้าฟ้าก็ได้แต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นแทนหัวหน้าคนเดิมที่เป็นชาวฮั่น

3.4.14 สังคมและวัฒนธรรมไท่ใหญ่ในยุคสาธารณรัฐจีน

ในช่วงสงครามญี่ปุ่นยุคสาธารณรัฐจีน รัฐบาลกลางของจีนต้องย้ายนครหลวง หน่วยราชการ และสถาบันอุดมศึกษาทั้งหลายที่ตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกติดชายทะเลไม่ว่าจะเป็นปักกิ่งหรือเซี่ยงไฮ้เข้ามาปฏิบัติราชการที่นครเจิ้งตู มณฑลเสฉวน และนครคุนหมิง มณฑลยูนนาน ยุคนี้เองนักวิชาการ ปัญญาชนของจีนจึงได้พากันอพยพมาทำงานอยู่ในเขตตะวันตกโดยเฉพาะในนครคุนหมิงเป็นจำนวนมาก และได้มีการสร้างเส้นทางคมนาคมระหว่างคุนหมิง-พม่าขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าอาวุธและความช่วยเหลือจากฝ่ายพันธมิตรให้

กับรัฐบาลจีน ดินแดนในเขตตะวันตกเฉียงใต้ของจีนจึงขึ้นมาเป็นบทบาททางการเมืองและสังคมต่อประเทศจีน เป็นอย่างยิ่ง ผลของความเคลื่อนไหวทางการเมืองการปกครองและเหตุการณ์สงครามนี้เอง ทำให้มีนักวิชาการ อาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษา และนักศึกษาเข้ามาศึกษาเรื่องราวของสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่อันเป็นดินแดนเขตติดต่อระหว่างคุนหมิง-พม่าและเป็นเส้นทางที่ถนนที่เป็นถนนยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจพาดผ่าน ด้วยเหตุนี้เองทำให้เกิดมีผลงานการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่เพื่อให้นักวิชาการรุ่นต่อมาได้ศึกษาอ้างอิง

ผลงานที่มีชื่อเสียงมากในตะวันตกคือผลงานชื่อ "พิธีกรรมของชาวปายที่อยู่ตามแนวชายแดนยูนนาน-พม่า" ของเกียน จูว์ คัง⁶⁰ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนให้เข้าไปศึกษาเก็บข้อมูลที่เมืองซอนระหว่างเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2483/ค.ศ. 1940 เดือนพฤษภาคม ปีเดียวกัน แต่ยังติดต่อกับเข้าไปสังเกตการณ์ เยี่ยมเยียนชาวบ้านบ้าง เป็นครั้งคราวจนถึงปีพ.ศ. 2485/ค.ศ. 1942 ผลงานของเกียนเป็นการให้ภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านนาหมู เขตเมืองซอนแม้ว่าจะเป็นภาพที่ผ่านมุมมองของนักมานุษยวิทยาจีนสมัยนั้น แต่ก็สามารถทำให้พอเห็นภาพรวมของสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ที่มีความเคลื่อนไหวเป็นพลวัต มองเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงแม้จะเป็นช่วงระยะเวลาเพียงสองปีก็ตามออกมาได้ค่อนข้างดีมาก

ในขณะเดียวกันก็มีผลงานของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนที่ได้ส่งผู้ปฏิบัติงานออกไปเก็บข้อมูล ศึกษาเกี่ยวกับสภาพการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไทในช่วงปีพ.ศ. 2498-2501/ค.ศ. 1955-1958 และได้จัดพิมพ์เผยแพร่ให้ชื่อว่า รายงานผลการสัมภาษณ์เรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมชนชาติไทเขตใต้คง โดยมีคณะกรรมการชนชาติส่วนน้อยแห่งยูนนาน ซึ่งประกอบด้วยนักวิจัยชาวจีนจากมณฑลและนักวิจัยท้องถิ่นร่วมกันไปสัมภาษณ์และทำงานอยู่ในพื้นที่ศึกษาราว 3 เดือนเต็ม ได้ไปสัมภาษณ์ระดับหมู่บ้านในเขตเมืองซอน เมืองม่าว เมืองหล้า เมืองตี เมืองวัน และเจฝาง เป็นต้น

ผลงานชิ้นนี้ตีพิมพ์ออกเป็น 3 เล่ม ว่าด้วยเรื่องของระบบเศรษฐกิจ การถือครองที่นา อาชีพ สภาพทางสังคม เรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ มีตัวเลขสถิติให้ไว้อย่างเด่นชัด แม้ว่าเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์จีน แต่ระยะเวลาของการเก็บข้อมูลนั้นห่างจากระยะเวลาที่เกียน จูว์ คัง เพียงสิบกว่าปีเท่านั้น และเป็นช่วงที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการปกครองมากนักเพราะเป็นช่วงเริ่มต้นเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีน

ผลงานการศึกษาวิจัยเชิงมานุษยวิทยาของทั้งสองชิ้นนี้มีลักษณะเด่นและมีคุณค่ายิ่งสำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพทางการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ในเขตใต้คง

3.14.1 ดินแดนไทใหญ่ในสมัยสาธารณรัฐ

ตามทัศนะของนักวิจัยและนักวิชาการจีนที่เดินทางเข้าไปศึกษาวิจัยเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทใหญ่แล้ว ดินแดนไทใหญ่เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ แม้ว่าจะยังคงเป็นดินแดนของใช้ป่ามาเลเซียที่ชาวจีนส่วนใหญ่เกรงกลัวอยู่ก็ตาม แต่มาในยุคนี้คำพูดที่เคยกล่าวที่ว่า "จะไปเมืองไทใหญ่ แต่งเมียให้เป็นฝั่งเป็นฝาเสียก่อน" หรือ "คนจนเท่านั้นที่เดินทางไปเมืองไทใหญ่" ไม่เป็นจริงอีกต่อไป

⁶⁰ T'ien Ju-K'ang. (1986). *Religious Cults of the Pai-I Along the Burma-Yunnan Border*. (Southeast Asia Program, Cornell University) เดิมเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยาที่เกียนเสนอต่อวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งลอนดอน เมื่อปีพ.ศ. 2491/ค.ศ. 1948.

ได้มีความพยายามที่จะเข้าไปมีอำนาจเหนือเมืองไทใหญ่และพัฒนาเขตนี้ให้อยู่ใต้อำนาจรัฐตลอดมา ตั้งแต่สมัยราชสำนักหมิง ราชสำนักชิง และรัฐบาลสาธารณรัฐจีนในยุคนี้ แต่ความพยายามทางการเมืองดังกล่าวยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก ความขัดแย้งระหว่างเจ้าฟ้าและหัวหน้าสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นยังคงมีอยู่และนับวันจะรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ อำนาจของเจ้าฟ้าทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจยังคงมั่นคงมาก ขณะนั้นมีราชวงศ์ไทใหญ่ที่ปกครองในเขตแดนไทใหญ่ในจีนดังนี้ คือ ราชวงศ์กงแห่งเมืองตี ราชวงศ์ดาวแห่งเมืองหล้า ราชวงศ์ดาวแห่งเมืองจันตา ราชวงศ์โตแห่งเมืองวัน ราชวงศ์โตแห่งเจผ่าง ราชวงศ์คำแห่งเมืองมาว ราชวงศ์ฟางแห่งเมืองซอน ราชวงศ์แสนแห่งเมืองเครือ ราชวงศ์คำแห่งเมืองกึ่งม้า และราชวงศ์โตแห่งเมืองตัง ราชวงศ์หรือที่ไทใหญ่เรียกว่า “เครือเรือน” ที่ออกเสียงว่า “เคอเฮิน” ล้วนเป็นราชวงศ์ของชาวไทใหญ่ทั้งสิ้น ที่ยังคงกุมอำนาจทางการเมืองไว้อย่างเข้มแข็ง แต่แล้วโดยไม่คาดฝัน อำนาจทางการเมืองของเจ้าฟ้าไทใหญ่ก็เริ่มอ่อนตัวลงเพียงเพราะการสร้างถนนสายยุทธศาสตร์คุนหมิง-พม่า

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การถนนสายคุนหมิง-พม่าได้นำความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงมาสู่ดินแดนไทใหญ่ เกียน จู๊⁶¹ คงได้สรุปผลของการสร้างถนนสายนี้ต่อการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ในกรณีของเมืองซอนไว้อย่างชัดเจนว่า⁶¹

1. ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจขยายตัวและประชากรชาวฮั่นเพิ่มมากขึ้น แต่เดิมมีชาวฮั่นที่ทำธุรกิจในเมืองซอนมีเพียง “หยิบมือเดียว” ได้เพิ่มขึ้นนับพันคน และเดิมมีธุรกิจเพียงการต้มเหล้าขายและย้อมผ้า แต่หลังการสร้างถนนคุนหมิง-พม่าเสร็จเมื่อราวต้นปี พ.ศ. 2485/ค.ศ. 1942 ตามสถิติที่สำนักงานหอคำของเจ้าฟ้าเมืองซอนมีหน่วยงานร้านค้าต่าง ๆ เพิ่มขึ้นดังนี้ มีสำนักงานรัฐบาล 36 แห่ง สนามบิน 1 แห่ง โรงพยาบาลกลาง 2 แห่ง ธนาคาร 2 แห่ง คลังสินค้ารัฐ 2 แห่ง อู่รถ 8 แห่ง โรงแรม 2 แห่ง ร้านอาหาร 12 แห่ง ร้านตัดผม 2 แห่ง ร้านขายของชำ 17 แห่ง และบริษัทก่อสร้าง 5 บริษัท เมืองซอนเริ่มมีรถผ่านวันละกว่า 200 เที่ยว เริ่มมีการแพทย์สมัยใหม่สามารถรักษาไข้ป่ามาเลเรียได้ และมีการใช้โทรศัพท์เกิดขึ้น
2. ทำให้คนไทใหญ่มีโอกาสทางการงานและธุรกิจมากขึ้น แต่เดิมชาวไทใหญ่มุ่งแต่ทำงานด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ไม่มีการแบ่งแรงงานไปทำงานด้านอื่น ๆ มากนัก ในหมู่บ้านไทใหญ่มีคนทำงานพิเศษเพียง 7 ครวัเรือน คือ เป็นช่างเงิน คนย้อมผ้า คนต้มเหล้า ช่างไม้ คนเขียนหนังสือ ยามดหมอผี และหมอยาแผนโบราณ ถนนพม่าทำให้มีอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น การรับจ้างขายแรงงาน คนแบกของ คนใช้ ยาม คนส่งข่าว ความต้องการแรงงานมีมาก เพราะแรงงานขาด ทำให้เจ้าฟ้าต้องประกาศห้ามเปลี่ยนอาชีพเปลี่ยนงานเพราะมีคนเลือกงานมาก แต่ถึงกระนั้นประกาศของเจ้าฟ้าก็ยังไม่ได้ผลนัก
3. คนไทใหญ่เริ่มเป็นเจ้าของธุรกิจการค้า เปิดร้านขายของ และมีการค้าของผิดกฎหมายมาก สินค้าเถื่อนเหล่านี้ทำกำไรดี มีคนไทใหญ่จำนวนไม่น้อยได้ลักลอบขนสินค้าเถื่อนจากพม่าเข้ามาขายในเขตเมืองซอนและเมืองอื่น ๆ โดยเฉพาะบุหรี่ยี่ และได้กลายเป็นพ่อค้ารายใหญ่ เป็นแหล่งเก็บสินค้าขายให้ชาวฮั่นด้วย

⁶¹ T'ien Ju-K'ang, อ้างแล้ว, หน้า 120-130.

4. ตลาดค้าข้าวของชาวไทใหญ่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ราคาข้าวแพงขึ้นเพราะมีคนกินมากขึ้น ถนนพม่าเส้นนี้ได้กลายเป็นเส้นทางส่งข้าวออกไปยังเปาซานอันเป็นตลาดค้าข้าวที่ใหญ่เมื่ออยู่ไกลไปถึง 150 กิโลเมตรก็ตาม พวกข้าราชการและคนงานชาวจีนในที่ต่าง ๆ ในระยะ 100 ไมล์ต่างต้องการมาซื้อข้าวเมืองซอน ทำให้ราคาข้าวพุ่งสูงอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะช่วงหลังสงคราม แต่เดิมหลังหน้านา ชาวนามักปลูกถั่วต่าง ๆ ต่อมาในพ.ศ. 2483/ค.ศ. 1940 เจ้าฟ้าได้เริ่มให้เผยแพร่และสนับสนุนให้ปลูกข้าวสาลีเพื่อป้อนโรงสีแป้ง โดยให้กล้าก่อน หลังเก็บเกี่ยวแล้วไม่ต้องเสียภาษีและยังรับซื้อผลผลิตตามราคาที่ตกลงไว้ล่วงหน้า เหตุนี้เอง ทำให้ชาวนาหันมาปลูกข้าวสาลีในฤดูหนาว และปรากฏว่าปีถัดมาเป็นต้นนิยมปลูกกันมากแม้ว่าจะต้องเสียภาษีก็ตาม ชาวนาส่วนใหญ่เริ่มเลิกปลูกถั่ว นี่แสดงว่าชาวนาเริ่มรับรู้ความต้องการของตลาดและหนทางที่จะเพิ่มรายได้ จึงได้ปลูกพืชผลตามความต้องการของตลาด พืชเศรษฐกิจอีกอย่างคือมะเขือเทศ แต่ก่อนคนไม่ปลูกคิดว่าเป็นพืช จนเมื่อคนจีนอพยพเข้ามา ก็เริ่มมีการปลูกขายกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น
5. ที่ดินมีความหมายและราคาแพงมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสามารถนำมาเป็นปัจจัยการผลิตพืชพันธุ์ทางเศรษฐกิจไม่ว่าข้าว ข้าวสาลีหรือมะเขือเทศก็ตาม ที่ดินเป็นของเจ้าฟ้าจริง แต่ไม่ห้ามหากจ้างหรือใช้เป็นหลักฐานในการกู้ยืมเงิน มีความขัดแย้งเกิดขึ้นมากหลังถนนพม่า เกี่ยวกับจำนวนเงินก่อนหลังการสร้างถนน คนต้องการเอาที่ดินค้ำเพื่อนำไปใช้ประโยชน์มากขึ้น ทำให้เกิดการถือครองที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวกันมากขึ้น
6. ถนนพม่ายังก่อให้เกิดชนชั้นใหม่และหน่อของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ นั่นคือระบบทุนนิยม การเปิดถนนพม่าทำให้ฐานะและอำนาจของเจ้าฟ้าตกต่ำลง การค้าในระบบเศรษฐกิจที่กำลังเป็นหน่อของการเติบโตนี้ ทำให้คนสามัญสามารถเลื่อนตำแหน่งสูงทางสังคมได้หากมีเงิน และไม่อยู่ใต้อำนาจของเจ้าฟ้าอีกต่อไป คนสามัญสามารถทำการค้าขายได้เต็มที่ เลื่อนฐานะทางสังคมด้วยเงิน ชีวิตประจำวันได้ถูกจำกัดกับประเด็นดั้งเดิมอีกต่อไป สามารถไปซื้อของตามตลาด แต่งกายแบบยุโรปได้ และสามารถสร้างบ้านแบบกึ่งยุโรปได้อีกด้วย คนธรรมดาเริ่มซื้อรถใช้เมื่อมีเงินมาก ได้เกิดชนชั้นใหม่ทางสังคมมากขึ้น เจ้าฟ้าราชวงศ์ไม่ใช้ชนชั้นสูงกลุ่มเดียวเท่านั้น เจ้าฟ้าเริ่มหันมาทำธุรกิจโดยได้ตั้งบริษัทบรรเทาทุกข์การทำนา เพื่อให้ชาวบ้านยืมเงินไปไถนาหรือขาดเงินจนมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงและร่ำรวย สำนักงานของเจ้าฟ้าเริ่มหันมาทำงานด้านเศรษฐกิจมากกว่าการปกครอง มาควบคุมเศรษฐกิจมากขึ้น คนในหอคำต้องทำงานหนักถึง 9 ชั่วโมงต่อวัน อำนาจทางการเมืองเริ่มเป็นวิธีการแสวงหาผลกำไรทางเศรษฐกิจไปแล้ว ผลผลิตทางการเกษตรเริ่มตกอยู่ในมือของคนเพียงไม่กี่คน และชนชั้นใหม่เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น
7. การเปิดถนนพม่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางสังคมของไทใหญ่ทางอ้อม ความคิดเดิมของเจ้าฟ้าก็เปลี่ยนไป ธุรกิจการค้าจะเป็นความต้องการของคนส่วนใหญ่ขณะนั้น และความเชื่อทางศาสนาแม้ยังดำรงอยู่ แต่การทำบุญทำทานผ่านการจัดปอยหลวงเพื่อกินผลบุญในชาติหน้าเริ่มน้อยลง

ถนนพม่า (คุนหมิง-พม่า) เส้นเดียวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายถึงเพียงนี้ ความเปลี่ยนแปลงไม่ได้เกิดขึ้นแต่เพียงด้านความเจริญและการขยายตัวทางวัตถุเท่านั้น หากได้เปลี่ยนแปลงระดับรากลึกถึง

ระดับจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของชาวไทใหญ่ด้วย ถนนพม่าเป็นเสมือนถนนที่มาเปิดโลกทัศน์ทางรูปธรรม และนามธรรมของชาวไทใหญ่สู่โลกภายนอกมากขึ้น นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งของสังคมไทใหญ่เลยทีเดียว ถนนเส้นนี้ได้เชื่อมไทใหญ่กับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ เชื่อมไทใหญ่กับโลกตะวันตกและโลกตะวันออก และทำให้ชาวไทใหญ่ได้ออกจากโลกของเกษตรกรรมมาสู่โลกของธุรกิจการค้า ออกจากโลกของระบบเจ้าฟ้ามาสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้นเรื่อย ๆ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง เจ้าฟ้ายังคงมีอำนาจสูงสุดในเขตดินแดนของชาวไทใหญ่ และที่ดินส่วนใหญ่ยังเป็นของเจ้าฟ้า แม้ว่าบางส่วนจะได้มีการยึดไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวบ้างแล้วก็ตาม ในพระราชวังหอค้า เจ้าฟ้ามีอำนาจสั่งการผ่านเลนาอำมาตย์พรองเมือง และกลุ่มราชวงศ์ของเจ้าฟ้าเอง ตำแหน่งนางจัม แม่เจ้าฟ้าที่เรียกว่า “จูใต้” พระอนุชาเจ้าฟ้าที่ดำรงตำแหน่ง พูจัม (ฮูหยิน) ฮอมจัม (ฮูหลี่) และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ไต่ป้าน) และตำแหน่งอื่น ๆ ที่เคยมีมา สิ่งที่เปลี่ยนแปลงด้วยการเพิ่มแผนกขึ้นมา คือแผนกการศึกษาที่รัฐบาลจีนบังคับให้เจ้าฟ้าเปิดโรงเรียนประถมขึ้น เจ้าฟ้าได้ทรงทำและบังคับให้ชาวบ้านส่งลูกหลานมาเรียนหนังสือ ยุคนี้ชาวบ้านต่างกลัวการศึกษาเพราะคิดว่าเป็นเหมือนกับการส่งลูกไปเป็นทหาร จึงเกี่ยงกันไม่ยอมส่งลูกไปโรงเรียน ยอมแม้กระทั่งส่งส่วยภาษีแทนลูกไปเรียน

การตั้งสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นไม่ได้ทำให้อำนาจทางการเมืองและการปกครองของเจ้าฟ้าเปลี่ยนแปลงไปมากนัก การบริหารของหอค้ายังคงดำเนินต่อไป เช่นเดียวกับการบริหารท้องถิ่นของหอค้า ยังคงมีปู่สัง ปู่เหง ปู่กั้ง ปู่สิน และปู่แก (ปู่เจ) ปกครองเหนือกั้งและหมู่บ้านเช่นเดิม แม้ว่าสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นพยายามจะเปลี่ยนการปกครองท้องถิ่นให้เป็นระบบเป่าเจียแบบของจีนภายในประเทศ แต่ไม่ได้ผล การแต่งตั้งปู่กั้งเป็นหัวหน้าเป่า และปู่สินเป็นหัวหน้าเจียนั้น เป็นการแต่งตั้งที่เป็นเพียงแต่ลายลักษณ์อักษรเท่านั้น เพราะปู่กั้ง ปู่สินทั้งหมดยังคงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าอย่างไม่เสื่อมคลายเช่นเดิม

ระบบการแบ่งที่ดินยังคงเหมือนเดิมเช่นเดียวกัน ที่ดินส่วนใหญ่ จากการสำรวจของคณะกรรมการวิจัยศึกษาประวัติศาสตร์สังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชนชาติไทแห่งยูนนานพบว่าที่ดินกว่าร้อยละ 80 ยังคงเป็นที่นาที่เรียกว่า “นาเจกาย่า” หมายถึงที่นาที่ชาวบ้านขอมาทำและจ่ายส่วยภาษีให้กับเจ้าฟ้า มีเพียงส่วนน้อยเป็นนาส่วนตัวของญาติพี่น้องเจ้าฟ้า และยังคงมีนาเงินเดือนค่าตอบแทนของอำมาตย์พรองเมือง นาปู่กั้ง นาปู่สิน นาวัด นาส่วนกลาง นากลุ่มหนุ่มสาว และนาทหาร เป็นต้น นาเหล่านี้ไม่ต้องเสียส่วยภาษีให้กับเจ้าฟ้า โดยทั่วไปที่นาเป็นของชาวบ้านที่ทำอยู่และอยู่ในหมู่บ้านเป็นสมาชิกของชุมชน หากย้ายออกไปเมื่อใดก็หมดสิทธิ์ในการทำนา และชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นก็ไม่สามารถไปทำนาต่างหมู่บ้านได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “คนอยู่นาก็อยู่ คนไปหาก็หาย” หลายเมืองจะมีการจัดสรรที่นาใหม่ทุกปีเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนมือและความยุติธรรมในการถือครองที่นาที่อุดมสมบูรณ์ แต่โดยทางปฏิบัติแล้ว มักจะให้ทำต่อไปดังที่เคยปฏิบัติมา การจัดสรรที่นาใหม่เป็นการให้อำนาจแก่ผู้ปกครองท้องถิ่นคือ ปู่กั้งและปู่สิน การเกณฑ์แรงงานทำนาให้หอค้าและเกณฑ์แรงงานทหารยังคงมีการปฏิบัติอยู่ ทุกหมู่บ้านต้องส่งคน 1-5 คนไปเป็นทหารเจ้าฟ้าเพื่ออารักขาหอค้า และยังมีหมู่บ้านเกณฑ์แรงงานประจำเพื่อปัดกวาด ทำอาหาร ตักน้ำ ตัดหญ้าฆ่า เป่าสุสาน ตักกลอง ฯลฯ อยู่เช่นเดิม

สังคมของชาวไทใหญ่ระดับหมู่บ้าน ผลงานของเถียนและรายงานการสัมภาษณ์เรื่องสังคม เศรษฐกิจของหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ทำขึ้นหลังการปลดแอกของพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพของชีวิตชนบทระดับหมู่บ้านของชาวไทใหญ่ทำให้เห็นภาพของสภาพชีวิตผู้คนและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่สมัยนี้ได้ชัดเจนมากขึ้น

ปู่ย่าและปู่สืงคือผู้ที่อำนาจและบทบาททางการปกครองมากที่สุดในตำบลและหมู่บ้าน ในการปกครอง ตัดสินคดี แบ่งที่นา อนุญาตในการทำนา โดยมีกลุ่ม “เผ่าบ้านแก่งสวน” เป็นผู้ให้คำปรึกษา

วิถีชีวิตของชาวไทใหญ่ ในสังคมเกษตรกรรมที่มีการปลูกข้าวเป็นหลัก ชีวิตตลอดปีได้วนเวียนอยู่กับการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรม โดยเริ่มจากการไถนา คราดในราวเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม จากนั้นก็จะเริ่มซ่อมเหมืองฝายทางระบายน้ำ ก่อเตนา(คันนา) และตัดไม้ไผ่สำหรับสำหรับสร้างฝายน้ำ เดือนต่อมาต้องเอาปุ๋ยคอกออกมา ชาวไทใหญ่รังเกียจปุ๋ยที่ทำจากมูลคนมาก ถือว่าสกปรก ไม่มีการนำมาใช้เป็นปุ๋ย นำปุ๋ยคอกนี้ออกตากเตรียมใส่ที่นา ขณะเดียวกันหากมีผลผลิตไร่ เช่น ถั่ว ยาสูบ ก็มักจะมีการเก็บผลผลิตระยะนี้ และเริ่มทำที่หว่านกล้าด้วย โดยจะแช่กล้าไว้ประมาณสองคืนก่อนนำไปหว่านในแปลงที่เตรียมไว้ ราวเดือนกรกฎาคมก็จะเริ่มเผาไร่ ไถนา เอาน้ำเข้านา คราด ปกติจะไถสองครั้งและคราดสองครั้งก่อนดำนา จากนั้นก็ดำนาด้วยวิธีการไม่แตกต่างจากการดำนาในการเหื่อนมากนัก และทิ้งไว้อีกสองเดือนซึ่งเป็นช่วงเข้าพรรษาพอดีก็จะเป็นระยะที่คอยกำจัดวัชพืช “มายนา” หมายถึงการดายหญ้าในนา ถึงราวเดือนตุลาคมเริ่มซ่อมลำเหมืองอีกครั้งหนึ่ง ที่ไร่ก็จะปลูกถั่ว สับปะรด อ้อย เป็นต้น เมื่อถึงเดือนพฤศจิกายนก็เริ่มเกี่ยวข้าว ชาวไทใหญ่ใช้เคียวรูปโค้งขนาดใหญ่ เคียวกับของเคียวชาวไทยเรา จากนั้นจะตากข้าวไว้ให้แห้งก่อนที่จะตีข้าวใส่บุงข้าวขนาดใหญ่ หรือเอามากองและใช้ควายย่ำ ก่อนขนขึ้น “เยข้าว” ต่อไป ช่วงตอนนี้อาจมีการเลือกพันธุ์ข้าวที่ดีไว้เพื่อเก็บเป็นพันธุ์ข้าวสำหรับปีต่อไป

ที่นาของชาวไทใหญ่มสมบูรณ์มาก ทำให้บางแห่งทำนาได้สองครั้งต่อปี และมีผลผลิตส่วนเกินเหลือทุกปี มีคำกล่าวที่ว่า ที่เมืองไทสามปีข้าวจะล้นฉาง ที่เมืองซอน เจ้าฟ้าต้องสั่งให้เผาข้าวเปลือกทุกสามปีเพราะไม่มีที่เก็บ และแต่ละครั้งต้องเผาทั้งเป็นจำนวนมากถึง 800 ตาง ส่วนที่เจผาง เจ้าฟ้าเผาข้าวทุกปีครั้งละนับหมื่นตางด้วยเหตุนี้เอง ต้นฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านมักจะเอาข้าวเก่าให้วัวควายกิน หรือนำไปต้มเหล้า ต่อมาก็กมีพ่อค้าอันจากหลวงหลิงมารับซื้อในช่วงนี้เพราะข้าวเก่าราคาถูกมาก มีชาวจีนร่ำรวยขึ้นมากจากการรับซื้อข้าวเก่านี้และนำไปต้มเหล้าเพื่อนำกลับมาขายให้ชาวไทใหญ่อีก นี่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของที่นา และมีส่วนกำหนดวิถีชีวิตและวิถีคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวไทใหญ่ และมีส่วนในการผลักดันให้นาผลผลิตส่วนเกินนี้ไปทำบุญบริจาคให้วัดและนำไปเลี้ยงในงานปอยหลวงหรืองานปอยอื่น ๆ ได้อย่างเต็มที่ ที่ชาวจีนมาเห็นแล้วตกใจ แปลกใจ และมองว่าเป็นความฟุ้งเฟ้อ และมองว่าชาวไทใหญ่ไม่ค่อยใช้ที่ดินและแรงงานให้คุ้มค่า เพราะสามารถเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นได้ แต่ไม่ทำ สามารถใช้เวลาทำนาให้มากขึ้นได้ แต่ก็ไม่ทำเช่นกัน แต่สำหรับชาวไทใหญ่แล้ว ชีวิตที่มีความสุขคือการพอมีพอกินและมีเหลือพอที่จะทำบุญสำหรับชาติหน้าและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หมู่บ้านไทใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์เช่นนี้ทำให้ไม่มีขอมทาน ไม่มีขโมยและไม่มีคนอดตายในหมู่บ้านเลย

ชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่มีนาเกือบทุกคน มีจำนวนน้อยประมาณ 10-20% เท่านั้นที่ไม่มีนาทำ บางคนเป็นช่างฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง คนต้มเหล้า (มักเป็นคนจีน) คนที่ไม่มีนาก็จะไปขอเช่านาทำโดยแบ่งครึ่ง หรือรับจ้างเลี้ยงสัตว์เช่นหมู วัว ควาย ซึ่งหากออกลูก ตัวแรกจะเป็นของเจ้าของ ตัวต่อไปเป็นของคนเลี้ยง เป็นต้น บางคนไปเป็น “แองชาน” คือแรงงานรับจ้าง ซึ่งมีสองประเภท ประเภทแรกคือ แรงงานรับจ้างรายปี มักจะได้รับค่าจ้างต่ำ อยู่กิน ได้เสื้อผ้า รองเท้า ขนม เงินเล็กน้อย ส่วนใหญ่ได้ค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือก “แองชาน” ประเภทนี้มีน้อยมาก ประเภทที่สองคือการรับจ้างชั่วคราวเป็นฤดูกาลหรือรับจ้างรายวัน ก็มีอยู่ไม่มากนักเช่นเดียวกัน

วัฒนธรรมไทใหญ่ขณะนั้น เกียนและนักวิจัยจีนในยุคนั้นเรียกว่า วัฒนธรรมไม้ไผ่ เครื่องใช้ไม้สอย เครื่องมือเกือบทุกอย่างทำจากไม้ไผ่ โต๊ะ เตียง แก้ว อ้อ ชาม บาน ฝาบ้าน ตะกร้า กระบุง ฯลฯ ส่วนทำมาจากไม้ไผ่ทั้งสิ้น ทุกครอบครัว คนแก่สานไม้ไผ่เป็นและทำใช้ในครัวเรือน

ทุกครัวเรือนจะมีที่ทอผ้าสำหรับผู้หญิง เพื่อทอผ้าใช้ในครัวเรือน เป็นเสื่อ ที่นอน ม่าน ยาม ตุ๊ก ฯลฯ ฝ่ายก็ปลูกเอง ต่อมาเมื่อถนนพม่าเปิด เริ่มมีฝ่ายจากในประเทศจีนและจากพม่ามาขายมาก ทำให้การปลูกฝ้ายลดลง และเริ่มซื้อด้ายจากตะวันตกมากขึ้น รวมไปถึงการซื้อผ้าสำเร็จรูปของตะวันตกมาตัดเสื้อผ้าแทนการทอผ้าด้วย แต่หลายครัวเรือนก็ยังมีการทอผ้า (หูก) หลายเครื่องสำหรับผู้หญิง เพราะการทอผ้าหมายถึงงานฝีมือที่สาว ๆ ทำไว้เพื่อทำเป็นของขวัญที่ระลึกให้ชายหนุ่ม หรือเพื่อบอกฐานะและความละเอียดอ่อนของผู้หญิง ตามค่านิยมของสังคมไทใหญ่ขณะนั้น โดยดูจากเครื่องนุ่งห่ม ปักทอของสาว ๆ ผ้าทอของไทใหญ่มีหลายสีและมีลวดลายงดงามมาก ส่วนใหญ่เป็นผ้าหน้าแคบ

หนุ่มสาวต่างสังกัดกลุ่มหนุ่มสาวของตนใช้การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นที่พบปะสังสรรค์ เล็กคู่ พุดคุยทำความรู้จักกัน และมีการ “เหล่สาว” ยามค่ำคืนเช่นเดียวกัน โดยชายหนุ่มสองสามคนจะไป “เหล่บ้านสาว” ด้วยการเป่าปี่ เป่าใบไม้ หรือตีตึง จากนั้นก็จะมีคำโต้ตอบที่เรียกว่าคำเขว เช่นเดียวกับของภาคเหนือที่เรียกว่า “คำอุ้วอุ้วสาว” ผู้ชายมักคลุม “ผ้าจ่อง” ที่เป็นผ้าคลุมกันหนาว ปิดหน้าให้เหลือแต่ตามองเห็นได้เท่านั้น สาวก็จะทอผ้า หรือทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ขณะที่บ่าวมานั่งคุยด้วย พ่อแม่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวพุดคุยกันได้อย่างเสรี

เกียน จู๊ คังได้เสนอ โครงสร้างของสังคมไทใหญ่ที่เป็นวัฏจักรชีวิตของชายหญิงชาวไทใหญ่โดยแบ่งตามเพศและวัยไว้อย่างน่าสนใจว่าดังนี้⁶²

สำหรับผู้หญิงมีระยะเปลี่ยนผ่านทางสังคมสี่ระยะคือ ระยะแรก เมื่อเกิดมาจะถูกตั้งชื่อเป็นเด็ก เกียนกล่าวว่าชื่อเริ่มเป็นภาษาจีน แต่เข้าใจว่าแท้จริงแล้วน่าจะเป็นชื่อไทใหญ่ที่ตั้งว่าเป็น เย อี้ อาม ไข่ ไข่ ออก เป็นต้น⁶³ เด็กผู้หญิงจะนุ่งกางเกงสีดำ ใส่เสื้อไทใหญ่แขนสั้น มีกระดุมด้านหน้า มีไม้จำกัด มักถักผมเปียไว้ข้างหลัง อาจใส่หมวกที่เรียกว่า “โมโหไซว” รูปแปดเหลี่ยมหรือรูปทรงครึ่งวงกลม จนอายุได้ราว 6 ขวบจะเริ่มผูกผ้าดำด้านหน้าที่มีลักษณะเหมือนผ้ากันเปื้อน

ระยะที่สอง เริ่มโตเป็นสาว จะเปลี่ยนมานุ่งผ้าขึ้น ใส่เสื้อผ้าสีอ่อน ส่วนใหญ่สีขาว ไว้ผมยาวและถักหางเปียและพันรอบศีรษะจากขวาไปซ้าย ไม่ได้ไว้เปียแบบเด็ก เสือชั้นในเป็นผ้ายาวพันรอบตัวจากอกจนถึงเอว มักจะเข้าร่วมกลุ่มหนุ่มสาวตามกฎเกณฑ์ของสังคมเพื่อช่วยงานบริการชุมชน หรือเป็นตัวแทนของครอบครัวยามถูกเกณฑ์แรงงานไปช่วยงานในหอคำ เริ่มหาเงินใช้เองได้แล้ว

ระยะที่สาม คือการแต่งงาน จะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายและทรงผม ผ้าขึ้นมักเป็นสีดำ เสือสีอ่อน เก้าผมมวยไว้กลางศีรษะและโปกด้วยผ้าสีดำยาวพันไว้ให้เป็นรูปทรงกรวย บางแห่งเป็นแส้วหัวที่เป็นสีดำทำด้วยผ้าพันกระดาดแข็ง หรือไม้ชนิดหนึ่งสานเป็นรูปทรงกระบอกสูงราว 5-6 นิ้ว มักจะเรียกว่าแม่... ตามท้ายด้วยชื่อลูกคนโต ชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับการดูแลครอบครัว เลี้ยงลูก ทำงานบ้าน และทำงานในนา เป็นช่วงชีวิตการสร้างครอบครัวอย่างแท้จริง

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-100.

⁶³ ขณะที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลพบว่าชื่อเด็กผู้หญิงและชื่อของสาวไทใหญ่ขณะนั้นยังตั้งแบบไทใหญ่ดั้งเดิมดังกล่าวน้อยโดยทั่วไป

ระยะที่สี่ เป็นระยะสุดท้ายของชีวิตใช้ไปกับการทำบุญเข้าวัดทำศีลฟังธรรม เอาเงินที่เก็บสะสมได้นั้น มาจัดปอยหลวงเพื่อจะได้เป็นพะกำให้เป็นที่ยอมรับของสังคม เสื้อผ้าเปลี่ยนไปเป็นสีทึม สีดำหรือกรมท่า มีผ้าคลุมไหล่ ไม่มีงานประจำที่บ้านอีกต่อไปเพราะมีลูกสาวหรือลูกสะใภ้ทำแทน

สำหรับผู้ชาย จะมีระยะเปลี่ยนผ่าน 4 ระยะเช่นเดียวกันดังนี้ ระยะแรกตั้งแต่เกิดมาจนเป็นเด็ก มีชื่อเรียกตามประเพณี เด็ก ๆ มักจะหูด้านซ้ายและใส่ตุ้มหูวงไว้ แสดงถึงวัยระยะนี้ มีหน้าที่ช่วยงานบ้าน เลี้ยงควาย ดายหญ้า เป็นการเรียนรู้สังคมเบื้องต้น

ระยะที่สอง เริ่มต้นเมื่อออกไปสังกัดกลุ่มหนุ่มสาวไปช่วยงานบริหารสังคม งานปอยต่าง ๆ เริ่มถอดต่างหูดอก และใส่กำไลเงินที่ข้อมือซ้าย เริ่มมีอิสระมากขึ้น และเป็นตัวแทนครอบครัวไปทำงานให้เจ้าฟ้า รวมกลุ่มกัน และนิมนต์พระมาสอนภาษาไทยหรือสอนหนังสือไท เริ่มทำตามแบบอย่างของผู้ใหญ่ ออกนิตสาวตามงานปอยต่าง ๆ

ระยะที่สามเริ่มหลังแต่งงานเช่นเดียวกัน ถือเป็นวัยทำงานสร้างครอบครัว เป็นผู้นำครอบครัว ต้องไปไถนา รับผิดชอบงานต่าง ๆ แทนพ่อแม่ ชื่อเรียกเปลี่ยนเป็นพ่อ...ตามชื่อลูกคนโต ยังใส่กำไลข้อมืออยู่ แต่ไม่ใช่ต่างหูดัดขาด สังเกตว่าเรื่องการบวชไม่ใช่เรื่องกฎเกณฑ์ทางสังคมของชาวไทใหญ่ในจีนโดยเฉพาะที่เมืองซอน ฉะนั้นที่นี่จะไม่พบการบวชเณรที่เรียกว่าปอยส่งลงดังที่พบในเขตไทใหญ่ในพม่า หรือไทใหญ่ในจีนที่เป็นไทได้

ระยะที่สี่เริ่มต้นเมื่อได้จัดปอยหลวงและได้กลายมาเป็นพะกำ เหมือนได้ผ่านร้อนผ่านหนาวมามากพอแล้ว จากนั้นไปก็จะใช้ชีวิตอยู่กับวัด ทำศีลฟังธรรม แม้ว่าโดยวัยแล้วจะเพียง 40-50 ปีก็ตาม

เห็นได้ชัดว่าสังคมไทใหญ่มีกระบวนการกล่อมเกลางานสังคมที่สร้างพฤติกรรมและความคิดของสมาชิกในสังคมหลายกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัด กลุ่มหนุ่มสาว ฯลฯ ให้ออกมาเป็นชาวไทใหญ่ที่มีลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากสังคมอื่นอันเห็นได้ชัดเจน มีคำกล่าวของชาวไทใหญ่ว่า “หากพ่อแม่ตายจะต้องแบกโลงศพ” หมายถึงการไม่มีเพื่อนมีฝูงคอยช่วยเหลือ การไม่มีกลุ่มเป็นเรื่องน่าอับอายไว้เกียรติแนวคิดเช่นนี้เองผลักดันให้ชาวไทใหญ่มักทำงานรวมกลุ่มกันอยู่เสมอ

การแต่งงานและการหย่าของหนุ่มสาวชาวไทใหญ่เป็นเรื่องของครอบครัว ไม่ใช่เรื่องของหนุ่มสาวเพียงสองคน เพราะจะต้องได้รับอนุญาตจากพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย ได้รับความเห็นชอบจากญาติพี่น้อง และจะต้องไปทำความเข้าใจกับญาติของทั้งสองฝ่ายด้วยการจัดงานเลี้ยงแนะนำตัว เพื่อนบ้านทั้งหมู่บ้านจะได้รับเชิญมางานเลี้ยงเพื่อเป็นสักขีพยาน งานแต่งงานจึงเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีกฎเกณฑ์ให้ผู้นับถือต้องปฏิบัติตาม หากละเมิดก็จะต้องทำโทษตามความหนักเบาของความผิด โทษหนักจากการมีชู้ อาจถึงขั้นถูกตัดสินให้เลี้ยงผู้คนทั้งหมู่บ้านที่เรียกว่า “เมบ้าน” หมายถึงการใช้เงินทั้งหมดที่มีอยู่ไปจัดงานเลี้ยง จากคนที่มีความมั่งคั่งจะมีเงินจะกลายเป็นคนจนที่ถูกสังคมประณามทันที

การหย่าในสังคมไทใหญ่ก็มีระเบียบและกฎเกณฑ์เช่นเดียวกัน หญิงที่หย่าสามีต้องนำสินสอดมาคืนให้ก่อนถึงจะไปแต่งงานใหม่ได้ ปกติจะมีการนำไม้มาบากเพื่อเป็นเครื่องหมาย หากบากครั้งเดียวหมายถึงหย่าแล้วผู้หญิงต้องคืนสินสอด สองบากหมายถึงฝ่ายชายไม่ต้องการสินสอดคืน เว้นว่าหากฝ่ายหญิงจะไปแต่งงานใหม่ต้องคืนสินสอด และสามบากหมายถึงว่า ไม่ว่าจะแต่งงานหรือไม่ ไม่ต้องคืนสินสอด ผู้ชายส่วนใหญ่มักสองบาก บางคนสามบาก แต่บางคนหนึ่งครั้งนั้นก็มีน้อยมาก

ชาวไทใหญ่ในระยะนี้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนค่อนข้างมากแล้ว ตั้งแต่การสร้างบ้านที่สร้างด้วยดินอุด แต่ยังมีคานหรือฟาง และมีการจัดวางผังบ้านแบบบ้านคนจีน กินอาหารด้วยตะเกียบ มีการไหว้ผี

บรรพบุรุษแบบจีน มีการเลี้ยงงานแต่งงานแบบจีน และเริ่มรับการใช้แซ่สกุลแบบจีนด้วย แม้ว่าจะยังไม่แพร่หลายนักก็ตาม

ศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน ศูนย์กลางทางสังคมของชาวไทใหญ่ที่สำคัญมากที่สุดและเป็นตัวกล่อมเกลากิจกรรมทางสังคมที่สืบสานวัฒนธรรมด้านขนบธรรมเนียมประเพณีมากที่สุดคือวัด ที่ชาวไทใหญ่เรียกว่า จอง การจัดงานปอยหลวง งานพิธีกรรมทางศาสนา งานประจำปี ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย วัดและพระมีส่วนและมีบทบาททั้งสิ้น แม้ว่าวัดไทใหญ่ไม่ได้มีบทบาทในการเรียนการสอนภาษาไทยโดยตรง แต่ด้วยศาสนาพุทธได้กลายเป็นแกนหลักของจิตใจที่ชาวไทใหญ่นับถืออย่างเคร่งครัด ทำให้กิจกรรมของวัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมหมู่บ้านที่ให้การศึกษากลายเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในสังคม ทุกครั้งที่มีการจัดงานปอยหลวง ประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานปอยหลวงที่ชาวไทใหญ่เชื่อว่าชีวิตหนึ่งของเขาต้องจัดงานปอยหลวงอย่างน้อยหนึ่งครั้งเพื่อให้ได้บุญกุศลไปสู่ชาติหน้า ไปสู่ “นิพาน” อันหมายถึงที่นั้บนบงสวรรค์ที่แสนสุขสบาย แม้ว่าการจัดงานปอยหลวงนั้นจะเป็นงานที่สิ้นเปลือง ต้องใช้เงินมหาศาลในการซื้อพระพุทธรูปจากพม่า ซื้อเครื่องไทยทาน และที่มากที่สุดเห็นจะเป็นอาหารการกินที่จะต้องเชิญคนทั้งหมู่บ้านและหมู่บ้านโดยรอบให้มาร่วมงานครั้งเพื่อประกาศให้สังคมได้รับรู้ถึงการกระทำบุญอันยิ่งใหญ่ ที่เปรียบเสมือนการเสียสละทรัพย์ทั้งหลายเพื่อผลบุญ ซึ่งแน่นอนว่าผู้ทำย่อมได้รับเกียรติและความนับถือ เป็นการเลื่อนชั้นทางสังคมในชาตินี้ และยังจะได้รับในชาติหน้าอีก

การจัดงานปอยหลวงแต่ละครั้งจึงเป็นการเชื่อมสัมพันธ์กันไม่เพียงแต่คนในหมู่บ้านเดียวกันเท่านั้น หากยังเป็นการผูกมิตรกับเพื่อนบ้านโดยรอบ และสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ชาวไทใหญ่นับถือในความมีมิตรไมตรี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรวมตัวกันของกลุ่มชาวไทหลายหมู่บ้าน ในขณะที่ชาวจีนมองว่าเป็นเรื่องของความฟุ้งเฟ้อ ลุ่ยสุร่าย ใช้เงินไม่ถูกทาง แต่สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่ได้หล่อหลอมกล่อมเกล่าชาวไทใหญ่มาแต่อดีตจนถึงขณะนี้

กลุ่มที่มีบทบาทในสังคมสูงมากในการกล่อมเกล่าความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมทางสังคมของชาวไทใหญ่คือ กลุ่มหนุ่มสาว แต่ละหมู่บ้านจะมีกลุ่มหนุ่มสาวทำงาน อาจมีมากกว่าหนึ่งกลุ่มก็ได้ “โหม่วโหม่สาว” คือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มหนุ่มสาวที่เป็นชายและหญิงจะไปปรึกษาพระ เจ้าอาวาส และปู่ย่า ปู่สืบ เกี่ยวกับกิจกรรมหรือประเพณีต่าง ๆ ที่จะจัดร่วมกัน กลุ่มหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่ไม่มีผลประโยชน์ แต่เป็นกลุ่มรับใช้บริการสังคมโดยแท้ โดยปู่สืบจะจัดที่นาส่วนหนึ่งให้กลุ่มหนุ่มสาวทำเพื่อนำรายได้มาทำกิจกรรมหมู่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาวจะเข้าไปช่วยวัดจัดงานปอยของวัดและงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ไปช่วยชาวบ้านที่มีงานเช่น งานแต่งงาน งานศพ หรืองานสำคัญอื่น ๆ หรือร่วมกันไปเก็บเกี่ยวเพื่อเอารายได้มาเข้าเป็นของของกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่อไป กลุ่มหนุ่มสาวมีหน้าที่ให้ความบันเทิง เป็นคนพ้อนรำ ตีกลอง เล่นละครไท ร้องเพลง ช่วยทำอาหาร ทำความสะอาด ออกไปหาฟืน ฯลฯ กลุ่มหนุ่มสาวได้กลายเป็นสถาบันทางสังคมที่มีพลัง ใครที่ไม่สังกัดกลุ่มจะกลายเป็นคนมีปัญห หากเข้าร่วมงานไม่ได้ต้องแจ้งล่วงหน้าหรือส่งคนไปทำหน้าที่แทน ไทใหญ่มีคำกล่าวที่ “คนผาดผ่องเป็นผี วัวผาดผ่องเป็นเนื้อ” หรือที่คำพังเพยสุภาษิตไทยว่า “รวมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย” นั่นเองหมายความว่า คนเราหากไม่มีผู้ที่เป็นกลุ่มเป็นเพื่อนย่อมตาย เหมือนวัวหากอยู่ตัวเดียวย่อมตายกลายเป็นเนื้อไปดังนี้ กลุ่มหนุ่มสาวได้กลายเป็นการสร้างจิตสำนึกการกระทำทุกอย่างร่วมกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเป็นการกระทำเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนอีกด้วย ลักษณะเช่นนี้พบได้ทั่วไปในสังคมไทใหญ่ และบทบาทของคนหนุ่มคนสาวเด่นชัดเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่ง

วัฒนธรรม ประเพณีทางศาสนาของชาวไทใหญ่ ความคิดเชื่อทางศาสนาได้เข้ามาเป็นตัวกำหนด พฤติกรรมทางสังคมและประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทใหญ่เหมือนดังที่ผ่านมา ในยุคนี้ ประเพณีทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อถือผีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงดำเนินไปเช่นเดิม และมีพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวฮั่นเพิ่มเติมในวิถีชีวิตของชาวไทใหญ่อีกด้วย

ประเพณีทางพุทธศาสนาที่มีการเอ่ยถึงว่ามีการปฏิบัติกันในยุคนี้ได้แก่ ปอยหลวงหรือปอยพะกา ปอยซางแจนที่เป็นงานสงกรานต์ มีการสรงน้ำพระพุทธรูปและการสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน ปอยเข้าหว่า-ออกหว่า อันหมายถึงงานประเพณีเข้าพรรษาออกพรรษา ปอยกันโต ปอยจาคะ ปอยกฐิน ฯลฯ

ประเพณีที่คงได้รับอิทธิพลมาช้านานคือ ปอยเดือน 4 หรือชาวไทใหญ่บางคนเรียกว่า เดือนสี่ หมายถึงงานวันตรุษจีนนั่นเองที่ชาวไทใหญ่รับมาและปฏิบัติเฉลิมฉลองมีการจุดโคม กินข้าวร่วมกับครอบครัว ไปวัดทำบุญ เหมือนกับประเพณีตรุษจีนของชาวจีนทั่วไป

ประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากประเพณีจีนที่เพิ่งรับปฏิบัติกันในช่วงนี้คือ ปอยขึ้นดง หมายถึงการไหว้ผีบรรพบุรุษที่สุสาน มีการเชิญเชื้อสายของญาติสกุลเดียวกันทั้งหมดมาจัดงานไหว้บรรพบุรุษร่วมกันทุกปี มีการทำอาหารการกินร่วมกันที่บริเวณสุสาน และเป็นโอกาสนัดกวาดตากองสุสานให้สะอาด และเอาแผ่นหญ้าหรือดินถมสุสานให้สูงขึ้นด้วย

ส่วนประเพณีไหว้ผียังคงปฏิบัติต่อมาอย่างสืบเนื่องถึงยุคนี้ได้แก่ การไหว้ผีเมือง ผีบ้าน การไหว้ผีปู่ย่าตายายชาวยุช่า และผีอื่น ๆ อีกมาก

สังคมไทใหญ่ได้ผ่านกาลเวลา ผ่านความทุกข์ยาก และอยู่ในระยะเปลี่ยนผ่านของความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองกันระหว่างผู้ปกครองจีนและไทใหญ่ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนแม้ไม่ใช่การเปลี่ยนอำนาจ และการเข้ามาของชาวจีนเป็นจำนวนมากในระยะก่อนหน้านี้ และหลังจากถนนพม่าสร้างเสร็จแล้ว ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่เรื่อยมา แต่สิ่งที่ทำให้ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นฉับพลันรวดเร็วมาก คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจอันเกิดมาจากการสร้างถนนสายการค้าพม่า-จีนที่ทำให้ชาวไทใหญ่ปรับตัวจากการเป็นเพียงเกษตรกรชาวนา กลายมาเป็นพ่อค้าเจ้าของกิจการมากขึ้น สิ่งนี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีคิด ทัศนคติ และความเชื่อทางศาสนาเป็นอย่างมาก

ถึงกระนั้นก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังคงเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงที่ชาวไทใหญ่พอใจที่จะรับและเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เพราะเป็นเหมือนการเพิ่มเติมความคิด ประสบการณ์และโลกทัศน์ของชาวไทใหญ่ให้กว้างขึ้นแต่ก่อน การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่กำลังจะเกิดขึ้นในอีกไม่ถึงสิบปีข้างหน้าหากนับจากช่วงเวลาที่นักวิจัยมานุษยวิทยาเถียน จู๊ คังได้ไปศึกษาวิจัยที่เมืองซอน การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ทั้งพยายามทำลายความเชื่อทำลายวัตถุสิ่งของที่เคารพบูชา และสถาบันที่ชาวไทใหญ่จงรักภักดี ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมานับพันปีถูกสั่งห้าม สิ่งเหล่านี้มาพร้อมกับ “การปฏิวัติวัฒนธรรม” ในช่วงปีทศวรรษของปีพ.ศ. 2508-2518/ค.ศ. 1965-1975 ที่เป็นการปิดโลกทัศน์ดับความคิดความหวังของชาวไทใหญ่ และการถูกทำให้เป็นจีนมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยระบบการเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา

สังคมไทใหญ่ได้ผ่านขั้นตอนและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ได้ผ่านร้อนผ่านหนาวมามาก ทุกวันนี้ ชาวไทใหญ่ยังคงดำรงอยู่และยังดำรงความเป็นไทใหญ่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่นับวันจะรุนแรงมากยิ่งขึ้น ชาวไทใหญ่ส่วนหนึ่งได้พยายามลืมความเป็นไทใหญ่และพยายามคิดว่าตนเป็น “จีน” ในขณะที่ชาวไทใหญ่อีกส่วนหนึ่งยังหวงคิดถึงความเป็นไทใหญ่และยังคงต้องการเป็นไทใหญ่ด้วยการฟื้นฟู

กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน แต่อนาคตทางสังคมและวัฒนธรรมของเขาจะเป็นอย่างไรนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตาม

3.4.15 ยุคสาธารณรัฐประชาชนจีน (พ.ศ. 2493/ค.ศ. 1950-ปัจจุบัน)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอดีตเมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสาธารณรัฐประชาชนแล้ว ดูเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ข้งเล็กน้อยสำหรับเจ้าฟ้าและชาวไทใหญ่โดยทั่วไป เพราะการเปลี่ยนแปลงในยุคนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบ "พลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน" เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบถึงรากถึงโคน ที่กระทบกระเทือนไปทุกหย่อมหญ้า สิ่งที่สูญหายไปคือระบบเจ้าฟ้า เจ้าไข่ฟ้า เจ้าหน่อสรวงที่เคยปกครองเมืองไทมามากกว่า 500 ปีบัดนี้ได้กลายมาเป็นสามัญชน บ้างมีตำแหน่งเป็นข้าราชการพลเรือน บ้างไปเป็นพ่อค้า และบ้างก็เป็นชาวไร่ ชาวนาและชาวนาเงาเช่นสามัญชนอื่นทั่วไป ชาวไทใหญ่ที่เป็นสามัญชนได้เริ่มพัฒนาไปสู่ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดชนชั้นใหม่ที่เป็นพ่อค้าร่ำรวย และชนชั้นเดิมที่เป็นชาวนาชาวไร่ทั่วไปก็ยังมียูอยู่ให้เห็นเป็นจำนวนมาก

ยุคนี้เอง ชาวไทใหญ่จำนวนมากต้องประสบกับสิ่งที่พวกเขาไม่ได้พบเห็นมาเป็นเวลานาน นั่นคือ แม้ว่าผืนดินจะยังคงอุดมสมบูรณ์ แต่ความอดอยากได้เกิดขึ้นเกือบทุกหัวระแหง อำนาจรัฐจีนเริ่มเข้ามาบีบคั้นและอิทธิพลต่อชีวิตของพวกเขาในหมู่บ้านมากขึ้นอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ชาวไทใหญ่เริ่มอพยพหลบหนีออกจากบ้านเกิดเมืองนอน ที่นาทิ้งร้าง หมู่บ้านว่างเปล่า รัฐบาลเร่งอพยพคนจีนมายังชายแดนด้วยคำขวัญง่าย ๆ ว่า "ปกป้องรักษาชายแดนของมาตุภูมิ" ดังนั้น สิ่งที่เห็นชัดเจนมากในสายตาของชาวไทใหญ่ยุคนี้ก็คือ มีชาวยุ้ย หรือคนจีนเดินทางเข้ามาตั้งรกรากมากขึ้นเรื่อย ๆ และหมู่บ้านที่ว่างเปล่า ที่ดินที่นาที่รกร้างก็เริ่มมีชาวจีน ชาวจึงโพเดินทางเข้ามาจับจองและอาศัยอยู่โดยทั่วไป

ในเวลาประมาณ 40 ปีภายใต้การปกครองของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน แผ่นดินไทใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายจากรัฐบาลส่วนกลาง และแต่ละครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลง ผลกระทบเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับโครงสร้างส่วนบนลงไปถึงโครงสร้างระดับพื้นฐาน ต่อไปนี้จะเป็นเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเจ้าฟ้าและชาวไทใหญ่ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างสังเขป

3.4.15.1 เจ้าฟ้ากับทหารปลดแอกพรรคคอมมิวนิสต์จีน

หลังการปฏิวัติประชาชนของพรรคคอมมิวนิสต์จีนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2492/ค.ศ. 1949 ทหารปลดแอกส่วนหนึ่งได้เดินทางเข้าไปยังเขตแดนไทใหญ่โดยเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในเขตที่มีชาวจีนมีอำนาจรัฐแข็ง หลังจากที่ได้ฝ่ายรัฐบาลก็ก่อกบฏตั้งฝ่ายแพ้และหนีไปแล้ว สองแห่งที่เป็นที่อำนาจรัฐของรัฐบาลจีนเข้มแข็งได้แก่ เมืองเถิงชง และเมืองหลงหลิง

เมืองเถิงชงที่ปกครองเหนือเมืองตีสลอมมาในประวัติศาสตร์ และได้มีชาวยุ้ยเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองที่บริเวณตลาดเรียกว่า ต้าฉ่าง เป็นจำนวนมาก เหตุนี้เองทำให้ชาวเมืองตีสได้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนได้เร็ว และกงถ่งเจิ้งเจ้าฟ้าองค์สุดท้ายของเมืองตีสเคยได้รับเชิญไปอบรมการเมืองการทหารในประเทศหลายครั้ง ทำให้มีความคิดผูกพันอยู่กับรัฐบาลของเจียงไคเช็ค เมื่อทหารปลดแอก ทหารปลดแอกเข้าเมืองตีสเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2493/ค.ศ. 1950 จึงพบกับการต่อต้านจากกองทหารของเจ้าฟ้า กงถ่งเจิ้งได้รวบรวมกอง

ทหารเจ้าฟ้าและชาวบ้านยกไปตีตำอ้ง และเผาหมู่บ้านและแย่งวัวควายจำนวนมากไป ในขณะที่เจ้าฟ้าเก่าคือ กงไส่วยได้เดินทางไปยังเมืองฮิมเพื่อสังเกตและประเมินสถานการณ์ กองทหารปลดแอกได้ต่อสู้กับกองทหารของ เจ้าอีกนับปีจนในที่สุดกองทหารเจ้าฟ้าต้องหนีเข้าไปในเขตพม่าและเข้าร่วมกับกองทหารของก๊กมินตั๋ง ซึ่งต่อมา ได้มาเป็นกองพล 93 ทางตอนเหนือของประเทศไทย เจ้าฟ้า ญาตีพี่น้องที่เข้าร่วมรบ และนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ของเมืองตีได้อพยพต่อไปยังไต้หวันในเวลาต่อมา

ทางด้านเจ้าฟ้ากงไส่วยแห่งเมืองตี เจ้าฟ้าดาวจึงปางแห่งเมืองหล้า เจ้าฟ้าซื่อหงเซินแห่งเมืองจันตา และชานกวนที่เป็นหัวหน้าของชาวจิงโพ ทั้งหลายยอมเจรจากับฝ่ายทหารปลดแอก และยอมให้ทหารปลดแอก เข้าเมืองได้โดยสันติ

ทางด้านเมืองซอน ผู้สำเร็จราชการฯ ฟางเค่อวงได้พบกับตัวแทนของกองทัพปลดแอกที่ประจำอยู่ที่ เมืองหลงหลิง และขอเวลาให้ชาวบ้านชาวเมืองปรับตัวปรับความคิด เพราะไม่ต้องการให้ประชาชนแตกตื่นหาก มีกองทหารปลดแอกเดินทัพเข้าสู่เมืองซอน หลังจากนั้นอีก 1 เดือนกองทหารปลดแอกจึงสามารถเข้าสู่เมืองซอน ได้โดยสันติ ไม่มีการต่อต้านจากกองทหารเจ้าฟ้าหรือชาวบ้านชาวเมืองแต่อย่างใด

ทางด้านเมืองมว เจ้าฟ้าแห่งเมืองมวได้เดินทางไปรอฟังข่าวการเข้าเมืองของทหารปลดแอกอยู่ที่ ดอยหัวหอ และให้ฟ้าหลวงเฝ้าประจำอยู่ที่หอคำ ชาวบ้านเล่าว่า กองทหารปลดแอกมาถึงเมืองมวเวลากลาง ค่ำ และได้มาพักอยู่ที่ตลาด ต่อมาทางหอคำได้จัดให้ไปอยู่ที่วัดทางด้านเหนือของหอคำ ชาวเมืองต่างแปลกใจ มากเพราะทุกเช้าทหารปลดแอกจะพากันออกมากวาดถนน ทำความสะอาดบ้านเมือง ทำให้ชาวบ้านชาวเมือง รู้สึกกว้างใจต่อทหารปลดแอก หลังจากนั้นตัวแทนกองทหารกองทัพปลดแอกได้เชิญเจ้าฟ้าเมืองมวมาเจรจา เพื่อลดความกลัวและให้ปกครองต่อไป

ด้วยสภาพทางการเมืองการปกครองในเขตไทใหญ่ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าฟ้า พรรค คอมมิวนิสต์จีนจึงใช้นโยบายสามัคคีทุกชนชั้น ทุกชนเผ่าเพื่อสร้างประเทศจีน ได้เข้าสามัคคีกับเจ้าฟ้าและสนับสนุนให้ปกครองต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็ใช้โอกาสนี้โดยผ่านอำนาจของเจ้าฟ้าเข้าไปยังหมู่บ้าน ทำงานมวลชน ให้การศึกษาประชาชนและจัดตั้งองค์กรประชาชนระดับล่าง ตลอดจนเข้าไปศึกษาวิจัยหมู่บ้านเพื่อเป็นข้อมูลใน การทำงานประชาชนและการปฏิรูปที่ดินในโอกาสต่อไป รัฐบาลจีนใหม่ได้ประกาศนโยบายของพรรคที่เกี่ยวข้อง กับชนกลุ่มน้อยซึ่งมี 4 มาตราในการประชุมการเมืองในปีพ.ศ. 2493/ค.ศ. 1950 ดังนี้⁶⁴

มาตรา 50: ทุกชนชาติในอาณาเขตของสาธารณรัฐประชาชนจีนมีความเสมอภาพ ทุกชนชาติสามารถ สร้างเอกภาพและการช่วยเหลือกันและร่วมมือกันต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและศัตรูของประชาชน ห้ามมี พฤติกรรมที่แบ่งแยก เหยียดผิวเหยียดหยามและกดขี่ปราบปรามชนชาติหรือก่อให้เกิดความแตกต่างแยก ระหว่างชนชาติต่าง ๆ

มาตรา 51: ให้จัดตั้งเขตการปกครองตนเองขึ้นในเขตที่มีชนชาติส่วนน้อยจำนวนมากและมีองค์กรที่เป็น อิสระปกครองตนเองหลายแบบของชนชาติที่แตกต่างกันตามขนาดจำนวนของประชากรและพื้นที่

มาตรา 52: ชนชาติส่วนน้อยทุกชนชาติภายในอาณาเขตของสาธารณรัฐประชาชนจีนมีสิทธิที่จะเข้า ร่วมกองทัพปลดแอกประชาชนและสามารถจัดตั้งกองกำลังรักษาความปลอดภัยท้องถิ่นที่เป็นไปตามระบบ ทหารส่วนกลางของรัฐ

⁶⁴ Harold J. Wiens. อ้างแล้ว, หน้า 157-8.

มาตรา 52: ประชาชนส่วนน้อยทุกชนชาติมีเสรีภาพที่จะพัฒนาภาษาและภาษาท้องถิ่นของตน รักษาหรือปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อทางศาสนา รัฐบาลของประชาชนจักต้องสนับสนุนมวลชนชาติส่วนน้อยทุกชนชาติให้พัฒนาด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการศึกษา

ผลของนโยบายเช่นนี้เองทำให้เกิดเขตปกครองตนเองของชนกลุ่มน้อยขึ้นหลายแห่ง เช่น เขตปกครองตนเองชนชาติส่วนน้อยไท-เงิงโพจังหวัดได้คง เขตปกครองตนเองชนชาติไท-หยีอำเภอเชียงญู เขตปกครองตนเองชนชาติส่วนน้อยไท-ว้า-ปูล่างเขตอำเภอกิ่งม้า เป็นต้น แต่ละเขตจะมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นชนชาติส่วนน้อยเป็นหัวหน้าและทำงานในสถานที่ราชการ ในขณะเดียวกันก็มีสำนักงานของรัฐบาลประชาชนที่มีชาวจีนเป็นหัวหน้าปกครองเหนือสำนักงานของชนชาติส่วนน้อยอีกชั้นหนึ่ง

ในระยะเริ่มต้น 5 ปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนนี้ รัฐบาลจีนยังอนุญาตให้เจ้าฟ้าเก็บภาษีค่าเช่าที่ดินได้เหมือนดังปฏิบัติมา และดูเหมือนว่าทุกอย่างจะไม่มีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก อย่างไรก็ตาม นี่เป็นเพียงจุดเริ่ม การเปลี่ยนแปลงกำลังจะเริ่มขึ้น และเริ่มต้นด้วยการยกเลิกระบบเจ้าฟ้า

3.4.15.2 การปฏิรูปที่ดิน: การสิ้นสุดของระบบเจ้าฟ้าไทใหญ่ในจีน

อำนาจของเจ้าฟ้าถูกทำลายลงเรื่อย ๆ หลังจากการจัดตั้งรัฐบาลท้องถิ่นของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน และได้สิ้นสุดลงเมื่อปีพ.ศ. 2498/ค.ศ.1955 อันเป็นปีที่การปฏิรูปที่ดินได้เกิดขึ้นในเขตไทใหญ่ ชาวไทใหญ่เล่าว่า ในปีนั้น ที่นาถูกรัฐบาลเอาไปเป็นส่วนกลางและได้แบ่งออกมาด้วยการ “อ่านหัวคน” นั่นคือแบ่งที่นาให้รายบุคคล “นาได้เอื้อง นาข้าวได้หล้าซ้อง” หมายถึง หากเป็นที่นาดีก็ได้จำนวนน้อย หากเป็นที่นาไม่ดีได้ผลผลิตต่ำก็ได้จำนวนที่นามากขึ้น โดยที่ “เอื้องหล้าสามปาน” ได้ส่วนแบ่งเท่ากันทั้งหมด คือไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ และคนแก่ได้ส่วนแบ่งที่นาเท่ากันทั้งหมด หากยังมีนาเหลืออยู่ก็ให้จัดไว้เป็นนาส่วนกลาง

การปฏิรูปที่ดินครั้งนี้ ไม่ได้มีการยึดทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าฟ้า กลุ่มราชวงศ์ และขุนนางแต่อย่างใด และที่นาของเจ้าฟ้า กลุ่มราชวงศ์ ฯลฯ เหล่านี้ รัฐบาลออกเงินซื้อทั้งหมดเพื่อนำไปปฏิรูป เจ้าฟ้า และกลุ่มราชวงศ์ ขุนนางระดับสูง หากได้หมดอำนาจไปทั้งสิ้น รัฐบาลยังต้องดูแลและให้เกียรติด้วยการแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งข้าราชการพลเรือน เช่น แต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอ เป็นที่ปรึกษา เป็นกรรมการตัวแทนประชาชนแห่งชนชาติส่วนน้อยที่มีหน้าที่ไปประชุม เป็นข้าราชการท้องถิ่นที่ไม่มีอำนาจทางการเมือง โดยให้เงินเดือนคนละ 25 หยวนสำหรับเจ้าฟ้า นางจุ่ม และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ส่วนขุนนางระดับต่ำลงมาก็ได้รับเงินเดือนน้อยลง กรณีของเมืองหล้า เป็นดังนี้คือ

1. เจ้าฟ้า นางจุ่มได้คนละ 25 หยวน
2. ขุนนางผู้ใหญ่ 4 คน รวมกันเดือนละ 100 หยวน
3. หอคำฝ่ายเหนือ 12 คน รวมกัน 300 หยวน
4. คนใช้ ข้าราชการ ญาติเจ้าฟ้า 5 คน รวม 115 หยวน
5. ปู้กั้ง ปู้สิน 14 คน รวม 210 หยวน

หลังการปฏิรูปที่ดิน ระบบเจ้าฟ้าถูกยกเลิก อำนาจของเจ้าฟ้าหมดไป เจ้าฟ้าต้องยกอาวุธยุทธโปกรณ์ให้กับรัฐ ส่วนทหารเจ้าฟ้าถูกส่งตัวกลับบ้าน หรือจัดตั้งเป็นกองกำลังทหารอาสาสมัครประชาชนรักษาชายแดน ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

ดูเหมือนว่ารัฐบาลจีนใหม่ยังคงดำเนินนโยบายการอพยพชาวจีนเข้าสู่เขตไทใหญ่เหมือนกับสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงด้วยเหตุผลที่ไม่แตกต่างกันนัก หลังจากการปลดแอกผ่านไปเพียง 5 ปี รัฐบาลจีนได้อพยพชาวจีนเป็นจำนวนมากเข้าสู่เขตแดนไทใหญ่เพื่อนำเข้ามาพิทักษ์ชายแดน และเนื่องจากว่ายังมีที่ดินและที่นาจำนวนมากเป็นที่ว่างเปล่า และมีชาวไทใหญ่จำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะชาวไทใหญ่ในเขตเมืองตี เมืองหล้า และเมืองวันอพยพหลบหนีทั้งถิ่นฐานบ้านเรือนไปอาศัยอยู่ในพม่าเพราะกลัวคอมมิวนิสต์ สภาพเช่นนี้เอง รัฐบาลจีนจึงมองเห็นเป็นโอกาสอันเหมาะที่จะอพยพชาวจีนเข้าไปทำมาหากินในหมู่บ้านและทุ่งนาร้างของชาวไทใหญ่แต่เดิม

การเข้ามาของชาวจีนและแผนนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวเป็นอย่างมาก ในหมู่ชาวไทใหญ่ในช่วงนี้ แต่เดิมชาวไทใหญ่จำนวนไม่น้อยนับถือศาสนาพุทธนิกายโตตีและโตเหล อันเป็นนิกายที่ไม่สนับสนุนการเลี้ยงสัตว์และการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้านปลูกผักและกินผักเป็นอาหารหลัก แต่หลังจากการปฏิรูปที่ดิน เข้าใจว่ามีการโฆษณาว่าด้วยการพัฒนาชีวิต อนามัย และการกินดีอยู่ดีตามทัศนะของชาวจีน ทำให้เกิดการเลี้ยงหมูในครัวเรือนแพร่หลายมาก

3.4.15.3 ยุค “ก้าวกระโดดไกลไปข้างหน้า”: การอพยพครั้งยิ่งใหญ่

รัฐบาลจีนได้กล่าวอ้างถึงความสำเร็จของการปฏิรูปที่ดิน ทำให้คนกินดีอยู่ดีกว่าเดิม แต่สำหรับชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้คงไม่มีผลมากนัก จากการสำรวจเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และที่นาของชาวไทใหญ่ของรัฐบาลท้องถิ่นแห่งยูนนานในปีพ.ศ. 2498-2501/ค.ศ. 1955-58 พบว่า สภาพเศรษฐกิจของชาวไทใหญ่ขณะนั้นเป็นเศรษฐกิจแบบศักดินา มีเจ้าฟ้าเป็นเจ้าที่ดินใหญ่ที่ครอบครองที่ดินกว่า 80% ที่เหลือเป็นที่ดินส่วนตัวของกลุ่มราชวงศ์และกลุ่มคนรวยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวยุ้ย ชาวไทใหญ่แม้โดยทางประเพณีแล้วไม่ได้เป็นเจ้าของที่นา แต่สามารถทำมาหากินได้โดยส่งค่าเช่านา ส่วย ภาษีและถูกเกณฑ์แรงงานเป็นครั้งคราว ดังนั้นโดยทางปฏิบัติก็เป็นเหมือนกับเจ้าของน่านั่นเอง ผลของการสำรวจระดับหมู่บ้านพบว่า มีความแตกต่างระหว่างชนชั้นในหมู่บ้านน้อยมาก ชนชั้นที่จัดว่าเป็นชาวนารวยโดยรวมแล้วมีประมาณ 1% ชาวนากลางมีประมาณ 80% เป็นชาวนาจนที่ต้องเช่านาประมาณ 10% และที่เหลือเป็น “แยงซาน” ที่รับจ้างทั่วไป และคนทำงานอิสระอีกจำนวนน้อยกว่า 1%

จากข้อมูลของเถียน จู๊ คัง เรื่องการเผาข้าวของเจ้าฟ้า และการขายข้าวเก่าจำนวนมากด้วยราคาถูกของชาวนาเพื่อให้ยังมีที่เก็บข้าวใหม่ และการขยายตัวของตลาดข้าวไทใหญ่จนได้มีชื่อติดปากชาวจีนทั่วไปว่า “ข้าวหอมเจียง ข้าวสารเมืองซอน” ได้แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของที่นาและผลผลิตจากนาของชาวไทใหญ่ จนแทบไม่น่าเชื่อว่า ความอดอยากขาดแคลนข้าวไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ในดินแดนของชาวไทใหญ่

ปีพ.ศ. 2501/ค.ศ. 1958 เจ้าฟ้า นางจุ่ม กลุ่มราชวงศ์และขุนนางต่าง ๆ ไม่ได้รับเงินเดือนอีกต่อไป มีหน้าที่ยังต้องถูกเกณฑ์เข้าไปอยู่ยังชุมชนแห่งใหม่ที่เรียกว่า “คอมมูน” เพื่อทำนาเหมือนกับชาวนาทั่วไป ตามแผนพัฒนาประเทศที่เรียกว่า “การก้าวกระโดดไกล” รัฐบาลเรียกร้องให้ “ทุกคนเข้าร่วมในการผลิตอุตสาหกรรมโดยไม่เลือกอาชีพหรือภูมิหลัง ทุกคนล้วนกลายเป็นกรรมกรด้วยกันทั้งสิ้น มีการถลุงเหล็กหลังบ้าน ชาวนา

แทนที่จะผลิตข้าวก็หันมาผลิตเหล็กแทน...ผลของมันก็คือ ความล้มเหลวของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ”⁶⁵

ในช่วงของการดำเนินนโยบาย “ก้าวกระโดดไกลไปข้างหน้า” ในเขตดินแดนไทใหญ่ มีชาวไทใหญ่จำนวนมากเดินทางอพยพออกนอกประเทศจีนและหนีเข้าไปในพม่าอีกครั้งหนึ่ง ครึ่งนี้ทำให้เกิดนาร้างขึ้นโดยทั่วไปอีกครั้ง ชาวไทใหญ่ที่เหลืออยู่ต้องทำงานหนัก ถูกเกณฑ์ไปขุดแร่ ขุดร่อนน้ำลำน้เหมือง บุกเบิกที่นา ทำไร่ ถูกบังคับให้ทำงานกลางคืนด้วยการจุดได้ทำนา บางครั้งต้องทำถึง 4 ทุ่ม บางแห่งทำตลอดคืน ไม่มีเนื้อกิน หากมีงานแต่งงาน อาจจะได้ส่วนแบ่งเนื้อไปจัดงานเพียง 5 จ้อย ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนที่น้อยมาก ชาวไทใหญ่พูดถึงช่วงนี้ “มีเสียนบ” ได้อยู่ มีกูบได้นอน” เมื่อมีการเกณฑ์เพิ่มขึ้น เหล่าบรรดาชาวไทใหญ่ก็อพยพหนีไปเกือบหมด เหลือไว้เพียงผู้หญิงซึ่งไม่ถูกเกณฑ์ บางครั้งก็หนีไปอยู่ตามป่าเขาหลายวันเพื่อจะได้ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงาน ทั้งหมู่บ้านจึงเหลือเพียงเด็ก คนแก่ และผู้หญิงเท่านั้น

เมื่อมีนาว่างมาก รัฐบาลจึงได้อนุญาตให้ชาวจิงโพนงูเขาลงมาอยู่ในเขตที่นาของชาวไทใหญ่ ชาวไทใหญ่ส่วนมากจดจำเรื่องราวเหตุการณ์ช่วงนี้ได้ดี โดยเฉพาะชาวไทใหญ่เมืองวันที่มีชาวจิงโพนงูจากเขามาทำนาจำนวนมาก ทำให้ชาวไทใหญ่ต้องสูญเสียที่นาไปอีกครึ่ง นอกเหนือจากที่ต้องสูญเสียไปให้ชาวจีนมาครั้งหนึ่งก่อนหน้านี้ไม่นานนัก

มีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจในยุค “ก้าวกระโดดไกลไปข้างหน้า” คือ การสร้างบ้านเรือนซึ่งแต่เดิมเป็นเรือนไม้ไผ่มุงคาหรือฟางข้าว และมีประเพณีห้ามชาวนาและชาวเมืองสร้างบ้านสูง ประดับตกแต่งให้สวยงาม หอค้าของเจ้าฟ้า ห้ามมุงหลังคากระเบื้อง ยกเว้นวัด บ้านเจ้าที่ดิน และคนมั่งมีมุงกระเบื้องได้ จนราวปีพ.ศ. 2530/ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา เริ่มมีการสร้างบ้านแบบชาวจีน และหลังพ.ศ. 1513/ค.ศ. 1970 เริ่มมุงกระเบื้อง

3.4.15.4 ยุคการปฏิวัติวัฒนธรรม

ช่วงเวลาที่ชาวไทใหญ่ไม่ยอมพูดถึงและไม่ต้องการให้สัมภาษณ์มากที่สุด คือยุคการปฏิวัติวัฒนธรรม ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ ประวัติเมือง และบทความต่าง ๆ พบว่า ไม่ค่อยมีการบันทึกเรื่องราวของการปฏิวัติวัฒนธรรมนัก หากมีก็มักเขียนไว้อย่างกว้าง ๆ เหมือนกับการให้สัมภาษณ์ของชาวบ้านและนักวิชาการว่า วัดถูกเผา พระพุทธรูป ถูกทำลาย เจดีย์ทั้งหลายเกือบทั้งหมดถูก “หมากแตก” หรือระเบิดที่นำไปฝังไว้ได้เจดีย์เพื่อระเบิดให้พังทลายลงมาก พระถูกจับสึกและถูกจับตัวไปทำ ส่วนใหญ่หลบหนีออกจากจีนเข้าไปอยู่พม่า พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ไสยศาสตร์ทั้งหลายถูกสั่งห้ามปฏิบัติอย่างเด็ดขาด

ในช่วงนี้เอง หอเจ้าฟ้าหรือหอคำที่สวยงามเกือบทุกแห่งถูกทำลายลงสิ้น ไม่ว่าจะเป็นหอคำเมืองหล้า หอคำเมืองซอน ฯลฯ ยกเว้นหอคำเมืองวัน และหอคำเมืองตีที่ถูกดัดแปลงให้เป็นที่ทำงานของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ทำให้เหลือรอดพอให้เห็นถึงปัจจุบัน วัดเจดีย์ที่สวยงามถูกทำลายสิ้น

สำหรับชาวไทใหญ่เรื่องนี้เรื่องใหญ่เพราะความเชื่อทางพุทธศาสนาและการนับถือผี ไสยศาสตร์คืออารมณ์และชีวิตจิตใจของพวกเขา ยุคนี้จึงได้กลายเป็นยุคแห่งความหวาดกลัว ขาดความมั่นคงทางชีวิตและจิตใจ ด้วยไม่มีที่พึ่งทางศาสนาทางจิตใจให้แม้แต่น้อย

⁶⁵ ทวีป วรดิกล, อ้างแล้ว, หน้า 1083.

ไม่เพียงแต่เท่านั้น ความหวาดกลัว หวาดระแวงเกิดขึ้นทุกหย่อมหญ้า ด้วยจะมีพวกเยาวยชนแดงทั้งหลายคอยสอดส่องรายงานพฤติกรรมของผู้ต้องสงสัยว่าแอบไปทำพิธีกรรมพุทธหรือผี ความปลอดภัยทางร่างกายไม่มีเพราะไม่รู้ว่าจะมีเรื่องอะไรไปรายงานและมีการทำโทษในที่สาธารณะ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ หากเกิดขึ้นในระดับหมู่บ้านด้วย

ยุคนี้เองที่เจ้าฟ้าไทใหญ่ที่ได้กลับตัวกลับใจหันมายอมรับพระคคอมมิวนิสต์ ให้ความร่วมมือในการบริหารปกครองท้องถิ่น และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูงระดับอำเภอและจังหวัด ต้องถูกลงโทษ ถูกประณาม ถูกแขวนป้าย ถูกขังขังปา และถูกตีตายกลางที่สาธารณะ ชาวบ้านเมือง เมืองชนและเมืองเจผางยังจำได้เสมอถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ที่เกิดขึ้นที่เมืองซอน ที่เจ้าฟ้ากงไสว้แห่งเมืองดี และเจ้าฟ้าโตยินเผยแห่งเจผางต้องตายลงด้วยเหตุการณ์นี้ ทุกคนสามารถจดจำช่วงเวลาแห่งความสะพรึงกลัวและความเจ็บปวดเหล่านี้ได้ เพราะไม่เพียงแต่บุคคลระดับสูงเท่านั้น ยังมี “เหยื่อ” อีกหลายรายที่ถูกกระทำทารุณกรรมเพียงเพราะมีพฤติกรรมดูเหมือนว่าเป็นพวกทุนนิยม แต่ละวันตามโรงเรียน ครูใหญ่ต้องมารายงานว่า มีใครบ้างที่คิดว่ามีพฤติกรรมเช่นนี้ และให้มีการวิพากษ์วิจารณ์หรือแม้กระทั่งการทำโทษเกิดขึ้นภายในโรงเรียน

ชายคนหนึ่งเล่าด้วยความเศร้าเมื่อรำลึกถึงความหลังในช่วงนี้ว่า ขณะที่ยังเป็นนักเรียน ครูให้ท่องหนังสือปกแดงเล่มเล็กและถือเป็นคัมภีร์ และให้เดินท่องคำขวัญของเหมา เจ๋อตง จากนั้นก็พากันไปที่ทางเดินจากหมู่บ้านจะไปตลาด คอยดักคนที่เดินทางผ่านมาเพื่อสอบถามว่าสามารถจะท่องคำขวัญของเหมา เจ๋อตงได้บ้างหรือไม่ ชาวบ้านที่อย่าว่าแต่ภาษาจีนเลย แม้ภาษาไทยก็อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ จะทำได้อย่างไร พวกเขาเหล่านั้นจะถูกทำโทษ ไม่ยอมให้ไปขายของที่ตลาด เพราะการขายของเป็น “ทางทุนนิยม” ที่ต้องตัดทิ้งไป และการลงโทษแบบแปลก ๆ ต่าง ๆ นานา สำหรับเยาวยชนแล้วเป็นเรื่องสนุกสนาน แต่สำหรับชาวนาเป็นเรื่องน่าอัปยศขายหน้า

“ทางทุนนิยม” นี้เองทำให้การค้าขายของแม้แต่เป็นเรื่องของการขายอาหารของกินเล็ก ๆ น้อย การขายผัก ผลผลิตจากไร่ เตาหู้ ถั่วต่าง ๆ สิ่งของเครื่องใช้ ทำไม่ได้ ร้านขายของปิดไปตาม ๆ กัน หากใครฝ่าฝืน ข้าวของทั้งหลายจะถูกยึด ถูกยกหนาบไปทั้งหมด ใครต้องการซื้อของให้ไปซื้อกับของรัฐ การกระทำเช่นนี้ ก่อให้เกิดการขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคทุกอย่าง เพราะสินค้าของรัฐบาลไม่เพียงพอ และคุณภาพต่ำ ชาวบ้านเองเมื่อไม่มีแหล่งค้าขาย ก็ขาดเงินตราที่จะไปซื้อของด้วยเช่นเดียวกัน

“การปฏิวัติวัฒนธรรมระเบิดขึ้นกลางปี พ.ศ. 2509/ค.ศ. 1966 ชนบทมีความเสื่อมทรามทางศีลธรรมทั่วไปและก็ร้ายแรงด้วย การ “ก้าวกระโดดไกลไปข้างหน้า” ทำให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวง...”⁶⁶

แน่นอนว่า ชีวิตชาวนาไทใหญ่ที่ต้องไปหุงหาอาหารรวมหมู่ กินข้าวรวม ทุกอย่างต้องเป็นของส่วนกลาง ทำให้เกิดการเบียดบังทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารการกินกันในหมู่ผู้รับผิดชอบเรื่องอาหาร ในขณะที่ชาวบ้านชาวไทใหญ่ทั่วไปผอมเพราะกินแต่ผัก ทำงานหนัก แต่เจ้าหน้าที่ส่วนกลาง พ่อครัว คนทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ กลับมีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ อาหารสิ่งของที่ยึดได้จากชาวบ้านล้วนตกเป็นของคนเหล่านี้ทั้งสิ้น ชาวบ้านมองเห็น รู้ แต่ไม่สามารถทำอะไรได้ เนื่องจากไม่มีกำลังและทั้งยังถูกสอดส่องควบคุมอย่างใกล้ชิดด้วย

ชาวบ้านหลายคนเล่าตรงกันว่า ในยุคที่ปัญญาชนคนหนุ่มถูกส่งให้เข้าไปอยู่ชนบทในยุคนี้ คนหนุ่มเหล่านี้ได้สร้างปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้านมากมาย การลักขโมยเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ตั้งแต่การลักสินทรัพย์ของมีค่า ไป

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1174.

จนถึงอาหารการกิน การขโมยข้าวสาลีและต้มกินยามค่ำคืน เนื่องจากโรงอาหารรวมอาหารไม่เพียงพอและขาดเนื้อสัตว์ การนั่งกินนอนกิน ไม่ยอมทำงานเพราะทำไม่เป็นและรังเกียจงานเกิดขึ้นมากในกลุ่มปัญญาชนคนหนุ่ม เหล่านี้จนชาวบ้านเอือมระอา แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้เพราะเป็น "อาสาสมัครปัญญาชน" ที่ส่วนกลางส่งมาให้

เหตุการณ์เช่นนี้ทำให้ "ในสถานที่ทำการของรัฐบาลต่าง ๆ จนมาถึงภายในหมู่บ้านตามชนบทที่ดำรงชีวิตกันอย่างเหงาหงอย ปราศจากชีวิตชีวา เสียงร้องทุกข์ เสียง การทุบตีทุกครั้ง การประหารชีวิตของแต่ละชีวิต ล้วนกระทำให้ไปในนามของประธานเหมาทั้งสิ้น"⁶⁷

ชาวไทใหญ่ เช่นเดียวกับชาวจีนทั่วประเทศตกอยู่ในสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เลวร้าย หวาดระแวงกันเอง หวาดกลัวผู้มีอำนาจ ตกอยู่ในสภาพเหมือนตกนรกทั้งเป็น อดอยาก หิวโหย และต้องทำงานหนัก สภาพเช่นนี้ไม่มีใครเชื่อได้ว่าจะเกิดขึ้นในดินแดนไทใหญ่ ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยอาหาร ผลผลิตทางการเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และอุดมไปด้วยน้ำใจมิตรไมตรี แต่ตอนนี้ทุกอย่างล้วนขาดแคลนไปสิ้น

3.4.15.5 ยุคฟื้นฟูเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

มรณกรรมของเหมา เจ๋อตง และการกลับมาใช้อำนาจอีกครั้งของเติ้ง เสี่ยว ผิง ทำให้จีนได้เรียนรู้ว่า "การจัดการในชนบทที่เคยทำกันมาล้วนผิดพลาดทั้งสิ้น โดยเฉพาะระบบคอมมูนลัมเหลวโดยสิ้นเชิง..." รัฐบาลจึง "เริ่มเปิดให้ชาวนาทำการผลิตระบบรับผิดชอบตามสัญญาของครัวเรือนซึ่งเคยใช้มาแล้วในขั้นทดลองในทศวรรษที่ 50 ทำให้ชาวนามีแรงกระตุ้นผลิตข้าวส่วนเกิน ทำให้ชาวนามีข้าวกินอย่างพอเพียงครั้งแรก และเป็นนโยบายของรัฐปี 1983 (พ.ศ. 2526)" "ชาวนาจำเป็นต้องเลี้ยงดูตนเองจากการผลิตรายย่อยของตนเองอย่างเช่น การเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ ครั้นบัดนี้ทั้งประชาคมโดยรวมก็สามารถเข้าร่วมในการวางแผนเพื่อให้ผลผลิตมีปริมาณมากที่สุดและก็ได้รายได้สูงสุดด้วย ผลก็คือ ผลผลิตและรายได้ของชาวนาสูงขึ้นมาเป็นประวัติการณ์ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นชัยชนะของการปฏิรูปของเติ้ง...อันเป็นผลเนื่องมาจากมูลเหตุจูงใจในเรื่องรายได้ส่วนบุคคล"⁶⁸

ข้อความข้างต้นนี้สามารถให้ภาพรวมของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเขตใต้คงและเขตถิ่นที่อยู่ของชาวไทใหญ่ในจีนได้อย่างชัดเจนด้วย ทันทิที่รัฐกระตุ้นให้ชาวนาสามารถนำผลผลิต ซึ่งก็คือ ข้าวมาขายให้กับรัฐได้และมีส่วนเกินเป็นสมบัติส่วนตัวได้เท่านั้นเอง ผลผลิตข้าวในเขตใต้คงยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ จนกระทั่งปริมาณข้าวเปลือกที่รัฐเคยประกาศไว้ว่าจะรับซื้อไว้เองทั้งหมดเนื่องจากได้ตัดพ่อค้าคนกลางอันเป็น "ทางทุนนิยม" ออกไปแล้ว เกิดล้นยุ้งฉางของรัฐจนไม่สามารถจะรับซื้อต่อไปได้ จนต้องเปิดให้มีการค้าขายปลีกและเปิดให้มีการค้าทั่วไปได้ และจากจุดนี้มาความอุดมสมบูรณ์ก็ได้กลับมาสู่เขตดินแดนของชาวไทใหญ่อีกครั้ง

ปี พ.ศ. 2525/ค.ศ. 1982 มีการแบ่งที่ดินเกิดขึ้นอีกครั้งตามนโยบายปฏิรูปที่ดินเพื่อนำไปสู่ยุค "สี่ทันสมัย" ชาวนาเล่าถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสและเบิกบาน ทุกคนได้รับส่วนแบ่งที่นาไม่ว่าจะเป็นเด็กหนุ่ม หรือแก่ เด็กได้ร้อยละ 40 ของปริมาณที่ผู้ใหญ่ได้รับ นอกจากนี้รัฐยังประกาศให้ผู้ที่ยอพยพหลบหนีไปเมื่อช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมให้กลับถิ่นกำเนิด ซึ่งจะมีที่ดินรอไว้ให้และได้จัดสรรไว้ให้แล้ว หากเป็นข้าราชการคนทำงานของรัฐก็สามารถกลับเข้าทำงานได้ดังเดิมอีกด้วย ประกาศครั้งนี้ทำให้คนจำนวนมากกลับสู่มาตุภูมิอีกครั้ง

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1184.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1329-31.

ชาวไทใหญ่ที่เป็นเชื้อพระวงศ์เจ้าฟ้าเมืองต่าง ๆ ที่ไปอยู่พม่าและได้วันนับสิบปีก็เริ่มกลับถิ่นกำเนิด รัฐได้จัดที่พัก คินสมบัติสวนตัวที่ยึดมาได้ ดังกรณีของสมมของเจ้าฟ้ากงถ่งเงินแห่งเมืองตีที่ได้อพยพไปอยู่ในพม่าและได้กลับมาในช่วงนี้ ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่และอาศัยอยู่ในเมืองตี ในบ้านที่เคยอยู่แต่เดิมพร้อมกับสิ่งของบางอย่างที่ยังไม่ชำรุดเสียหาย รัฐบาลท้องถิ่นก็นำมาคืนให้

การฟื้นฟูพิธีกรรมทางศาสนา หลังปีพ.ศ. 2535/ค.ศ. 1982 เป็นต้นมา การฟื้นฟูสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่เกิดขึ้นทั่วไป พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและการนับถือผีเริ่มได้รับการปฏิบัติเช่นเดิม มีการสร้างวัดขึ้นตามหมู่บ้านต่าง ๆ ด้านหนึ่งรัฐบาลท้องถิ่นให้เงินสนับสนุน แต่อีกด้านหนึ่งเป็นการร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านที่บริจาคเงิน อุทิศแรงงานเพื่อสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้นให้เหมือนกับครั้งหนึ่งที่เคยมีมา หลังจากสร้างเสร็จก็จัดงานปอยหลวงเป็นการเฉลิมฉลองอย่างสนุกสนาน แต่การฟื้นฟูศาสนาครั้งนี้ไม่สามารถทำให้เหมือนเดิมได้ประการหนึ่ง คือ การขาดแคลนเจ้าอาวาสและภิกษุ เนื่องจากค่านิยมเกี่ยวกับการบวชได้เปลี่ยนไปแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็ตาม คนเฒ่าคนแก่ต่างผลัดเวรคัดเลือกกันมาเป็นปู่จ้องหรือมัททยาก เพื่อเป็นผู้นำและผู้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนรายได้และการดูแลวัดก็เป็นความรับผิดชอบของชุมชนที่จะผลัดเวรกันมาเฝ้าวัด ทำความสะอาด เปิดปิดวัด บทบาทของคนเฒ่าคนแก่ได้รับการฟื้นฟู สังคมไทใหญ่แบบเดิมเริ่มกลับเข้ามา แม้ว่าไม่สามารถทำให้เหมือนเดิมทุกประการได้ก็ตาม

ไทใหญ่ในพม่ายังคงเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาที่ชาวไทใหญ่ในจีนพึ่งพาในแง่ของพระพุทธรูป พระธรรมคัมภีร์และเอกสารต่าง ๆ การคัดลอกคัมภีร์ด้วยภาษาไทใหญ่ตัวตัวยังคงยังคงทำต่อไป แม้ว่าจะมีการปฏิรูปอักษรไทใหญ่เพื่อให้เขียนหรือพิมพ์ง่ายขึ้น แต่สำหรับคนเฒ่าคนแก่แล้ว พวกเขายังพอใจกับ “ลายไตเก่า” หรือตัวอักษรแบบเดิมที่พวกเขาเคยชินมาแล้ว คนเฒ่าคนแก่ทั้งชายและหญิงเริ่มทยอยเข้าวัดทำบุญมากขึ้นเรื่อย ๆ และวัยกลางคนต่างก็พากันมาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำงานด้านศาสนา เป็นผู้บริจาคเงินทองต่าง ๆ ในขณะที่กลุ่มหนุ่มสาวได้กลับมาเป็นกำลังสำคัญในการบริการรับใช้สาธารณะเช่นเดิม

วัดใหม่ ๆ ที่สร้างขึ้นแทนวัดเก่าที่ถูกทำลายไปเกิดขึ้นทุกปี เห็นได้ชัดเจนจากที่ไกลเพราะศิลปะและสถาปัตยกรรมของวัดมักจะสูงเด่นเป็นสง่า มุงสังกะสีหรือกระเบื้องใหม่ทำให้ดูสะอาดตา เสียงกลองเสียงฆ้องแบบไทใหญ่เริ่มดังกระหึ่มอีกครั้งและดังบ่อยครั้งขึ้นเรื่อย ๆ **สัปดาห์เมืองวัน** ซึ่งเป็นตำนานราชวงศ์แห่งเมืองวันได้บรรยายประเพณีทางศาสนาของชาวไทใหญ่ในรอบ 12 เดือนไว้ว่า “เดือนเจง (เดือน 1) เหนปอยปีใหม่ ปอยไป (ไหว้) เจงปี ๆ เดือนกำ (เดือน 2) นี้ก้อยาหัน (พระอรหันต์) ข้าวเจ้าข้าววัดข้าวเก่า เหนปอยวัดปอยกำศีล เหนปอยกำศีลกำธรรมปี ๆ เดือนสามนี้ก็เหนปอยหลู่ (ถวาย) ฝนหลู่ฝ้ายไม้หอมข้าว เหนปอยหลู่ยาคุ เดือนสี่นี้ก็เหนปอยเดือนสี่มน เหนปอยบุญใจกันโต ปอยหลู่ปอยตานโมย (สวय) มาดถาดเจ็ด เดือนห้าเหนปอยหลู่ น้ำ ปอยชอนน้ำ (สาดน้ำสงกรานต์) โมยมาดถาดเจ็ดหนยังขางทูพาลาตาสังฆา (พระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์) เหนปอยหลู่ข้าวมนเดือนห้า ข้าวมนห่อตองกล้วย เดือนหกนี้ก็เหนปอยชอนน้ำตงฮันไยตันโพธิ วันเมื่อลุนเดือนหกมน เดือนเจดก็เหนปอยต่างธรรมเหมบ้านเหลเฮือน ต่อถึงออกหวา (ออกพรรษา) เดือนแปดก็ออกกันเหนปอยหลู่สังกาน (ถวายสังฆาฏิ) หัวหวา หลู่สังกานเข้าหวา ปอยเข้าหวาเข้าสา เดือนเก้าก็เหนปอยส่งปิ่นส่งหอม (ส่งอาหารถวายพระ) เหนปอยไปตานกันใต้จองเหนือ บ้านหนึ่งแลบ้านหนึ่งจาอะตาข้าวมาผัดกัน เดือนสิบนี้ก็เหนปอยกลางหวากกลางวสาเหนปอยหลู่ข้าวเจ้าข้าวใหม่ เอาข้าวเจ้าใหม่จาอะ (บริจาค) แม้จอนคนศีลคนธรรมคนก่อนเล็กฟังธรรมที่วัดที่จอง เดือนสิบเอ็ดนี้ก็เหนปอยออกหวาออกวสา เหนปอยได้ไฟเทียน วันสิบสามสิบสี่สิบห้า หกคำ ไป (เฝ้า) ยับต้อนพระเป็นเจ้าลงเมืองผิวัน สิบห้าค่ำเดือนมนเต็มนั้น สิบหกวันมาเจมเก่าหนุ่มสามปาน

ขอนแก่น(ตี)กลองไหม้ของพาเอาดอกหญ้าข้าวแตก(ข้าวตอก)โอชาไผ่มัน ไผ่กลองมองปิ่น(รอบ)จงสอสอบเสี้ยน
กำหนดของปางสงฆะเจ้าเส ออนกันกันโตให้ว่าสาพาลสงฆะ กำหนดหย่องกง ยอน(ขอ)แก้ยอนปลดยอน
สุขยอนสีกายกรรม วจิกรรม มโนกรรม โตทางผางคิงใหญ่มัน สิบห้าคำต่อเดือนดับนี้วังกลางนั้น เจมเจ้าเจมหนุ่ม
สามปานออนกันหน้ากานต่อบ้านไต้บ้านเหนือ วัดไต้จงเหนือเย้า เดือนสิบสองก็เหตปอยกันถิ่น(กรู้น) หลู่
ลังกาน (ผ่าสงฆะ)ทุ(ทุ)บ้าน ๆ หัวปอกหัวฝ่ายเป็นหลายนี่ก็หัวปอกหัวฝ่ายไผ่หลู่ เอาเอือนไผ่มันเป็นหลายนี่ก็
หัวเอือนใหญ่มันหลู่ เป็นปอยหลู่ลังกานทั้งเดือนเย้า"

สิ่งนี้คือสิ่งพระหรือปู่ของเทศนาวันศีลวันธรรมทุกวันนี้ ทำให้การสืบสานวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา
สามารถดำเนินต่อไปได้ใกล้เคียงกับสมัยก่อน และในการจัดงานปอยหลวงของวัดแต่ละวัดในเมืองใหญ่หรือใน
หมู่บ้านใหญ่ มักมีการติดต่อพี่น้องชาวไทยใหญ่ต่างหมู่บ้าน ต่างเมือง และพี่น้องไทใหญ่ในพม่าบริเวณน้ำคำ หมู
เจ ที่เป็นญาติพี่น้องที่ไปตั้งรกรากใหม่ที่นั่นกลับมาช่วยทำบุญร่วมชั้นกันอีกครั้งหนึ่งด้วย

ประเพณีทางพุทธศาสนา เช่นสงกรานต์ หรือประเพณีสาดน้ำถือได้ว่าเป็นประเพณีใหญ่ ที่รัฐบาลต้อง
สนับสนุน มีการหยุดงาน 3 วันเต็ม พวกข้าราชการคนท้องถิ่นทั้งหลายจะนัดกันไปเก็บ "หมอกหญ้า" หรือ
ดอกไม้ตามภูเขาเพื่อมาประดับ "ต้นน้ำ" อันเป็นเสากลางหลักสำหรับการเฉลิมฉลองวันสงกรานต์ ซึ่งสำหรับชาว
ไทเหนือแล้วไม่ใช่วันปีใหม่เหมือนกับชาวไทยได้ ทุกคนแต่งตัวพื้นเมือง "ไท่กลองไหม้" คือตีกลองกันสนุกสนาน
มีการเดินรำแบบไทใหญ่ที่ได้มีการฟื้นฟูให้คนส่วนมากสามารถเข้าไปร่วมรำเป็นวง ชายรำอยู่ด้านนอก สาวรำอยู่
ด้านใน ไปตามจังหวะที่สนุกสนานยิ่ง⁶⁹

ไม่เพียงแต่ความเชื่อและพิธีกรรมพุทธศาสนาเท่านั้นที่มีการฟื้นฟู ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีและ
ไสยศาสตร์ก็ได้รับการฟื้นฟูด้วยเช่นกัน มีการไหว้ผีเจ้าบ้าน ผีต้นสูง ผีเสื้อบ้าน ใจบ้าน และผีธรรมชาติต่าง ๆ
เกิดขึ้น แม้ว่าจะไม่มีมากเหมือนเดิมก็ตาม การไหว้ผีบรรพบุรุษแบบจีนที่เรียก "ชิงหมิง" หรือชิงเม้ง เป็น
พิธีกรรมที่ใหญ่โต รวมญาติพี่น้องในวงศ์ตระกูลมากมายมาพบปะสังสรรค์และไว้ผีร่วมกัน แข่งผีในบ้านเริ่มมี
เหมือนเช่นที่มีมาแต่ก่อน หลายบ้านได้เปลี่ยนเป็นแข่งพาลาหรือชิงพระด้วย

การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ หลังจากที่รัฐบาลจีนเปิดโอกาสให้ชาวนาขายผลผลิตและสะสมเงินทองได้
การค้าในเขตได้คงก้นวันเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ชาวไทใหญ่ทำมาค้าขายผลผลิตข้าว ข้าวสาลี และผลิตผลทางการ
เกษตรอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นอ้อยเพื่อป้อนโรงงานหลายแห่ง แดงโมเพื่อให้กับตลาดท้องถิ่นและตลาดใหญ่ในมณฑล
เป็นต้น โรงงานทำอิฐเผาท้องถิ่นกำลังเฟื่องฟูเพราะมีการก่อสร้างบ้านเรือนใหม่ที่ทำด้วยอิฐและมุงกระเบื้องจีน
ชาวนาเริ่มมีการซื้อทอลาจีเพื่อใช้ในการทำไร่ไถนา บรรทุกสินค้าการเกษตรสู่ตลาด และเพื่อการโดยสารกันมาก
ขึ้น จนอาจเรียกว่าทุกหมู่บ้านจะมีรถทอลาจีใช้เกือบทุกครัวเรือน นอกเหนือจากมีควายไว้ใช้ไถนาด้วยแล้ว

การเลี้ยงหมู ไก่ มีอยู่ทุกบ้าน และมักจะทำหมูเค็มแบบใช้หมูทั้งตัวเก็บไว้กินได้ตลอดปีและสามารถนำ
ส่วนหนึ่งไปขาย การซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดนัด 5 วันนับวันขยายใหญ่โตมาก ชาวบ้านต่างเอาพืชผัก สินค้า
ผักดอก เต้าหู้ อาหารท้องถิ่นที่ทำเอง ขนมไทใหญ่ประเภทต่าง ๆ มาขายหลากหลายและมากมาย เศรษฐกิจ
แบบทุนนิยมดูเหมือนกำลังจะรุ่งเรืองในเขตได้คงอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

⁶⁹ ดูเพิ่มเติมใน ประคอง นิมนานเหมินท์และเรื่องวิทย์ ลัมปนาท. (บรรณาธิการ). 2538. คนไทใต้คง ไทใหญ่/ในยูนนาน. (สถาบัน
ไทศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ). มีข้อมูลเรื่องราวทางวัฒนธรรมของ
ไทใหญ่ได้คงสมัยปัจจุบัน.

การฟื้นฟูวัฒนธรรมเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการสนับสนุนการท่องเที่ยวของจีน มีการฟื้นฟูประเพณีที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก เช่น ประเพณีสาดน้ำวันสงกรานต์ การรำแบบไทใหญ่ การตีกลองตีฆ้อง การเล่นละครที่เรียกว่าเจิงไต การแต่งกายแบบเดิมของไทใหญ่ และการผลิตสินค้าของที่ระลึกแบบไทใหญ่ เป็นต้น แต่ละปีจะมีนักท่องเที่ยวภายในประเทศจำนวนมากเดินทางเข้าได้คงเพื่อไปหาซื้อของพื้นเมืองเขตร้อน และของหม่าในเขตชายแดนที่เมืองม่าว ทำให้เศรษฐกิจการท่องเที่ยวของเมืองซอนและเมืองม่าวเจริญเติบโตและคึกคักที่สุด มีโรงแรมชั้นดีจำนวนมาก มีร้านขายของทุกประเภท นอกเหนือจากสินค้าพื้นเมืองที่เป็นหมวกไทใหญ่ ยามดาบหรือมีดพก ผ้าชิ้น ผ้าต่าง ๆ ที่ขายดีแล้ว สิ่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวและชาวจีนท้องถิ่นชอบมากก็คือ ร้านอาหารไทใหญ่ ที่เปิดขายตามบ้าน โดยให้บ้านเป็นร้านอาหารเป็นที่นิยมมากที่เมืองซอน และได้ชื่อเป็นอาหารไทใหญ่ที่อร่อย เลื่องชื่อ เป็นที่รับแขกบ้านแขกเมือง ทำให้อาหารไทใหญ่เป็นที่นิยมเหนืออาหารจีนประเภทอื่น ๆ ทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม ร้านค้าใหญ่เกือบทั้งหมดในเขตได้คงยังคงมีเจ้าของเป็นชาวจีนหรือชาวฮั่น และลูกค้าส่วนใหญ่ก็คือคนท้องถิ่นที่เป็นชาวไร่ชาวนาชาวไทใหญ่ที่มีกำลังซื้อสูง ทุกครั้งที่มีการเทศกาลงานปอยต่าง ๆ จะพบลูกค้าชาวไทใหญ่เดินมาจับจ่ายซื้อของในเมืองและขนส่งรถทอลลิจีเพื่อกลับไปใช้ในหมู่บ้าน ในขณะที่ในหมู่บ้านนั้นมีเพียงร้านขายของชำเล็ก ๆ เพียงร้านเดียวหรือสองร้านสำหรับบริการเด็ก ๆ ในหมู่บ้านเท่านั้น สภาพเช่นนี้มีลักษณะเหมือนกับตัวเมืองหรือตัวอำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ฯลฯ และหมู่บ้านโดยรอบ ที่ชาวบ้านเกือบทั้งหมดเป็นคนท้องถิ่นหรือคนเมือง ในขณะที่ในตัวอำเภอหรือตัวเมืองชาวจีนเป็นเจ้าของกิจการร้านค้าเกือบทั้งสิ้น คนท้องถิ่นเพียงแต่เปิดร้านขายอาหารเล็ก ขายข้าวแกง ขนม ผลไม้ ฯลฯ

ระบบเศรษฐกิจของชาวไทใหญ่ไม่ได้ถูกกำหนดจากหอการค้าหรือตลาดในท้องถิ่นอีกต่อไป แต่ได้เชื่อมโยงกับตลาดภายนอกที่มีถนนเป็นตัวเชื่อมโยง “มีถนน ผลผลิตชาวไร่ชาวนาก็ออกสู่ตลาดได้” คือนโยบายของรัฐบาลท้องถิ่น ดังนั้นในระยะสิบกว่าปีมานี้ ได้มีการสร้าง ขยายถนนเพื่อขนถ่ายสินค้าและเส้นทางคมนาคมเพื่อให้สะดวกมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางไปสู่ชายแดน และเส้นทางระหว่างเมือง ไฟฟ้าได้แพร่ขยายเข้าไปเกือบทุกหมู่บ้าน มีวิทยุ โทรศัพท์ท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็สามารถรับโทรทัศน์จากส่วนกลางได้ด้วย กระบวนการทำให้เป็นเงินได้แผ่ขยายเข้าไปถึงครัวเรือนทุกบ้านทุกหมู่บ้าน

การเมืองการปกครอง เมื่อระบบเจ้าฟ้าสิ้นสุดลง รัฐบาลท้องถิ่นของพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้เข้ามามีบทบาทในการปกครองดูแลชาวไทใหญ่อย่างใกล้ชิดอย่างไม่เคยมีมาก่อน ที่ทำงานรัฐบาลท้องถิ่นได้สร้างขึ้นแทนที่หอคำเดิม ข้าราชการจากส่วนกลางถูกส่งมาทำงานท้องถิ่นในนามของพรรคฯและรัฐบาลกลาง ภาษาจีนได้เข้ามาแทนที่ภาษาไทใหญ่ที่เคยใช้เป็นภาษาทางการมาก่อน โรงเรียนประถม มัธยม และวิทยาลัยระดับอุดมศึกษาได้มีการสร้างและสนับสนุนส่งเสริมคนท้องถิ่นให้เข้าเรียน มีการตั้งสถานีวิทย์เพื่อกระจายเสียงภาษาชนกลุ่มน้อยเช่นภาษาไทใหญ่ ภาษาจิงโพ เป็นต้น และต่อมาได้มีการตั้งสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น เปิดโอกาสให้มีการทำรายการภาคภาษาไทใหญ่ ปกติเป็นภาคข่าวทั่วไปและความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม หน่วยงานท้องถิ่นระดับตำบลและระดับอำเภอจะมีเจ้าหน้าที่คนท้องถิ่นทำงานด้านประชาสัมพันธ์โดยใช้ภาษาท้องถิ่นควบคู่ไปกับภาษาจีน และที่เมืองซอนยังมีโรงพิมพ์ชนชาติส่วนน้อยจังหวัดได้คงที่รับผิดชอบตีพิมพ์หนังสือ เอกสารท้องถิ่น และหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ชื่อ “สะตางขอดมัน” หรือข่าวสามัคคีตีพิมพ์เป็นภาษาไทใหญ่ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อการปกครองของรัฐบาลกลางโดยผ่านรัฐบาลท้องถิ่นทั้งสิ้น

3.5. สรุป

ไทใหญ่ในจีนหลังการล่มสลายของอาณาจักรเมืองมวหลวงได้ผ่านพัฒนาการมากกว่า 500 ปี ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หลายครั้ง จากการเป็นดินแดนนอกอาณาเขตมาเป็นดินแดนชายขอบนอกอาณาเขตจีน มาเป็นเขตชายแดนของจีนจนกระทั่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนภายในประเทศจีน

ระบบเจ้าฟ้าได้มีอำนาจยืนยาวมากกว่า 500 ปีเช่นเดียวกัน เจ้าฟ้าไทใหญ่ได้ผ่านกระแสการเปลี่ยนแปลง ต้องต่อสู้กับการปกครองทั้งภายในนอกจากพม่ามาเป็นอังกฤษ และการต่อสู้ภายในกับองค์กรท้องถิ่นที่ราชสำนักจีนและรัฐบาลจีนตั้งขึ้นเพื่อล้มล้างสถาบันเจ้าฟ้าเรื่อยมา แต่ถึงกระนั้นก็ตามไม่ว่าเวลาจะผ่านไปหลายร้อยปีก็ไม่สามารถจะล้มเลิกสถาบันนี้ได้ อำนาจของเจ้าฟ้าไทใหญ่ยังคงดำเนินต่อมาจนหลังการปลดแอกแล้วถึง 5 ปี จึงได้ถูกยกเลิกไป หลังจากนั้นเป็นต้นมาอำนาจรัฐจากส่วนกลางผ่านรัฐบาลท้องถิ่นของจีนก็ได้เข้ามาอำนาจเหนือชาวไทใหญ่อย่างใกล้ชิด และชาวไทใหญ่แม้จะอยู่ในเขตปกครองตนเอง แต่ด้วยกลไกของรัฐผ่านระบบการศึกษา การคมนาคม การสื่อสาร การค้าพาณิชย์ การเลื่อนขั้นตำแหน่งและระบบการเข้ารับราชการ ทำให้กระบวนการทำให้เป็นจีนได้ผลอย่างเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เขตดินแดนไทใหญ่และชาวไทใหญ่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจีนไปอย่างแนบแน่นและอย่างมีจิตสำนึกแบบชาวจีนมากขึ้น

แต่ภายใต้จิตสำนึกเช่นนั้น ชาวไทใหญ่ที่เคยเป็นชนกลุ่มใหญ่ในอาณาบริเวณนี้ก็ยังมีใจกับวัฒนธรรมของตน และยังคงรักษา พิธี และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนอย่างเข้มแข็ง ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือเรื่องของวิถีคิด พฤติกรรม ที่ผ่านออกมาด้วยภาษาไทใหญ่อันเป็นภาษากลางระหว่างชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่ตามชนบท เครื่องแต่งกายปกติของหญิงชาวไทใหญ่ส่วนมากที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมการแต่งกายแบบไทใหญ่ไว้ แม้ว่าจะหาซื้อเครื่องกายแบบสมัยใหม่เจอเช่นคนจีนทั่วไปได้ง่าย แต่พวกเขาก็ยังนิยมแต่งกาย ทำผม และใช้ชีวิตแบบหญิงชาวไทใหญ่ทั่วไป มีเพียงส่วนน้อยสำหรับหญิงไทใหญ่ในเมืองที่ปฏิบัติตัวตามแบบแผนชาวจีน

การปฏิบัติตามประเพณี ประกอบพิธีกรรมก็เช่นเดียวกัน แม้ตลอดกระแสพัฒนาการทางสังคมจะมีชาวจีนอพยพเข้ามามากจนกลายเป็นคนส่วนใหญ่ของเขตได้ดั่งและจังหวัดอื่น ๆ ที่มีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่ ชาวไทใหญ่ก็ยังปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมของตนส่วนใหญ่ แม้ว่าบางส่วนได้รับเอาวัฒนธรรมอันหรือจีนเข้ามาปฏิบัติบ้างแล้วก็ตาม แต่หากมองโดยรวมแล้ว ยังคงกล่าวได้ว่าพวกเขายังเป็นไทใหญ่ทั้งวิถีคิดและพฤติกรรมการแสดงออก

สิ่งที่พวกเขารับจากชาวจีนมากที่สุดที่มองเห็นเป็นรูปธรรมคือศิลปสถาปัตยกรรม ไม่ว่าจะเป็นแบบบ้านเรือน สิ่งก่อสร้างทางศาสนาและพิธีกรรมล้วนเป็นรูปแบบของชาวจีนแทบทั้งสิ้น และสิ่งเหล่านี้เองทำให้พวกเขามองว่าพวกเขาได้กลายเป็นคนจีนไปเสียแล้ว หรือมองไม่เห็นความแตกต่างจากชาวจีนอื่น ๆ แต่หากมองอย่างพิถีพิถันแล้ว พวกเขาก็คือชาวไทใหญ่ แต่เป็นชาวไทใหญ่ที่จำเป็นต้องรับเอาศิลปวัฒนธรรมของชาวจีนมาปฏิบัติเนื่องจากไม่มีทางเลือกอื่นใด

ทางด้านเศรษฐกิจ ชาวไทใหญ่ได้ตกอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาเป็นเวลายาวนานอันเนื่องจากอยู่ในสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลการติดต่อกับอาณาจักรอื่นทางการค้า และมักเป็นเส้นทางผ่านทางการค้าเท่านั้น ระบบเจ้าฟ้าเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองไม่สามารถจะสะสมสินทรัพย์และนำมาสร้างความอยู่ดีกินดีได้เพราะอาจจะถูกมองว่าเป็นการแข่งขันกับเจ้าฟ้า ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองไม่ได้มีโอกาสสร้างและสะสมทุนขึ้นมาได้ ทำให้ทางออกของชาวไทใหญ่ก็คือการใช้ขายทรัพยากรที่มีอยู่ไปเพื่อการทำบุญงานปอย

การกุศลโดยเฉพาะอย่างยิ่งปอยหลวงเพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่ง “พะก่า”⁷⁰ เพราะการสะสม “บุญบารมี” เป็นสิ่งที่สังคมให้คุณค่ามากกว่า “ทรัพย์” ที่อาจเป็นอันตรายต่อผู้สะสมได้

อย่างไรก็ตามเมื่ออังกฤษยึดพม่าและเขตแดนไทใหญ่ทำให้เกิดการค้าขายแดนจีน-พม่าขึ้น และการตัดถนนพม่าทำให้ทัศนคติของชาวไทใหญ่เกี่ยวกับการสะสมทุน การทำการค้า และการจัดงานปอยหลวงเพื่อเป็นพะก่านั้น เปลี่ยนไป เศรษฐกิจเพื่อยังชีพเริ่มหายไป มีการค้าขายมากขึ้น ระบบเจ้าที่ดินกำลังขยายตัว และระบบทุนนิยมกำลังเริ่มต้น ตลาดค้าข้าวไทใหญ่ขยายไปไกล ฯลฯ เจ้าฟ้า กลุ่มราชวงศ์เริ่มทำธุรกิจมากขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน ในขณะที่การจัดงานบุญปอยหลวง การเป็นพระ เริ่มมีน้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก

ทุกอย่างพังทลายลงในยุคสาธารณรัฐประชาชนจีน ระบบเจ้าฟ้าถูกยกเลิก ระบบเศรษฐกิจเจ้าที่ดินและทุนนิยมถูกทำลาย วัฒนธรรมไทใหญ่ที่เกี่ยวข้องด้วยพิธีกรรมทางศาสนาความเชื่อถูกห้ามปฏิบัติ วัดเจดีย์พระธรรมคัมภีร์อันเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวไทใหญ่ถูกเผาจนสิ้น และถูกแทนที่ด้วยระบบใหม่ที่ล้มเหลวสร้างความทุกข์ยากอดอยาก หวาดกลัว หวาดระแวง ที่เต็มไปด้วยน้ำตาและความตาย

นโยบายสีทันสมัยและการเปิดประตูสู่โลกภายนอกของจีนในสมัยเติ้ง เสี่ยว ผิง ได้ให้ชีวิตใหม่กับชาวไทใหญ่ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้รับการฟื้นฟูไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ยุคใหม่ของชาวไทใหญ่กำลังเริ่มขึ้น ความอยู่ดีกินดีเริ่มกลับมาอีกครั้ง พวกเขาสามารถเป็นเจ้าของบ้านแบบสมัยใหม่ ปลุกด้วยอิฐเผา มุงกระเบื้อง เป็นเจ้าของรถทอลาจี มีร้านค้าเป็นของตนเอง เป็นเจ้าของผลผลิตข้าว แตงโม ข้าวสาลี และผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ ที่เป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถทำรายได้ให้กับพวกเขาได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ ทำให้เขามีกำลังซื้อสูง มีเงินพอจะซื้อโทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องเล่นวีดีโอ เครื่องเสียง หรือแม้แต่เป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์ได้ และเศรษฐกิจที่กำลังเฟื่องฟูคือ ชาวไทใหญ่กำลังเป็นเจ้าของกิจการร้านอาหารไทใหญ่ที่ขึ้นชื่อมีลูกค้าจำนวนมากและสามารถทำรายได้อย่างมหาศาลในขณะนี้ และการผลิตและการขายของที่ระลึกอันเป็นผลมาจากธุรกิจการท่องเที่ยว

นี่คือเส้นทางพัฒนาการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ที่ผ่านมาไปแล้วกว่าสองพันปี.

⁷⁰ ดูเพิ่มเติมใน T'ien Ju-Kang, อ้างแล้ว, บทที่ 6.

บรรณานุกรม

- กงจินเหวิน. 2538. "ความเชื่อและประเพณีของชนชาติไทได้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 83-108.
- กัลยาณวัฒนา, สมเด็จพระพิณาง. (ทรงรวบรวม). 2529. *ยุคนาน. วัฒนาพานิช*.
- เขียน วิระวิทย์. 2517. *วิวัฒนาการการปกครองของจีน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ไทยวัฒนาพานิช.
- จ้าว หง หยุน. 2540. "ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท." เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์. 7-9 มิถุนายน 2540. จังหวัดเชียงใหม่.
- เจียเย่นจง. 2538. "ควั่นไต้คง: ถิ่นไทเหนือในยุคนาน" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 13-37.
- เจียเย่นจง. 2538. "คำบรรยายภูมิหลังของไทได้คงและเส้นทางคมนาคมสมัยโบราณ" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 38-48.
- เจียง อี้ เหลียง. 2531. *ประวัติชนเชื้อชาติไท*. ตอนที่ 1. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี แปล.
- เจียงอี้เหลียง. 2532. "เล่าเรื่องประวัติเมืองมาว" *เมืองโบราณ*. ปีที่ 15 ฉบับที่ 3 (กค.-กย. 2532) หน้า 66-75. หุ่นจิงดาวและทองแถม นางจ้านง (แปล).
- จ้านงค์ ทองประเสริฐ. แปล. 2537. *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค 1-3*. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จ้านงค์ ทองประเสริฐ. แปล. 2538. *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค 4-5*. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. "การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชนชาติไท" *เอกสารการบรรยายพิเศษ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2540 ณ ห้องประชุมชั้น 5 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. *บ้านกับเมือง*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. *ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไท*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2537. *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และจ้าว หง หยุน. (แปล). 2537. *ลิกค้ายคำและลิกฟง*. เอกสารแปลต้นฉบับจากภาษาจีน (ลายมือเขียน).

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และจำว หง ญวน. (แปล). 2537. *ประวัติเจ้าเมืองเมืองขอนแก่น*. เอกสารแปลต้นฉบับจากภาษาจีน (ลายมือเขียน).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (บรรณาธิการ). 2539. *ทิศทางวัฒนธรรมไทย*. ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจและการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2537. *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. สถาบันพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน และสำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์. 2540. *เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต*. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมปอง ไตตุ้มแก่น. (แปล). 2540. *คำร้องในพิธีกรรมชาวไทยเหนือ*. โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท. เอกสารอัดสำเนา.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมปอง ไตตุ้มแก่น. (แปล). 2540. *ประวัติศาสตร์ไทใหญ่*. (แปลจากต้นฉบับภาษาไทยใหญ่ของนันทิงห์) โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท. เอกสารอัดสำเนา.
- เงินเจียนหมิน. "คนไทยมีกำเนิดอยู่ทางภาคใต้ของจีน," *ศิลปวัฒนธรรม*. หน้า 230-241.
- เงินเจียนหมิน. "น่านเจ้าไม่ใช่อาณาจักรของชนชาติไทย," *ศิลปวัฒนธรรม*. หน้า 118-232.
- เงินหลิวฟาน. 2539. *วิจัยปัญหาแห่งกำเนิดของชาติไทย*. โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์. (ประพจน์ สุจริตินเมธีและประดิษฐ์ รตนะพน แปล).
- เจ้า เส็ง จาง และจาง หยวน ชิง. 2530. *ชนชาติไท*. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี แปล.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2525. *สังเขปประวัติศาสตร์พม่า*. กรุงเทพมหานคร: เอกสารทางวิชาการหมายเลข 2/012 มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริและอานันท์ กาญจนพันธุ์. บรรณาธิการ. 2522. *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. เล่ม 1. ไทยวัฒนาพานิช.
- เซาว์ หงส์เหิน. "แนะนำไทได้คง," ศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏจันทรเกษม. มปป. 23 หน้า.
- เซเดส, ยอร์ช. 2526. *ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ ขุดค้นที่พิกัดและศิลปะไทยสมัยสุโขทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.
- ดาวเชิงหวา. 2538. "วรรณกรรมไทได้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรืองวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 150-162.
- ดาวเปาเหยา. 2538. "นิทานในวัฒนธรรมปลุกข้าวของชนชาติไทได้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรืองวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 163-173.
- ดาวอันจี. 2538. "วัฒนธรรมไทได้คง: การสืบทอดและการพัฒนา" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรืองวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทได้คง: ไทใหญ่ในยุคนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 59-73.

- ดาวอานหลู หยางหย่งเซิง. 1984. *บันทึกเหตุการณ์ชีวิตของดาวอานเหริน*. สำนักพิมพ์ชนกลุ่มน้อยจังหวัดไค่คิง. (ภาษาจีน).
- หังเยปี้. 2538. "การพ้อนรำ ดนตรีพื้นบ้านของชนชาติไทไค่คิง" ใน *ประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท*. (บรรณาธิการ). *คนไทไค่คิง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 177-181.
- ทวิปี วรดิลก. 2538. *ประวัติศาสตร์จีน*. สุขภาพใจ.
- ทองแถม นาถจำนงและทุนจิ่งดาว. แปล. 2532. "เล่าเรื่องประวัติเมืองม่าว" (เจียงยงเหลียง เขียน) *เมืองโบราณ*. ปีที่ 15. ฉบับที่ 3 กค.-กย. 2532. หน้า 66-73.
- นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพร. 2505. *พงศาวดารไทใหญ่*. เล่ม 1-2. องค์การค้าของคุรุสภา.
- นวรธรรณ พันธุเมธา. 2540. *รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทยเหนือ* ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัณฑิตย์ ภารังค์. แปล. 2537. *ตำนานเมืองหมอกขาวม่าวหลวงตอนกลาง* เล่ม 1. อัดสำเนา. 2537.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2526. *กาเลหม่านไต*. องค์การค้าของคุรุสภา.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2522. *ไปสอบคำไทย*. โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ๙. กระทรวงศึกษาธิการ.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2529. "ตำนานเมืองเมา," ใน *ยูนนาน สมเด็จพระพี่นางเธอ ภัลยานิวัฒนา ทรงรวบรวม*. วัฒนาพานิช. หน้า 219-229.
- บรรจบ พันธุเมธา. 2529. "ภาษาไตเหนือ," ใน *ยูนนาน สมเด็จพระพี่นางเธอ ภัลยานิวัฒนา ทรงรวบรวม*. วัฒนาพานิช. หน้า 204-218.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. 2538. "คนไทไค่คิง: ไทกินข้าวเจ้า" ใน *ประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท*. (บรรณาธิการ). *คนไทไค่คิง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 77-82.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และดาวเซิงหวา. 2540. *รายงานการวิจัยเรื่อง ลักษณะสังคมและวิถีชีวิตคนไทเหนือในเขตไค่คิง สาธารณรัฐประชาชนจีน ภาพสะท้อนจากวรรณกรรม*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท. (บรรณาธิการ). 2538. *คนไทไค่คิง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประพิน มโนมัยวิบูลย์. 2533. "ถิ่นกำเนิดชนชาติไท: สมมุติฐานของนักวิชาการจีน" ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปี 2533 เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระชนมายุครบ 90 พรรษา เรื่อง ชนชาติไท: คำถามที่ต้องช่วยกันตอบ* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 18-19 ตุลาคม 2533. หน้า 32-48.
- ปราณี กุลละวณิชย์. 2538. "ลักษณะหนึ่งของภาษาไทไค่คิง" ใน *ประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิมปนาท*. (บรรณาธิการ). *คนไทไค่คิง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 138-149.
- ประวัติศาสตร์จังหวัดเป่าซาน* (Bao Shan Shi Zhi), Yunnan Min Zu Shu Ban She Chu Ban, 1993.

ประวัติศาสตร์เมืองเมือง อำเภอปกครองตนเองชนชาติลาหู่ ว่า นุหล่าง ไต. Yunnan Min Zu Shu Ban She Chu Ban, 1995.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองซอน (เครือเมืองแสนลู่/Luxi Xian Zhi), สำนักพิมพ์การศึกษาญูนนาน. 1993.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองเซียง (Zhen Kang Xian Zhi), Shichuan Chi Shu Chu Ban She, 1992.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองตี้ (Liang He Xian Zhi), Yunnan Min Zu Shu Ban She Chu Ban, 1993.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองเกิงชง (Teng Chong Xian Zhi), Zhong Hua Shu Ju Shu Ban, 1995.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองมาว (Yuili Shi zhi), Shichuan Chi Shu Chu Ban She, 1996.

ประวัติศาสตร์อำเภอเมืองหลั่ว (Ying Jiang Zhen Zhi), Yunnan Min Zu Shu Ban She Chu Ban, 1997.

ประวัติศาสตร์และสภาพทั่วไปของมณฑลญูนนาน (A New Survey of Yunnan Province), Yunnan Min Zu Shu Ban She Chu Ban, 1996.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. 2528. "ไปเยว่: บรรพบุรุษของชนชาติไท," เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง.... มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, หน้า 57-84.

เพชร สุมิตร แปล. 2519. ประวัติศาสตร์พม่า. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. (หม่อง ทิน ช่อง เขียน)

ฝันฉั่ว. หมายนุ (จดหมายเหตุพวกหนาน). กรมศิลปากร, 2512.

รัตนพร เศรษฐกุล. 2537. "กลามองไต่: ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ในสายตาชาวตะวันตก" เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมชนชาติไท: การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่. เชียงใหม่: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 8-9 สิงหาคม 2537.

เรณู วิชาศิลป์. 2539. พงศาวดารไทอาหม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. 2525. "บรรพบุรุษของคนไทยมาจากไหน: ข้อวินิจฉัยบางประการเกี่ยวกับคติความเชื่อของคนไทยสมัยปัจจุบันที่มีต่อประวัติศาสตร์ไทยสมัยโบราณ และปัญหาในการวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์," รวมบทความประวัติศาสตร์. ฉบับที่ 5 (มิถุนายน), หน้า 1-53.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. 2537. "งานสืบค้นเรื่องชนชาติไทในเอกสารจีนโบราณ" อักษรศาสตร์ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มค.-มิย. 2537. หน้า 1-16.

ศิริพร ณ กลาง. 2538. "เจ้าพารา-ปู่ย่าขาว: พุทธกับผีในระบบความเชื่อและศาสนาของคนไทเมืองซอน" ใน ประคอง นิมนานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (บรรณาธิการ). คนไทได้คง: ไทใหญ่ในญูนนาน. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 109-123.

สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. 2540. "การเดินทางสู่อดีต: ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไต (ไทใหญ่)". เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์. 7-9 มิถุนายน 2540. จังหวัดเชียงใหม่.

สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. 2541. "ไทยมองไทใหญ่ได้คง: ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน" เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท. ณ ห้องประชุมชั้น 4 บริษัทไทยพาณิชย์ประกันชีวิต จำกัด (มหาชน) วันที่ 1-2 สิงหาคม 2541.

- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. (ปริวรรต). 2540. *ปูกุ่มเครือเมืองไค*. ปริวรรตจากต้นฉบับพิมพ์ภาษาไทยใต้คง.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. (ปริวรรต). 2540. *สี่กั๊กเมืองวัน*. ปริวรรตจากต้นฉบับกระดาศาษาภาษาไทยใต้คง
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. และจำว หง หนุ่น. (แปล). 2540. *พงศาวดารเมืองไท*. (เครือเมืองกูเมือง). โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท. เอกสารอัดสำเนา.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ และหลิว เสี่ยว หรง. (แปล). 2541. *บันทึกเหตุการณ์ชีวิตของเจ้าฟ้าดาวอันเหริน*. เอกสารต้นฉบับลายมือเขียนแปลจากต้นฉบับภาษาจีน.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ และหลิว เสี่ยว หรง. (แปล). 2541. *สิบเจ้าฟ้าในเขตใต้คง*. เอกสารต้นฉบับลายมือเขียนแปลจากภาษาจีน.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์ และหลิว เสี่ยว หรง. (แปล). 2541. "กำเนิดและการสิ้นสุดของระบบเจ้าฟ้าใต้คง" ของ หยาง ปิน คุณ ใน *สิบเจ้าฟ้าในเขตใต้คง*. เอกสารต้นฉบับลายมือเขียนแปลจากภาษาจีน.
- สมสมัย ศรีสุพรรณ (จิตร ภูมิศักดิ์). 2517. *โฉมหน้าศักดินาไทย*. บทวิจารณ์พิมพ์.
- สรวิชาติ อ่องสกุล. 2539. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. อมรินทร์.
- สรวิชาติ อ่องสกุล. 2539. *วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา*. ต้นอ้อ-แกรมมี.
- สันต์ ท.โกมลบุตร. (แปล). 2539. *จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยาม ของบาทหลวงตาซารด์*. พิมพ์ครั้งที่ 6. บรรณกิจ.
- สุกัญญา ภัทราชัย. 2538. "การแต่งกายของชาวไทใต้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทใต้คง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 74-76.
- สุกัญญา ภัทราชัย. 2538. "เพลงและศิลปะการแสดงของชาวไทใต้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทใต้คง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 174-176.
- สุชาติ ภูมิบริรักษ์. *สืบประวัติศาสตร์ไทย นานเจ้า อาณาจักรของใคร? พิมพ์ครั้งที่ ๒ สำนักงานวรรณกรรมเพื่อชีวิต*. 2526.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. หม่อมเจ้า. 2522. *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000*. เอกสารชุดประวัติศาสตร์ไทย คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. แปล. 2511. *ประวัติศาสตร์จีน*. (คารลิงตัน กู๊ดริจ เขียน). สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- แสวง มาละแซม. 2540. *คนของย้ายแผ่นดิน*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หม่อม ทิน อ่อง. 2519. *ประวัติศาสตร์พม่า*. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. (เพชร สุมิตร แปล)
- หวง ส่วย คุณ. 2530. "การค้นคว้าเกี่ยวกับอาณาจักร "สยาม-ไต" โบราณ," *รวมบทความประวัติศาสตร์*. ฉบับที่ 9-10, หน้า 139-162, 139-158.
- หวงฮุยคุณ. 2538. "คำบรรยายความเป็นมาในประวัติศาสตร์ของชนชาติไทในเขตใต้คง" ในประคอง นิมมานเหมินท์ และเรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท. (บรรณาธิการ). *คนไทใต้คง: ไทใหญ่ในยูนนาน*. ฝ่ายวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. หน้า 49-58.

- อนุมานราชธน, พระยา.(เสฐียรโกเศศ). ไทย-จีน. บรรณาการ. 2515.
- อนุมานราชธน, พระยา. (เสฐียรโกเศศ). 2515. *เรื่องของชาติไทย*. บรรณาการ.
- อัญชลี สุสาย์ณห์. (แปล). 2534. *ความคิดแหวกแนวของไทย:จิตร ภูมิศักดิ์และโฉมหน้าของศักดินาไทยในปัจจุบัน*. อักษรสาส์น.
- อานันท์ กาจนพันธุ์. 2538. “สถานภาพการวิจัย พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่” ใน *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 7-17.
- Amphay Dore. 1990. “Did the Tai People Contribute to the Foundation of the Nan Zhao Kingdom?: Some Chronological Elements,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 202-212.
- Berlie, Jean. 1990. “The Dai of China,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 240-254.
- Chao Tzang Yawnghe. 1987. *The Shan of Burma: Memoirs of a Shan Exile*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Department of Information. 1986. *Historical Facts About the Shan State*. Shan State.
- Elias, Ney. 1887. *Introductory Sketch of the History of the Shans*. Rangoon.
- Hallet, Holt S. 1885. “Historical Sketch of the Shans,” in Archibald Ross Colquhoun. *Among the Shan*. London: Field and Tuer.
- Huang Huikun. 1990. “A Research on Ancient “Siam-Dai” Kingdoms,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 185-210.
- Harvey, G. E. 1967. *History of Burma. From the Earliest Times to 10 March 1824 The Beginning of the English Conquest*. 2nd ed. Frank Cass & Co. Ltd.
- Liu Xiaobing. 1990. “Soul Boat, Bot Coffin and the Mythology of Sunken Wood: One of the Studies in Cultures of Ancient Peoples in South China,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 406-417.
- Luo Meizhen. 1990. “The Original Cultural Relationship Between Tai and Thai—According to the Study of Their Languages,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 19-27.
- Ma Yao. 1990. “A Brief History of the Nationality Dai in Yunnan,” in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, 189-212.
- Phukan, J.N. 1990. “The Ahoms: The Early Tai of Assam and Their Historical Relations with Yunnan,” *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 257-266.

- Sao Saimong Mangrai. 1965. *The Shan States and the British Annexation*. Data Paper No. 57. SEAP, Department of Asian Studies, Cornell University.
- Scott, J.G. and J.P. Hardiman. 1900. *Gazetter of Upper Burma and the Shan States*. Rangoon: The Superintendent, Government Printing.
- Shen Jing Fang. 1990. "Term Zhao and the Theories in Relation to It," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 211-233.
- Suchart Bhumiboriraks. 1990. "Ailao Kingdom," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 166-179.
- T'ien Ju-K'ang. 1986. *Religious Cults of the Pai-I Along the Burma-Yunnan Border*. Southeast Asian Program, Cornell University, Ithaca, New York.
- Wade, Geoff. 1996. "The BAI-I ZHUAN: A Chinese Account of a Tai Society in the 14th Century," *Paper presented at the 14th Conference of the International Association of Historians of Asia*, Chulalongkorn University, Bangkok, 20-24 May, 1990, 43 pages.
- Wang Yizhi. 1990. "The Origin of the Dai Nationality," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 1-18.
- Wiens, Harold J. 1954. *China's March Toward the Tropics*. The Shoestring Press.
- Wijeyewardene, Gehan. 1990. "The Anthropology of Borders: A Brief Summary," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 430-434.
- Winai Pongsripian. 1990. "Nan-Chao and the Birth of Sukhothai: Problems of the Twentieth-Century Thai Perception of the Past," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 240-255.
- Wu Lingyun. 1990. "On Phonetic Characteristics of the Four-Syllable Constructions in the Dehong-Dai Language," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, 354-360.
- Zhang Xisheng. 1990. "The Feudal Law and Power Structure of the Dai Nationality in the Dehong Region," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 325-340.
- Zhao Hong Yun. 2540. "ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท," เอกสารประกอบการสัมมนาของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์. 7-9 มิถุนายน 2540. 14 หน้า.
- Zhao Hongyun and Ke Yuanxiuo. 1990. "On the Relationships Between Dehong Dai and Ahom Dai," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 402-405.
- Zhu Changli. 1990. "A Research on Pong—An Ancient Shan State," in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*. Kunming, China, pp. 49-60.

ภาคผนวก 1

รายชื่อเจ้าฟ้าไทใหญ่ในเขตประเทศจีน

(บางเมืองเท่าที่มีข้อมูล)

1. เจ้าฟ้าเมืองหล้า

1. ซี้จงโก๋ (1383-1409) ตามมูยั้งไปปราบเมืองมว ได้เป็นหัวหน้าพันคน จ้างกองเสือ
2. ซี้หรั่งเหลียน (1410-1436) จ้างกองเสือ
3. ดาวผาเปี่ยน (1437-1457) เขียนผู้สื่อ ราชสำนักพระราชทานแซ่ดาวให้
4. ดาวผาล้อย (1458-1471)
5. ดาวผาคง (1472-) ถูกน้องชาย แม่เมียน้อย แย่งอำนาจ
6. ดาวผาคาย (-1487) ถูกอา-ดาวผายี่แย่งตราไป 4 ปี
7. ดาวผาโล่ (1492-1529)
8. ดาวผาหยวน (1530-1560) ถูกนางจุ่มแย่งตราไป
9. ดาวผาจี (1561-1573) ปราบเย่ฟ่งเมืองวัน
10. ดาวผาเชียน (1585-1611) ย้ายหอคำไปเวียงช้าง
11. ดาวตันเปียน (1612-1638) ช่วยหย่งลี่ ถูกหฺวชานกั๊ยฆ่าตาย
12. ดาวตันโก๋ (1639-1657) ถูกหฺวชานกั๊ยฆ่าตายที่คูนหมิงเพราะช่วยหย่งลี่
13. ดาวเจี้ยนซิน (1659-1693) ราชสำนักชิงยกโทษให้และประทานตราเขียนผู้สื่อ
14. ดาวปิ่นจง (1693-1699) ย้ายหอคำไปเจใหม่
15. ดาวเจไท่ (1700-1723)
16. ดาวซงเย่ (1724-1745)
17. ดาวเต๋อจั้ง (1746-1778) รับคำสั่งไปปราบพม่า ได้รางวัลสองครั้ง ตั้งวร.จีน
18. ดาวซือโหว (1779-1799)
19. ดาวล้าวอวี่ (1800-1818)
20. ดาวหฺวเหลียน (1819-1829)
21. ดาวหฺวหฺว (1830-1864) ปราบกบฏหฺว จัดเสบียงให้กองทัพราชสำนัก
22. ดาวหยินถิน (1893-1905) มีความดี เป็นผู้กล้าหาญ
23. ดาวอันเหียน (1906-1913) รวมปฏิวัติซินไฮ่
24. ดาวจินปาง (1914-1929) นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัดได้คง
25. ดาวจินเม่า (1930-1949) หัวหน้าสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่น ผู้แทนการประชุม หนีไปพม่า

เอกสารจีนบางฉบับได้สรุปรายชื่อเจ้าฟ้าเมืองหล้าไว้แตกต่างกันดังนี้

เจ้าฟ้าเมืองหล้า

1. ชีจงโก๋	2. ดาวเซียงเงิน	3. ดาวผาเปี่ยน	4. ดาวผาส้อย
5. ดาวผาซง	6. ดาวผาคาย	7. ดาวผาโล่	8. ดาวผาหยวน
9. ดาวผาจี	10. ดาวผาเซียน	11. ดาวตันเปียน	12. ดาวเงินโก๋
13. ดาวเจียนริน	14. ดาวปิ่นจง	15. ดาวเจียไถ่	16. ดาวหงเย่
17. ดาวจิ้งเต๋อ	18. ดาวซิงโหว	19. ดาวเส้าอี้	20. ดาวหนูเหลียน
21. ดาวเลี่ยนถิน/ดาวหยินถิน	22. ดาวจายี้/ดาวอานเหริน	23. ดาวเป่าถู	
24. ดาวเว่ยผา			

2. เจ้าฟ้าเมืองจางดา

1. ดาวซือจง (1459-1494)
2. ดาวซือเลี้ยว (1495-1498)
3. ดาวซือเหมิง (1499)
4. ดาวซือเจิ้น
5. ดาวซือโก๋
6. ดาวซือหยวน (1577) พม่าโจมตี ตายในสงคราม
7. ดาวซือก่วน (1583-1584) ถูกพม่าจับฆ่าตาย
8. ดาวซือฉวน (1583-1609)
9. ดาวซือปิ่ง (1610-1646)
10. ดาวซือเทา (1647)
11. ดาวซือเจียน (?-1689)
12. ดาวซือหลิน (1690-1727)
13. ดาวซือปี้ (1728-1753)
14. ดาวซือหู่ (1754-1794)
15. ดาวซือตัน (1795-1796)
16. ดาวซือเจิ้นฟาง (1826-1840)
17. ดาวซือเพียงจี (1841-1891)
18. ดาวซือหงจ๋า (1892-1900)
19. ดาวซือปี้จื้อ (1901-1910) แย่งอำนาจหลาน ถูกจับฆ่าตายในคุกที่เถิงเย่
20. ดาวซือปี้ฟาน (1912-1922) เป็นผู้สำเร็จราชการ ยุคสาธารณรัฐปีแรกยกเลิก ตั้งผู้ตรวจการ
21. ดาวซือหงฉี (1923-?)
22. ดาวซือหงเซิน มีอำนาจบางส่วน มีผู้ตรวจการอื่น

เจ้าฟ้าเมืองจันทรา (จากเอกสารจีน)

1. ดาวซื่อจง
2. ดาวซื่อเซี่ยว (1476-1480)
3. ดาวซื่อเหมิง (1481)
4. ดาวซื่อเจิน (1482)
5. ดาวซื่อโก๋
6. ดาวซื่อตัน
7. ดาวซื่อกวน
8. ดาวซื่อฮั่น ศักดิ์พื้นเจ้าหลูเรียกว่า ดาวซื่อจง กวนซื่อซง ค.ศ. 1589 เคยไปส่งบรรณาการ
9. ดาวซื่อปี้
10. ดาวซื่อเทา ได้รับหนังสือและตราจากราชสำนักในสมัยชิง ค.ศ. 1659 ดาวซื่อเทาสวามีภักดี ที่เมืองหล้าดาวตันเบียนและดาวตันโก๋ไม่ยอมขึ้นกับราชสำนักชิง ดาวซื่อเทาจึงได้จับเจ้าฟ้าเมืองหล้าสองพ่อลูกยกให้หู่ซ่านกั๋ว คนหนึ่งถูกถลกหนังหัวตาย อีกคนให้มัดมือเท้าตั้งแยกจนตาย
11. ดาวซื่อเจียน (1662)
12. ดาวซื่อหลิน ศักดิ์พื้นเจ้าหลูบันทึกว่า ค.ศ. 1676 สืบอำนาจ ก่อนหน้านั้นอายุไม่ถึง อาชื่อปาจู เป็นพระรักษาราชการแทนเคยไปอินเดีย พม่า และไทย ขอคัมภีร์ เคยเป็นพระที่จันทรา และเป็นหมอโตมีชื่อเสียงมาก
13. ดาวซื่อปี้ (1727)
14. ดาวซื่อยู (1754)
15. ดาวซื่อตัน (1826)
16. ดาวซื่อเจิน (1827)
17. ดาวซื่อเลียงจี (1841)
18. ดาวซื่อปี้ลู่
19. ดาวซื่อหง (1878)
20. ดาวซื่อปี้จื้อ ขุนวิจิตรภาณุ มั่วสุรนา คนเมืองเดือตรอนมาก ไม่ยอมจึงรวบรวมกันมาต่อต้าน ดาวซื่อปี้ส่งเงินให้เถิงเย่เอาทหารปราบ ชาวเมืองที่ทางเมือง 10 คน ตายไป 8 คนมีบันทึกไว้หลายแห่งว่าทหารเถิงเย่เดินทางมาจันทราเพราะเจ้าฟ้าโหดร้ายกตัญญู ชาวเมืองไม่ยอมจับดาวซื่อหงจ้าวซังคุกอ-หลานแย่งอำนาจกัน ดินขวยได้รับเงินจากดาวซื่อปี้จื้อ ในกั๊ว 10 กว่าบ้านถูกดินขวยปราบฆ่าคนตายหลายร้อยคน
21. ดาวซื่อหงฉี
22. ดาวซื่อปี้ฟ้า เป็นผู้สำเร็จสำเร็จราชการ เมื่อยุศสาธารณรัฐจีนปีแรก ค.ศ. 1912 เคยขอเอกสารเป็นเจ้าฟ้าแต่ขอไม่ได้ ปีที่ 3 ยกเลิกตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ ตั้งเป็นหัวหน้าคณะกรรมการปกครองท้องถิ่นขึ้นแทน
23. ดาวซื่อหงเจิน (เกิด 1893-1969) ลูกชายดาวซื่อปี้จื้อ ไม่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าฟ้า แต่ครองจันทรามานาน เพราะระบบเจ้าฟ้าได้สิ้นสุดลง ค.ศ. 1913 มีบันทึกว่า ปู่กั๊ว ซื่อหงเจินขอให้

พาลาออก แต่ไม่ยอม จึงรวบรวมทหารมาต่อสู้กับปีฟ้า ที่ตลาดมีคนรายชื่อนมิ่งเต๋าร่วมกับบู๊กั๋ง ต่อสู้กับปีฟ้า ปีฟ้าส่งเงินให้กองเถิงเยยกทหารมาปราบ หัวหน้าทหารกับทหาร 100 คนมาอยู่ข้าง หอคำ และขอยืมเงิน 3000 สองจากซื้อปีฟ้าเป็นค่าใช้จ่ายกองทหาร ปีฟ้าไม่ให้ กองทหารจึงไปโจมตีหอคำแทน สู้กันอยู่สองคืน ปีฟ้าสู้ไม่ได้พาแม่หนีไปที่กงหลำ ทหารเถิงเยติดตามมา หงเยและน้องชายหนีไปพม่า ชาวฮั่นได้ถือโอกาสเข้าหมู่บ้านไทใหญ่ ชื่อนา ให้คณะกรรมการบริหารปกครองท้องถิ่นเก็บภาษี ค.ศ. 1925 เมืองหลำ ดาวเป่ากู่นำทหารไปเผาตลาดคดยดอกบัว ชาวเมืองพากันหนีไปกาดไถ่ผิงและขอความช่วยเหลือจากกองเถิงเย ทำสงครามกัน 7 วัน 7 คืน ทหารเถิงเยมาดาวเป่ากู่หนีไปพม่า หงเจินพี่น้องเดินทางไปจางเส จานตา คนหนุ่มที่กาดไถ่ผิงรวมกันไปปราบ และเรียกร้องให้หมู่บ้านส่งข้าว-เงินไปช่วย ต่อมากองเถิงเยได้มาแก้ปัญหา ยอมให้ดาวซื้อหงเจินเก็บภาษีได้ร้อยละ 40 อีก 60 ต้องยกให้กับคณะกรรมการบริหารปกครองท้องถิ่น ยุคสาธารณรัฐปีที่ 15 ค.ศ. 1926 ชื่อหงเจินเรียกร้องคนที่เก็บภาษีมาให้ย้ายหอคำไปที่เสียวผิงหยวนหรือตัวอำเภอเมืองหลำปัจจุบัน

3. เจ้าฟ้าเมืองจางเส

1. เมิงซาน (ช่วง 1382-1398) เป็นหัวหน้า
2. เมิงจิง (1430-)
3. เมิงพะ (1432-)
4. เมิงไส (1462-)
5. เมิงเจิน (1486-)
6. เมิงมิง (1511-)
7. เมิงฝู (1517-)
8. เมิงเหม่า (1538-)
9. เมิงเซิน (1563-) ไปรบเย่ฟง ได้รางวัลผ้าไหม
10. เมิงฝู (1586-1588)
11. เมิงเซี่ยน (1589-)
12. เมิงโจว (1595-)ไปปราบไต้คำเมืองวัน ได้รางวัล
13. เมิงเต๋ยิ่น (1641-) ราชสำนักชิงเปลี่ยนตรา เมืองตีมาแย่งไป ลดเป็นหัวปาก
14. เมิงไก่เจิน (1683-)
15. เมิงย่งเซิน (1737-)ทำงานขายแคนดี เป็นหัวหน้า
16. เมิงหยงจิ้น (1757-)เตรียมเสบียง ม้า เป็นหัวหน้า
17. เมิงเจาผิน (1787-)เมืองตีมายึด ราชสำนักแบ่งเขตแดน
18. เมิงถิ่เซิน (1819-) เป็นป้าจ่ง หัวหน้าชนเผ่าหลายเผ่า
19. เมิงเสียวโจว (1844-) ฝูหยี ยกเป็นระดับ 5
20. เมิงตันโจว (1869-)
21. เมิงซือ (?)

22. เมืองชื้อจุน (?) (1893) ถูกขัง และฟื้นฟูตำแหน่งต่อมานี้ไปพม่า
23. เมืองชื้อหราน (1896-)
24. เมืองเงินไถ่ (1902-)
25. เมืองเงินเหมิน (1908)
26. เมืองโสวี่ (1932-)

4. เจ้าฟ้าเมืองหัวสา

(เป็นชาวตะอาง ไม่ใช่ชาวไทใหญ่ แต่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าฟ้าและชาวไทใหญ่มาก)

1. ล่ายโหลยี่ ตำแหน่งป้าจ้ง ช่วยปราบเมืองมว
2. ล่ายเงิน
3. ล่ายฮ่าน
4. ล่ายเมืองหลวง
5. ล่ายเงิน
6. ล่ายหา
7. ล่ายคำเก้า
8. ล่ายแสงจี
9. ล่ายซ่ง
10. ล่ายเขียน
11. ล่ายโหม่ง(หงเหมิง)
12. ล่ายโก๋เขียน นวชานกั๊วยมายีดนา (1674)
13. ล่ายเฉาจั้ว (1675-1705)
14. ล่ายเหวินหมิง (1693) ยบุจ่างกอนซื่อ
15. ล่ายจุนอ้าย (1769) ฟื้นฟูตำแหน่ง
16. ล่ายปางเจ้ (1773) ล่ายหลงจู้ จากพ่อ ไม่มีลูก
17. ล่ายเย่าจู้
18. ล่ายโหย่วเว่ย (1822)
19. ล่ายเทียนผู่ (1846)
20. ล่ายเงินเชียง
21. ล่ายเงินเชียง (1913)
22. ล่ายเพ็งเชียง (1919)
23. ล่ายชื้อหลิน (1947-1951) ยกเลิกเจ้าฟ้า

5. เจ้าฟ้าเมืองติ

1. ดาวกั๊วงเหมิง (1300?-1370?) หัวหน้าพันคน เคยเป็นเจ้าหลู หัวปาก หัวเหง
2. ดาวกั๊วงหมาน ถู้อ้อใจ

3. ดาวกุ่มคำ
4. ดาวเลื่อยื่น เขียนผู้สื่อ
5. ดาวเลื่อย้าย
6. ดาวเลื่อยื่น
7. ดาวเลื่อยี่
8. ดาวเลื่อยี่
9. ดาวเลื่อยี่
10. ดาวเลื่อยี่
11. ดาวเลื่อยี่
12. ดาวเลื่อยี่
13. ดาวเลื่อยี่
14. ดาวเลื่อยี่
15. ดาวเลื่อยี่
16. ดาวเลื่อยี่
17. ดาวเลื่อยี่
18. ดาวเลื่อยี่
19. ดาวเลื่อยี่
20. ดาวเลื่อยี่
21. ดาวเลื่อยี่
22. ดาวเลื่อยี่
23. ดาวเลื่อยี่
24. ดาวเลื่อยี่
25. ดาวเลื่อยี่
26. ดาวเลื่อยี่
27. ดาวเลื่อยี่
28. ดาวเลื่อยี่
29. ดาวเลื่อยี่

เอกสารจีนบางฉบับได้ให้รายชื่อเจ้าฟ้าเมืองตี่ดังนี้

เจ้าฟ้าเมืองตี่

บรรพบุรุษเป็นชนพื้นเมือง ไม่มีนามสกุล ในศต.ที่ 10 ได้สร้างเอกภาพชนเผ่าไต เจ้าฟ้าเมืองตี่ได้เป็นหัวหน้าชนเผ่าที่สำคัญและมีอำนาจที่สุด สืบต่อมา 30 รุ่น รุ่นแรกคือ กุ่มลูจื่อมาขออยู่ใต้ราชสำนักหยวน มีคุณูปการจึงได้รับแต่งตั้งเป็นเซตดาว รุ่น 2 กุ่มเหมิง สมัยหมิงได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าพันคน ถือเป็นชาวฮั่นมาจากอ.ชางหยวน เขตเจียงหนาน ต่อมาเปลี่ยนแะกุ่มเป็นกง กุ่มก็คือขุนนางชนเผ่าไต เป็นเครือขุน ขณะนั้นกุ่ม

เหม็งได้ถามน้องชายว่าบรรพบุรุษคือใคร แชะอะไร เขาที่ชี้ที่ดาว และว่าเป็นแซ่ของเขา ฉะนั้นเจ้าฟ้ามีตามสกุลคือ กง ดาว ดาว จากเอกสารราชวงศ์เมืองตี มีเจ้าฟ้า 31 รุ่น คือ (บันทึกต่างจากของอื่น)

1. จง	2. เหวิน	3. ส่วน	4. เยา	5. กุ้งจื่อ
6. กุ้งซุ่น	7. กุ้งเหมย	8. กุ้งอ้าย	9. กุ้งกาย	10. กุ้งลุ่น
11. กุ้งเจิน	12. กุ้งเซียน	13. กุ้งผิ่ยน	14. กุ้งหยวน	15. กุ้งเจิ้น
16. กุ้งลี่	17. กุ้งจง	18. กุ้งซิ่น	19. กุ้งเป่า	20. กุ้งหยวน
21. กุ้งมอ	22. กุ้งฝู	23. กุ้งเหมิน	24. กุ้งเซียน	25. กุ้งเผ่า
26. กุ้งจาง	27. กุ้งเซียน	28. กุ้งหลี่	29. กุ้งหลวน	30. กุ้งลู่
31. กุ้งเฟิง				

แต่ตามบันทึกเอกสารของราชสำนักมีดังนี้

1. ดาวกุ้งเหม็ง (1398-1407) เป็นหัวหน้าร้อยคน ต่อมาเป็นหัวหน้าพันคน ไม่มีลูก ให้น้องชายสืบต่อ
2. ดาวกุ้งเหม็ง (1414-1426)
3. ดาวกุ้งคำ (1426-1444)
4. ดาววกุ้งยิ่น (1444-1457) เป็นเขียนผู้สืบทอด
5. ดาวเล่อกาย (1457-1469)
6. ดาวเล่อปัด (1469-1471)
7. ดาวเล่อโก (1471-1469)
8. ดาวเล่อเต่ (1497-1510) ผู้แทนราชสำนักแย่งอำนาจและฆ่าเจ้าฟ้า หลิวฮั่นถูกราชสำนักฆ่าตาย
9. ดาวเล่อเจิน (1523-?) ระหว่างยังเด็ก ดาวผาเล่อเป็นผู้สำเร็จฯ ๖ ปี
10. ดาวเล่อเจิ้น (1528-1550)
11. ดาวเล่อไถ่ (1567-?)
12. ดาวเล่อหลิน (1574-1604)
13. ดาวต้าฉาย (1604-1611)
14. ดาวเล่อจาง ไม่รู้เวลาสืบอำนาจแน่นอน ไม่มีลูกชาย ดาวเล่อหลินมาเป็นผู้สำเร็จฯ
15. ดาวเล่อชิน ลูกชายดาวเล่อไถ่ ไม่รู้เวลาครองแน่นอน
16. ดาวเล่อฉี (1622-1633)
17. ดาวเล่อเป่า (1649-1654) ป่วยงานไม่ได้ นางจุ่มของดาวเล่อฉีเป็นผู้สำเร็จฯ
18. ดาวเจินเซียน (1654-1677) ยังเด็ก แม่เป็นผู้สำเร็จราชการแทน
19. ดาวฉีหยวน (1678-1720)
20. ดาวเจินชื้อ (1733-1737)
21. ดาวหมิงตึง (1738-1769)
22. ดาวซานลี่ (1777-1799)
23. ดาวเหวยค่าน (1800-?)
24. ดาวเหวยโจว (1811-1826) สืบจากพี่ชาย
25. ดาวหงชี่ (1827-1843) ตายระหว่างเดินทางไปรับตำแหน่ง ดาวจี้ชี่น้องชายเป็นผู้สำเร็จฯ

26. ดาวโสดจ (?-1874) เป็นหลานของดาวหงษ์ เป็นลูกของดาวจี้ชี
27. ดาวโกตัน (1877-1904) ยังเด็ก ยายเป็นผู้สำเร็จ คศ. 1904 มีเหตุการณ์ที่เสียปาขึ้น จึงถูกปลด
28. กงโล้ว (1904-1940) ปี 1938 ไปเฝ้าสำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นและหัวหน้าสำนักงานฯ ถูกขัง 28 วัน กงเชนน้องชายเป็นผู้สำเร็จ กงโล้วเกิดปี 1811 ที่เจไต้ เดิมชื่อ ดาวเย่ซุน ค.ศ. 1912 เปลี่ยนเป็น กงโล้ว ชื่ออื่นว่า ยินจาง ขณะเด็กเรียนหนังสือที่เถิงซง ปี 1904 สืบอำนาจ ลาดอกปี 1940 ยกอำนาจให้ลูกชาย แต่ยังมีอำนาจในเมื่อ ค.ศ. 1950 พ.ศ. ปลดแอกเมืองตี ยอมรับพรรคฯ และเป็นรองประธานคณะกก.ชนชาติของเมืองตี ต่อมาเนรองคณะกก.ที่ปรึกษาชนชาติของจังหวัด ปี 1952 ตั้งเป็นอ.เมืองตี ปี 1953 เป็นรองประธานปกครองตนเอง ต่อมาเป็นรองผู้ว่าฯ เคยเป็นผู้แทนประชุมประชาชน คศ. 1969 มีนาคม ตายที่เมืองซอน อายุ 78 ปี
29. กงถ่งเจิน (1940-1949) สืบจากพ่อ 1950 ระบบเจ้าฟ้ายกเล็ก มีชื่อเล่นว่าจิ้นเย่ เป็นลูกชายคนโต เกิดปี 1921 ที่เจไต้ เรียนประถมที่เจไต้ของมณฑล และไปเรียนที่คุนหมิง ช่วงสงครามญี่ปุ่นเป็นแม่ทัพรักษาตนเอง ยุคก๊กมินตั๋ง ตั้งกองจรรยาทรกกองโจรและกองรักษาความปลอดภัยในเมือง ปี 1945 ไปเรียนที่ฉงชิ่ง ที่โรงเรียนชายแดนแห่งประเทศ ขณะเรียนเป็นสมาชิกขบวนการชีวิตของก๊กมินตั๋ง ปี 1949 กลับมาเมืองตี เป็นหัวหน้ารวบรวมชาวเมืองตั้งกองทหารป้องกันภัย ทหารปลดแอกเข้าเมืองตี พาทหารกลุ่มนั้นหนีเข้าพม่า ป่วยตายปี 1953

6. เจ้าฟ้าเมืองมว

1. คำจง (1604) อานผู้สือ เดิมชื่อเสื่อจง เปลี่ยนเป็นคำจง
2. คำหลวง (คำหล่นฟ้า)
3. คำจิ้น (คำจิ้นฟ้า)
4. คำเจิน (คำเจินฟ้า)
5. คำแสน (คำแสนฟ้า)
6. คำปี้ (คำเป่งฟ้า)
7. คำจื่อ (คำชี้ฟ้า)
8. คำเย่ (คำอิงฟ้า)
9. คำชู (คำยอนฟ้า) (1787)
10. คำเชิน (คำจิ้นฟ้า)
11. คำแล่น (คำแล่งฟ้า) (1814)
12. คำหู้ฝ่ง (คำส่อนฟ้า)
13. คำตั้นปวง (คำยิ่นฟ้า) (1878)
14. คำไก่อาน (คำก่ายฟ้า) (ตาย 1927)
15. คำยิ่นเฟิง (คำอานฟ้า) (1927-ตาย 1929)
16. คำจิ้นไต้ (1944-ตาย 1985) (1929-40 ดาวจิ้นปวงเป็นผู้สำเร็จ 1941-2 ฟางเค่อเชินเป็นผู้สำเร็จ)

7. เจ้าฟ้าเมืองวัน (จากสี่กัณฑ์เมืองวัน ฉบับภาษาไทยใหญ่)

1. โตแสงกาและโตแสงปาวอยู่บ้านดงป่า ขับไล่คนชั่วไปได้ครองเมือง ต่อมาเป็นโตแสนกออกจากเสฉวน มาทำศึก เอาเมียล้ำ ตั้งเครือเฮือนโต
2. โตแดนฟ้าสืบต่อ
3. โตห้วยฟ้าสืบต่อ สมัยนี้ได้บุตรร้องปั่นฝ้าย เหน็ดนาเหตไฮ่เหตสวอย ปลุกซ่อมข้าวถ่วงงานมากไม
4. โตขึ้นฟ้า เหน็ดคำเหตขายเหตสวอนเหตนา เหน็ดไฮ่ถั่วไฮ่นา
5. โตแซนฟ้า ยอนได้จุ่มบันเครือแซนยุคเจิ้งถั่งให้มา ไทดอยช่วยแถมเจ้าว่องเด็กเล็กหญจุ ถือกติ 4 คือให้ขยันทำมาหากินมีข้าวน้ำทางกินอุดมสมบูรณ์ คนอ่อนแอกพรคนเฒ่า เจ้ารักข้าคนเมือง และผิวให้เมตตามีเย เมียเครพผัว และสัจจะ 4 คือ ให้รักชาติเชื้อเครือเจ้าเรา สองให้รักภาษาวัฒนธรรมประเพณีเรา สามให้รักศาสนาฟังคำพุทธ สี่ เครพเชื่อฟังเจ้าฟ้า
6. โตนี้ฟ้า
7. โตสานเจ้า
8. โตเซาหลิน
9. โตกงหิน
10. โตชื้อหลง
11. โตอานหมิน(โตจิงฟ้า) มีโตอานจัน(โตขุนฟ้า)เป็นแกลเมือง เกิดเป็นศึกแย่งที่นากับเมืองซอน ถูกใจฆ่าใส่เกลือกสงให้ชาวฮั่นในเมือง
12. โตเสาฟ้า
13. โตแสนจุม ตั้งกองมูพระพุทธเจ้าปางกระต่ายคำที่เกงคาน พ.ศ. 2173
14. โตเฮือฟ้า ขางอ่อนลูกหัวเกวมาขอยอนอยู่อนกิน พางาข้างคู้หนึ่งสาตผิผืนหนึ่งมาเหตของฝากเจ้าไซฟ้าขุนเมือง เอาศึกไล่ออกไป
15. โตสองฟ้า 2192 ก่ายหอวา ขางหลวงมาขอยอนกินเหตวัวม้าข้าเจ้า พามาของฝากตั้นเจ้าเทิงขุน งาข้างคู้หนึ่ง สาตผิผืนหนึ่งเหมือนดังขางอ่อนดังเก่าเย้า
16. โตจับฟ้า
17. โตชื้อเซิน ข้าวเก่าเมืองเหนือ เกลือกเก่าเมืองใต้ เกลือก้าให้ทางขึ้น ข้าวอ้าให้ทางลง กอยได้ลักชื้อหลอมขายเย้า
18. โตตีฟ้า เมืองแสนหวีหมนางกันมาตีเมืองเครือ
19. โตเยงกุง แต่อกบวชให้แกลเมืองโตเยงกอมครองแทน
20. โตเซาเวิน เงินขันหนึ่งปีเมืองเจบหนึ่งปอก ข้าสิ่งคนเมืองก็ขัดใจใจเจ้าเหตสวอนเหตนาเหตคำเหตขายจ้ามี่จ้ามัก
21. โตเมืองมน(บุญ)
22. โตเซาฟ้า
23. โตขุยฟ้า ทางไหม้อ้ามี ทางชื้ออ้าฮู้
24. โตแดนเคอ

25. โตเหม่งปาง แกมเมืองซ็อนฮ่อ เป็นบ้าเพราะลัทธิ ถูกแกมเมืองฆ่า นางจุ่มนางเมืองว่าราชการแทน
26. โตฮักเงิน
27. โตพาดฟ้า ค.ศ.1857
28. โตวายฟ้า โตกอมฟ้าเป็นแกมเมือง เป็นบ้าเรียกกันว่าเจ้าหลู ย่าแผ่นยาดำก็นำหนา ทุกผู้ทุกคนติดกันอมแกมเจ้าข้าเหมือนกันหญิงชาย มุ่งหาเงินแต่งตัวแข่งขันกันในทองคำ
29. โตจับฟ้า (หลังค.ศ. 1920) เอาเมียมากลูกหลานมาก พ.ศ. 2486/ค.ศ. 1942 ญี่ปุ่นบุก ปางพระเจ้ามาจากพม่า

เจ้าฟ้าเมืองวัน (จากราชวงศ์เมืองวัน ภาษาไทใหญ่ฉบับพิมพ์เผยแพร่)

1. โตแสนกอ สมัยหยวนมาจากเสฉวนตีเมืองวัน เอาเมียล้า
2. โตแทนฟ้า
3. โตห้วยเมือง
4. โตขึ้นฟ้า
5. โตแสน (1488) ได้เป็นเจ้าฟ้าเมืองวัน
6. โตหนี
7. โตชานจาว
8. โตสื้อหลัน
9. โตจง ให้โตแส่วไปครองเจฝาง
10. โตเฮื้อฟ้า(โตซื่อสู่น) พ.ศ. 1912/ค.ศ. 1648) มีศึกขางเอาสามคิมวและงาช้างมาขอยุ่กินแต่ให้ไปอยู่บนดอยแทน
11. โตสองฟ้า (โตอานหมิน) (2110/ค.ศ.1677) สร้างหอคำ ขางมาขอยุ่ เจ้าฟ้าเมืองมวยกศึกมาเพราะลูกสาวตาย ขางมานพินเจ้าฟ้า เมืองซอนมาตีเมืองวัน
12. โตเส้าฟ้า
13. โตเม่นฟ้า(โตเลินซู) ขางมาพินเจ้าฟ้าพินกันตายมาก
14. โตจื่อ
15. โตสื้อเลิ่น สร้างกองมูเกงคาน
16. โตหยี่सान
17. โตเยว่กุง ไปบวช ให้โตเยว่เงินน้องชายครอง (พ.ศ. 2250/ค.ศ. 1707)
18. โตส้าวเงิน
19. โตสองฟ้า(โตเยว่จื่อ)
20. โตส้าวไชย (อา)
21. โตลินเซื่อ เงินหอเฮือนตีปีตีเฮือนเก็บหกขบปายบ้าน (1845)
22. โตเงินปาง

23. โตหน่วยเงิน เอนางแสงเมืองเครือมาเหนงางจุ่ม ถูกน้องชายฆ่า "ยู่หยิ่นพื้นเจ้าอำถูกฟิงหงจาม (ประเพณี) โหล่(ควร)เอาพันแพด(ทัง) ยับขุนอ่อนมานั่งเมืองต้า"
24. โตสื่อแสง กรณียาพื้นเจ้าเกิดขึ้น
25. โตจจี้ (เจ้าเยล) (1904)
26. โตจจี้ (เจ้าเยล) (1926) สร้างกงมู
27. โตอิงฟ้า(โตยงอาน) ค.ศ. 1924 ญี่ปุ่นเข้าเมือง ค.ศ.1945 คึกขางเข้าเมืองวัน ค.ศ. 1944 เครื่องบินทิ้งระเบิด หลวงโกยเมือง หลวงกินเมือง หลวงคำจุ่ม ฟ้างเมืองแสง บุรณะกงคานกงมู ค.ศ. 1950 ทหารปลดแอกเข้าเมือง ค.ศ.1954 ปางพระพุทธหลวงจากอ้งวะมา ค.ศ. 1955 บิดแบ่งไฮ่นา รวมเวลาได้ 509 ปี

เจ้าฟ้าเมืองวัน (จากเอกสารจีน)

1. โตแสงจอง โตแสงจองเป็นคนปลายสมัยซ้อง ต้นสมัยหยวน มีอำนาจมากที่สุดในเมืองวัน กลางสมัยหยวนอยู่ได้เมืองมาว
2. โตเตียนฟ้า ต้นสมัยหมิง
3. โตว่ายเมือง ลูกชาย ทรยศเมืองมาวไปสวามิภักดิ์ราชสำนักหมิง ต้นสมัยชิงไปช่วยปราบเมืองมาว จึงได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้า มีเอกสารยืนยัน
4. โตอิงฟ้า (1483) เคยไปส่งบรรณาการปักกิ่ง อึงฟ้าหมายถึงไปถึงเมืองหลวง
5. โตเชียน เกิดเมื่อค.ศ. 1488-1522
6. โตหลีและโตจิน โตหลีมีชื่อไท่ว่า โจซี่ฟ้า โตหลีฟ้า โตจินมีชื่อไท่ว่าโตจินฟ้า เมื่อพ่อตาย พี่น้องสองคนแย่งอำนาจกัน โตจินฟ้าฆ่าโตหลีฟ้าตาย ยุคเจียชิง ชายแดนวุ่นวายมาก มีสงครามบ่อย ปีค.ศ. 1528 มู่เส้าชินพาทหารมาตรวจชายแดน โตจินฟ้าได้ติดสินบนให้ 2000 ฮอง ข้างสองตัวและเครื่องเงิน เครื่องเงินเครื่องทองอีกมากเพื่อจะได้เป็นเจ้าฟ้า ในเอกสารส่วนใหญ่จึงเขียนว่าโตซี่ฟ้าป่วยตาย ไม่บันทึกว่าถูกน้องชายฆ่าตาย
7. โตซานเจาและโตหลีจือ ไปเมืองจีนกลับมาสืบอำนาจ ปวศ.บันทึกว่าโตสื่อเจิงฆ่าพี่ชายเพื่อสืบอำนาจ ทหารมาตรวจชายแดนแล้วให้ลูกพี่ชายซื้อโตซานเจาสืบแทน
8. โตซือหลิน (เสือดิน) ยุคเจียชิง สร้างคุณูปการมากที่สุด
9. โตจจี้และโตเสี่ยว สืบจากพ่อ ที่ถูกเย่ฟ่งลอบฆ่าตาย เมียหลวงเหียนโตแจ่งข่าวให้โตจจี้ฟ้าสืบอำนาจ แต่ไม่นานก็ถูกเย่ฟ่งฆ่าตายอีก จึงต้องโตเสี่ยวแทน ยุคว่านลี่ ค.ศ. 1577 เย่ฟ่งและลูกชายขายชาติให้พม่า โตเสี่ยวถูกจับไปและตายในพม่า
10. โตซือฮุ่น โตเรียกโตเจอฟ้า ยุคว่านลี่ ปีที่ 12 ค.ศ. 1548 สืบอำนาจ ยุคว่านลี่ ปีที่ 29 ตาย เป็นเจ้าฟ้าที่ดีที่สุดคนหนึ่งได้เป็นขุนนางระดับ 3
11. โตอานหมิน สืบจากพ่อ โตเรียก โตจจี้ฟ้า อายุ 16 ปีนั่งเมืองเมื่อยุคว่านลี่ ปีที่ 15 ค.ศ. 1607 เพราะไม่ยอมให้สินบนแก้หัวหน้าทหารจึงถูกฆ่าตายและเอาดวงตรานี้ไปพม่า ต่อมาทหารรัฐมาปราบน้องชายชื่อโตอานจิ้นได้สืบต่อ
12. โตอานจิ้น โตเรียกโตฮุ่นฟ้า ยุคว่านลี่ ปีที่ 38 ค.ศ. 1601 สืบต่อจากพี่ชาย เพราะยังเด็กมาก มีโตซือถานเป็นผู้สำเร็จฯ เมืองหล้าและเมืองตีเป็นผู้ประกันให้ ยุคว่านลี่ ปีที่ 45 ค.ศ. 1617 สืบอำนาจ

ได้ มีหนังสือและตรา สมัยชิง ยุคซุ่นจื้อ ค.ศ. 1647 เกิดเหตุการณ์ขุนเช่ว่างทหารชิงถูกฆ่าตาย เพราะไม่ช่วยจึงถูกฆ่าตาย

13. โตเส้าหลิน โตเรียกโตเส้าหลิน สืบจากพ่อ ทหารชิงมาไล่จับหย่งลี่ที่เมืองเตียน ส่งชาวช่วยชิง ตอน หูซ่านก้วยมาขุนนาน โตเส้าหลินยอมสวามิภักดิ์ ยุคคังซี ปีค.ศ. 1662 หูซ่านก้วยส่งหนังสือรับรอง ให้เป็นเจ้าฟ้า อายุมาก สุขภาพไม่ดี มอบตำแหน่งให้โตเส้าหลินน้องชายเป็นผู้สำเร็จ ตอนโตอานจัน ถูกฆ่า ลูกยังเล็กมากคนลักสิ่งไปหมู่บ้านจินผิน บ้านหัวซุ่น ตำนานลักสิ่งลูกชายเปลี่ยนชื่อบ้านเป็น บ้านคูซุ่น บ้างว่าไปอยู่ที่เมืองสา กลับมาเมื่อโตแล้ว
14. โตเซินจู่ สืบจากลุง สมัยชิงเกิดสงคราม หูซ่านก้วยไม่ยอมอยู่ใต้ราชสำนักชิง ส่งหนังสือถึงเมืองวัน ขอเมืองสา ค.ศ. 1680 ได้รับคำสั่งจากคังซีให้ชาวอพยพเข้ามาในเมืองวัน
15. โตจื้อโก๋ สืบจากพ่อ ยุคคังซี ปีที่ 47 ค.ศ. 1708 ให้ขางมาอยู่เมืองวัน หัวหน้าขางเอาของฝากมาให้ อยู่บริเวณเมืองหล้าสา
16. โตซือเฉิน สืบจากพ่อ ในเครือเมืองกุเมืองมีชื่อโตว่าโตจิ้งฟ้า (เหมือนกันโตอานหมิน) แต่ครองเมือง ต่างเวลา
17. โตอี้ชาน สืบจากพ่อ ยุคเจียนหลง ปีที่ 4 ค.ศ. 1739 รุ่งเรือง สงบดีมาก ยุคคังซีมีบันทึกว่าในเมืองมี พระพุทธเจ้า ได้รวบรวมคนสร้างวัดเผยแพร่วรรณคดี และภาษาไทรุ่งเรืองมาก
18. โตไหย่วกง ยุคเจียนหลง ปีที่ 19 ค.ศ. 1754 สืบจากพ่อ น้องชายเป็นเจ้าฟ้าแทน ในสิกพื้นเมืองวัน เรียกว่า โตจางก่อง เผยแพร่พุทธศาสนามาก เมื่อทางโลก ออกบวช สร้างจองแสง มีอายุถึงยุค เจียนหลงปีที่ 36 ค.ศ. 1771 ตาย มีปอยงานศพใหญ่มาก
19. โตเอาเจิน สืบจากลุง เพราะโตไหย่วกงไม่มีลูก ยุคเจียนหลงปีที่ 34 ค.ศ. 1769 ที่หล้าสาตัวนชื่ออยู่ หนีไปพม่า เพราะรักษาเมืองไม่ดีทำให้นกอพยพหนีไปพม่า
20. โตไหย่วกง หนังสือวงศ์ตระกูลว่าเป็นหลานโตไหย่วกง สืบจากลุง โตเอาเจินน้องชายยังเด็ก จึงให้อา มารักษาราชการ ยุคเจียนหลง 44 ปี ค.ศ. 1779 ลาออกเพราะป่วย มีน้องชายชื่อโตไหย่วกง สามารถเป็นเจ้าฟ้าได้
21. โตเอาฮุย โตชื่อโตเมืองมุน(บุญ) สืบจากพ่อ บ้างว่าสืบจากอา ยุคเจียนหลง ปีที่ 47 ค.ศ. 1782 รัฐ ให้หนังสือ สิกพื้นเมืองวันว่ายุคนี้สงบ ชาวเมืองสุขสบาย
22. โตถึงฮั่ว สืบจากพ่อ ยุคเจียซิง ปีที่ 24 ค.ศ. 1819 มีความรู้ความสามารถสูง รู้ไต่ พม่า จีน บาลี ยุค เต้ากวง ปีที่ 25 ค.ศ. 1844 ได้รับคำชมเชยจากราชสำนัก เลื่อนระดับ 3 ได้เชิญช่างสลักมาจาก เจียนชวณถึงขงมาสร้างหอคำใหม่ และสุสานใหม่ ตั้งหมู่บ้านเผ่าสุสาน บ้านหามเกี้ยว มีชื่อเสียง มาก ยุคเสียนฟงปีแรกตายค.ศ. 1815
23. โตเจิ้นฟาง สืบจากพ่อ ไปเรียนหนังสือที่มณฑล เมื่อแก่ตัวพ่อลาออกให้ลูกชายสืบ แต่ยังไม่ได้อเอกสารแต่งตั้งก็ป่วยตายก่อน โตเว่ยจินมาสืบต่อ
24. โตเว่ยจิน ยุคเต้ากวง ปีที่ 28 ค.ศ. 1848 สืบจากพ่อ มีกบฏหุย พาทหารไปที่ชานมู่ล่ง หุยมาตีเมือง วัน ยุคคังจื้อปีแรก ค.ศ. 1862 หอคำมีเรื่องอันตราย โตเป่าเจินแย่งอำนาจฆ่าพี่ชาย ทำให้บ้าน เมืองวุ่นวาย บ้านเมืองถูกทำลาย แม่และเมียหลวงร่วมกับพวกขางที่ปางวามาฆ่าโตเป่าเจินน้องชายบ้านเมืองจึงสงบ

25. โตสือเจียง สืบจากพ่อ ยุคทองซี้ ปีแรก ค.ศ. 1875 พวกชาวไทหลายบ้านถูกกดขี่ได้รวมตัวกันมาล้อมหอคำ 3 ปีตกอยู่ในความวุ่นวาย โตสือเจียงเก่งใช้หลายวิธีปราบปรามสงบได้ ยุคทองซี้ ปีที่ 11 ค.ศ. 1885 อังกฤษมายึดพม่า กวซี้ ปีที่ 15 ค.ศ. 1889 ตาย
26. โตจงจี สืบจากพ่อ เมียหลวงแร่ดาว นิสัยไม่เหมือนใคร ชอบพูดแปลก คนในเมืองเรียกว่า เจ้าเยลู่(คนบ้า) ยุคทองซี้ ปีที่ 15 ค.ศ. 1889 สืบอำนาจ ปีที่ 32 ค.ศ. 1906 ตาย ขณะเป็นเจ้าฟ้า งานส่วนมากโตสือเจียงทำ เคยหนีไปเจผ่าง มาทำงาน สมัยชิงเลื่อมสุด อังกฤษเข้ามารุกรานหลายครั้ง อาณาเขตถูกตัดไป
27. โตจงเหยา น้องชายต่างแม่ เกิดเมื่อยุคทองซี้ ปีที่ 12 ค.ศ. 1886 ยุคทองซี้ ปีที่ 37 ค.ศ. 1907 สืบอำนาจ ตอนหนุ่มวังเกียจราชสำนักชิง เพราะตัดแผ่นดินให้พม่า เคยส่งหนังสือร้องเรียนว่าเขตเมืองวันมีเพียง 30 บ้าน โตจงจี ดาวอาณเหริน(น้ำ) แนะนำให้ร่วมมือกับขุนยัดเซ็น ปี ค.ศ. 1911 ตอนถึงเยกบฏราชสำนักชิงเคยส่งเสบียงอาหารให้ ค.ศ. 1924 อยู่ที่บ้านหม้อพม่า ร่วมมือกับก๊กมินตั๋ง โตจงเหยารับลัทธิขุนยัดเซ็นคนแรก
28. โตหย่งอาณ ราชสำนักไม่มีเอกสารแต่งตั้ง ถือเป็นรุ่น 26 ตามหนังสือวงศ์ตระกูลโต จากโตแสงจอง-โตหย่งอาณมี 24 รุ่น บางทีว่า 25 รุ่น ปวศ.วงศ์ตระกูลบันทึกว่า 1. คือโตแสงจอง 2. โตเตียนฟ้า (ยังเป็นเต้าเมืองให้เมืองม่าว ไม่มีเอกสารแต่งตั้ง) 3. โตจงจื้อ มีน้องชายชื่อโตเซี่ยว ไม่ได้สืบอำนาจ โตเจินปาง ไม่ได้อำนาจเพราะตายก่อน

8. เจ้าฟ้าเมืองเครือ

ระบบเจ้าฟ้าเมืองเครือเริ่มตั้งสมัยหมิง สิ้นสุดเมื่อ พุทธศักราช ค.ศ. 1949 เมื่ออำเภอลงหลงปลดแอก เวลามานไป 546 ปี มีเจ้าฟ้า 21 รัชกาล สมัยหยวนเริ่มตั้งเขตพันทอง เมืองเครือเป็นเขตหนึ่งเรียกว่าเขตโหววหยวน ยุคหงวู่ สมัยหมิง ค.ศ. 1382 เปลี่ยนเป็นเขตหัวโหววหยวน ยุคหย่งเล่อ ปีแรก ค.ศ. 1403 แต่งตั้งเจ้าฟ้าเมืองเครือ หอคำอยู่ที่เวียงเก่าเมืองเครือ เจ้าฟ้าเมืองเครือมีดังนี้

1. ลางปีฟ้าเป็นเจ้าเมือง ถือเป็นบรรพบุรุษตระกูลแสง ปีที่ 2 ได้รับครา หนังสือยืนยัน และป้ายแดงอักษรทอง ต่อมาให้ยุยโหลฟ้าลูกชายไปส่งบรรณาการ มีม้า ของพื้นเมือง เงินทอง ฯลฯ ยุคหย่งเล่อ ปีที่ 16 ค.ศ. 1418 หอคำมีฐานะระดับอำเภอ เจ้าฟ้าได้รับหนังสือและตรา ลางปีฟ้าส่งช้างม้าเงินให้ราชสำนักเป็นการตอบแทน ยุคหย่งเล่อ ปีที่ 20 ค.ศ. 1422 ป่วยตาย
2. ลางเจียวฟ้า เปลี่ยนชื่อเป็นแสงเจียวฟ้า เริ่มจากนี้ไปเปลี่ยนเป็นตระกูลแสง ไม่ใช่ตระกูลลาง ยุคจ่งถ่ง ปีที่ 5 ค.ศ. 1440 เจ้าฟ้าเมืองม่าวเสื่อเหียนฟ้ากบฏ ได้ปกครองเมืองเครือ ลดอำนาจเจ้าฟ้าเมืองเครือ ยุคเทียนซุ่น ปีที่ 4 ค.ศ. 1460 แสงเจียวฟ้าป่วยตาย
3. แสงปู้ฟ้า (๑๔๗๕ ตาย)
4. แสงฟง ยุคหงวู่ ปีที่ 17 ค.ศ. 1504 แสงฟงโตนั่งเมืองเป็นเจ้าฟ้า ยุคเจิ้งเต๋อ ปีที่ 16 ค.ศ. 1521 แย่งนางน้องชายชื่อแสงอาณ 38 แห่ง ยกทหารไปล้อมที่พักของแสงอาณ เผา และฆ่าแม่ เมียหลวง เมียน้อยและคนในหมู่บ้านตาย 80 กว่าคน ข้าราชการทหารได้มาปราบแสงฟง จับเข้าคุกและตายในคุก ญาติพี่น้องแสงฟงก็ถูกทหารราชสำนักฆ่าตาย ยุคเจียซิง ปีที่ 4 ค.ศ. 1525
5. แสงจาว (1552 ตาย)

6. แสงกุย มีแสงจินเป็นผู้สำเร็จฯ ยุคว่านลิ ปีที่ 3 ค.ศ. 1575 แสงกุยเป็นเจ้าฟ้าได้ 15 ปีก็ป่วยตาย ยุคว่านลิปีที่ 15 ค.ศ. 1587
7. แสงซื่อ ยุคว่านลิ ปีที่ 26 ค.ศ. 1598 ถึงยุคจงเจิน ปีที่ 5 ค.ศ. 1632 ป่วยตาย
8. แสงโหยวกง มีแสงเหวินยิ่นเป็นผู้สำเร็จราชการ ยุคจงเจิน ปีที่ 13 แสงโหยวกงสืบอำนาจ ราชสำนักชิงปราบยูนนานแล้ว ยุคซุ่นจื้อ ปีที่ 17 แสงโหยวกงสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักชิง ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้าได้รับหนังสือและตรา ยุคคังซีปีที่ 6 ค.ศ. 1667 แสงโหยวกงป่วยตาย
9. แสงอูยี่
10. แสงโกชิน แต้ยงเด็ก หัวหน้าแผนกรักษาตรา แสงยิ่นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนระยะหนึ่ง
11. แสงจื่อชิน ยุคยงเจิน ปีที่ 4 ค.ศ. 1726
12. แสงลาง ยุคยงเจิน ปีที่ 5 ค.ศ. 1727 ถึงยุคเจียนหลง ปีที่ 19 ค.ศ. 1754
13. แสงโหรวคุน ยุคเจียนหลงปีที่ 20 ค.ศ. 1755 กุมภภาพันธราชสำนักส่งหนังสือยืนยันและสิงหาคม ประทานตราให้ ตราหมายเลข ๑๑๘๐๙ มีพระนามเจียนหลงยุคเจียนหลง พระเจ้าอลองพญายกทัพมารุกรานเมืองตัง กิ่งมั่ว เจ้าฟ้าทุกเมืองได้รับคำสั่งให้ไปเฝ้าที่ซานไกซาน ปีค.ศ. 1764 ทหารพม่ามาถึงเมืองกุ แสงโหรวคุนรับคำสั่งให้พาทหารไปป้องกันข้าศึก พม่ารู้ข่าวก็หนีไป แสงโหรวคุนได้รับคำชมเชยและรางวัลจากมณฑล มีบันทึกไว้ว่า “เจ้าฟ้าคนนี้รักษาชายแดนอย่างห้าวหาญ ควรที่จะได้รับรางวัล มีคุณูปการโดดเด่น วีรกรรมนี้บันทึกไว้ในเอกสารนี้” เจ้าฟ้าทุกเมืองถูกสั่งให้ไปรบข้าศึก แสงโหรวคุนได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าฟ้าเจฝาง วันที่ 1 กันยายน ได้รับแต่งตั้ง ตุลาคม จับพม่าได้ 3 คน ส่งให้ขุนนางกองทหาร และออกรบจับข้าศึกได้อีกกว่า 20 คน ได้รับรางวัลผ้าแพรหนึ่งพับ กค. 1772 กลับมาเมืองเครือ ติดโรคเหน็บชาเพราะทำศึกหลายปี มือขาขยับไม่ได้ เดินไม่ไหว ทำหน้าที่ไม่ได้จึงลาออกปีค.ศ. 1776
14. แสงคาย (1777-1786)
15. แสงจูโล้ว แต้ยงเด็ก แม่ก็ป่วยตาย กลุ่มเจ้าฟ้าให้แม่เลี้ยงดูแล และอาแสงจูโล้วเป็นผู้รักษาดรา กพ. ปี ค.ศ. 1794 แสงจูโล้วขึ้นสืบอำนาจ ได้รับหนังสือรับรอง ต่อมาติดโรคไทฟอยด์ ปี 1797 ป่วยตาย
16. แสงจูสุย ยุคเจียซิง ปีที่ 4 ค.ศ. 1799-ยุคกวงซี ปีที่ 11 ค.ศ. 1831
17. แสงหยุนหลุน ยุคกวงซี ปีที่ 12 ค.ศ. 1832 ถึงยุคเสียนเฟิง ปีที่ 10 ค.ศ. 1860
18. แสงจีจางสืบต่อ มีกบฏอิสลามที่อี้ซี้ ยุคตงจื้อ ปีที่ 7 ค.ศ. 1868 รับคำสั่งพาทหารไปโจมตีสองหลิง
19. แสงโหยวฝู (ยุคกวงซี ปีที่ 6 ค.ศ. 1880) ปี 1893 คนในราชวงศ์ฟ้องว่าแสงโหยวฝูมัวเมาสตรีเพศ ใจเดาะและโหดร้ายทารุณ กองหลวงหลิงผ่านทางหย่งซางสอบสวนชัดแจ้ง วันที่ 5 กค.ถูกปลดจากตำแหน่ง
20. แสงซินเสียงสืบต่อ แม่เป็นนางแสงเมืองหล้า แสงหยงหวงพี่น้องสองคนวางแผนแย่งชิงอำนาจ ใสร้ายว่าแสงซินเสียงไม่ใช่ลูกของแสงโหยวฝู สืบอำนาจไม่ได้ กองหลวงหลิงผ่านทางหย่งซางให้ศาลตรวจเลือดแสงหยงฝูและแสงซินเสียง พบว่าเป็นพ่อลูกกันแน่นอน อนุญาตให้สืบอำนาจได้ แสงซินเสียงยังเด็ก แม่กลัวคนมาฆ่า จึงได้เชิญคนในตระกูลมาเป็นผู้สำเร็จฯ ส่งลูกชายไปอยู่เมืองหล้า เจ้าฟ้าเมืองหล้าชื่อดาวอานเหรินดูแลให้อย่างดีมาก เรียนหนังสือกับดาวจินปาง เมื่อโตแล้ว ก็ให้

ทหารส่งแสงขึ้นเสียงกลับเมืองศรีสัชนาลัย ยุคสาธารณรัฐ ปีที่ 17 ค.ศ. 1928 แสงขึ้นเสียงป่วยหนัก ปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้ ลาออก อายุ 42 ปีก็ตาย ยุคสาธารณรัฐ ปีที่ 18 ค.ศ. 1929

21. แสงเจียจี้ เป็นเจ้าฟ้ารัชกาลที่ 21 ยุคสาธารณรัฐปีที่ 30 ค.ศ. 1941 เปลี่ยนชื่อเป็นแสงวงเทียน พย. 1949 ทหารปลดแอกมาถึงภาคต.ยูนนาน เคลื่อนทัพเข้าหลวงหลิง มีค. 1950 แสงวงเทียนกับฟางเค่อเซ็นผู้สำเร็จเมืองซอน ไปพม่าและนั่งเรือไปได้หัววัน ระบบเจ้าฟ้าสืบมา 546 ปีก็สิ้นสุด

9. ราชวงศ์เมืองเจฝาง

แต่ก่อนในยุคเจิ้งถ่งเจ้าฟ้าเมืองม่าวมาโจมตี ในยุคเจิ้งถ่ง ปีที่ 9 ค.ศ. 1444 อาณาจักรเมืองม่าวได้หลุดตัดให้ขึ้นกับเมืองวัน มีเจ้าฟ้าดังต่อไปนี้

1. โตค้อยเมืองเมืองวันทำความดีความชอบได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าฟ้ามาครองเจฝาง ประวัติศาสตร์ยูนนานบันทึกว่าก่อนโตค้อยเมือง โตว้ยเมืองลูกชายของโตแสงจง มีความดีความชอบในยุคเจิ้งถ่ง ปีแรกเพราะได้ไปช่วยปราบเมืองม่าวหลวง ต่อมายุคว๋านลี่ โตชื่อถ่างช่วยปราบพม่าที่บ้านหม้อ อังวะและเมืองวัน มีคุณูปการได้รางวัลเป็นรองเจ้าฟ้า ฐานระดับ 4 ตำแหน่งสืบทอดได้มาปกครองเจฝาง ค.ศ. 1623 ยุคเทียนซี ปีที่ 3 ได้ส่งช้าง เงินทองไปบรรณาการราชสำนัก ได้รับของฝากมีแก้ว แก้ว จัตุร
2. โตจงเหยา ยุคว๋านลี่ ปีที่ 3 ค.ศ. 1649
3. โตฉวนเฉา ทหารราชสำนักชิงยกมายูนนานเพื่อปราบหย่งลี่ ขุนนางจูช่วยเปลี่ยนเครื่องแต่งกายและพาหนีไป ราชสำนักให้จับตัว และโตฉวนเฉาจับตัวได้จึงได้รับรางวัล สมัยชิง พม่าเขียนผู้สืบทบฏและรุกรานเมืองม่าว เมืองวัน เจฝาง เมืองซอน และจับเจ้าฟ้า 4 เมืองนี้ไปพม่าขังไว้ที่เมืองเล่อก่าน ต่อมาปล่อยเจ้าฟ้าลูกเมียกลับ โตฉวนเฉาตายระหว่างทาง
4. โตจงจี้ น้องชายคนที่ 3 เป็นเจ้าฟ้าแทน และขอแต่งตั้งจากราชสำนัก ได้ฟื้นฟูการทำไร่ทำนา ช่อมแซมเจดีย์กองมู วัด จนเจริญขึ้นเรื่อย ๆ สมัยชิง เจ้าฟ้าเจฝางอยู่ได้หย่างชางและกองหลวงหลิง ขณะมีกบฏที่เชียงตุง เปงกา ฯลฯ ได้รับคำสั่งให้ไปปราบ โตจงจี้ได้ไปปราบชนะได้รางวัล ค.ศ. 1694 ยุคคังซีปีที่ 33 ค.ศ. 1695 ตาย
5. โตเอ้อจง (1696-1701)
6. โตเขียนฟู
7. โตซือลู่
8. โตเสียนสืบ ยุคคังซี ปีที่ 43 ค.ศ. 1704
9. โตสี้ลู่ ยุคคังซี ปีที่ 59 ค.ศ. 1721
10. โตเหลียง (ยุคยงเจิ้น ปีที่ 5 ค.ศ. 1727 ตั้งผู้สำเร็จราชการเพราะเจ้าฟ้ายังเด็ก) ได้สร้างวัด เจดีย์ให้คนนับถือศาสนาพุทธ ยุคเจียนหลง ค.ศ. 1740 ตาย
11. โตว๋านหลิน อายุเพียง 5 ขวบ ต้องรอจนแต่งงานแล้วจึงได้สืบตำแหน่งเจ้าฟ้า เป็นได้ ๗ ปีตาย
12. โตฟงหลิน อายุ 6 ขวบ อ่อนแอมาก เมียหลวงเห็นว่าเจ้าฟ้าทุกรุ่นอายุสั้นมาก คิดว่าเพราะหอคำไม่ดี จึงเรียกคนมาปรึกษา ค.ศ. 1757 ย้ายหอคำมาที่เจฝางปัจจุบัน ยุคเจียนหลงปีที่ 28 ค.ศ. 1763 พม่ารุกรานเมืองลีน เจ้าหนู่ป่างส่งข่าวด่วนไปราชสำนัก ราชสำนักส่งทหารมาปราบ ผ่านเจ

ผาง หมูปร่าง ทหารเหนื่อยมาก ถูกทหารพม่าล้อม แต่ก็ใจกล้าตีฝ่าหนีเข้าไปเจผาง เอาข้าวเสบียงเผามาและหนีต่อไปยังขาง พม่าตามมาถึงเจผาง ชาวเมืองเดือดร้อนกันมากหนีไปทุกทิศ ถึงเมืองเครือ สงครามวุ่นวายมาก จักรพรรดิเขียนลงให้เจ้าฟ้าทั้งหมดไปที่เจผางดูว่าพม่าคอยทัพกลับหรือยัง ชาวเมืองที่หนีไปเริ่มกลับมา เจ้าฟ้าขอให้ชาวเมืองทำไร่นา ชีวิตจึงดีขึ้น ลูกชายชื่อ

13. โตเฟิงหลิน (1769) อายุ 19 ปี เอาลูกสาวเมืองจางตาเป็นนางจุ่ม
14. โตหลายเฉา ช่วงนี้กลุ่มเจ้าฟ้าสร้างวัดเจติย์มาก นางจุ่มว่าทุกรุ่นมีลูกชายเพียง 1 คน ขอให้เจ้าฟ้ามาประชุมย้ายหอคำไปอยู่หัวเมือง เจ้าฟ้าโตหลายเฉาแต่งงานมีลูกชาย 6 คน เมื่อตายลง ลูกแย่งอำนาจกันเอง ลูกชายเมียคนที่สอง ชื่อ ขุนทิเข้าห้องนางจุ่มเจ้าฟ้าฆ่าลูกชายนางจุ่ม 2 คน ลูกชายคนเล็กบาดเจ็บร้องขอชีวิตเสียงดัง ขุนทิตกใจหนีไป หอคำได้ส่งรายงานไปที่กองหลวงหลินและขุนนาง และได้ประกาศจับขุนทิต่อมาด้วยรางวัลค่าหัว 1,000 ฮอง หัวหน้าจึงไปกับเชื้อพระวงศ์แห่งเจผางจับขุนทิได้และส่งไปที่หลวงหลินให้ฆ่าตายในที่สาธารณะ
15. โตตันฟาง สืบต่อจากพ่อ โตตันเก้อเป็นคนรักชาติรา โตตันฟางเห็นว่าหอคำเป็นเลือดจึงย้ายไปที่เจหล้า
16. โตโหยวโล้ว เอนางจุ่มมาจากเมืองเครือ อยู่ไม่นานเมียหลวงตาย อาของโตโหยวโล้วมาตีเจผางสู้ไม่ได้จึงหนีไปเมืองวัน แต่หลังจากนั้นอีก 3 ปี ขุนนางได้มารับโตโหยวโล้วคืนเจผาง ต่อมาได้เอนางแสงธิดาเจ้าฟ้าเมืองซอน และจางตามาเป็นเมียก็ตายอีก เหลือลูกชายทิ้งไว้ 1 คน ต่อมาอีก 2 ปี ก็ป่วยตายเมื่ออายุได้ 26 ปี โตลีเตอยังเด็กมาก ฟาหวานเมืองได้เป็นผู้สำเร็จ เป็นคนดูร้ายมากราชวงศ์เห็นว่าอันตราย จึงไปรับโตตันหมินมาเป็นเจ้าฟ้า
17. โตตันหมินเป็นเจ้าฟ้า (รุ่นอาเป็นลูกของโตหลาย) เป็นได้ไม่กี่วันก็ถูกฟาหวานเมืองฆ่าตาย
18. ฟาหวานเมือง ตั้งตนเป็นเจ้าฟ้าแทนพร้อมยึดตราไว้ด้วย เป็นได้ 3 ปีป่วยตาย
19. ฟาควงเมือง สืบอำนาจต่อจากพ่อ ขณะนั้นโตลีเตอได้นำกองทหาร 1 พันคนมาแย่งตำแหน่งเจ้าฟ้าคืน แต่บาดเจ็บกลับไปเมืองซอน ถึงยุคทองจื้อ กองหลวงหลินได้ช่วยเหลือโตลีเตอ ฟาควงเมืองกลัวก็หนีไป โตลีเตออายุน้อย โตโหยวฉายผู้อาเป็นผู้สำเร็จ เมื่อโตขึ้นได้เอนางแสงธิดาเจ้าเมืองหล้ามาเป็นนางจุ่ม
20. โตลีเตอ มีลูกชายกับเมียน้อย 10 คน ใน 2-3 ปีนี้ผลผลิตดี การค้าขายเจริญ สังคมสงบสุข โตลีเตอทำบุญตอบแทนพระเจ้าด้วยการรวบรวมเงินสร้างทองคำ กองมู เมียน้อยเมียหลวงเข้ากันไม่ได้ เมียหลวงแซ่ล่ายโมโหมากไปอยู่บ้านหลวงเวินเป็นประจำ จ่ายเงินจ้างจิ้งโง่เป็นทหารจะมาตีหอคำ โตลีเตอรู้ข่าวก็เอาทหารไปรบเมียหลวง ๆ บาดเจ็บ โตขุนลูกชายคนโต หลายชายชื่อโตเจียนชินแอบหนีไปเมืองยาง ยุคทองซี ปีที่ 28 ค.ศ. 1902 โตลีเตอป่วยตาย
21. โตขุน ได้สร้างจอมแสงและจอมเงิน ทุกสามปีจัดบอยใหญ่ 1 ครั้ง เพื่อแสดงอำนาจบารมีของเจ้าฟ้า ในเทศกาลมีมวย กระบอง แข่งขันต่าง ๆ ผู้ชนะจะได้รับรางวัลจากโตขุน ครองได้ 9 ปีตาย
22. โตเจียนชิน ลูกชายสืบต่อ ตอนเด็ก ๆ ตามพ่อไปอยู่เมืองยาง เลี้ยงสัตว์ ได้เรียนภาษาไทยและฮั่นในหอคำ เก่งมาก เมื่อครอง อาดูถูกว่ายังเด็ก ไม่ยอมรับ จึงจำต้องหนีไปอยู่ที่น้ำคำ อาเห็นว่าไม่มีเจ้าฟ้าก็คิดชิงชาวเมือง ชาวเมืองพากันหนีไปอยู่เมืองอื่น ปู่ก็ได้อำนาจมาจากรุ่นก่อนมาแก้ปัญหามา โตจินผู้อาได้ส่งคนไปลอบฆ่า โตเจียนชินรู้ข่าวก็หนีไปเจเก่า ปู่กับปุนได้จรวชชื่อส่งกอง

เถียงว่าโตจิ้นพยายามลอบฆ่า แต่กองเถียงไม่สอบสวน กลับจับทั้งสองฝ่ายขังไว้ ทั้งสองฝ่ายต้องเอาเงินไปติดสินบนอันเพื่อให้ความสอบสวน โตเจิ้นชินชนะความ ได้กลับมาเป็นเจ้าฟ้า โตเจิ้นชินได้สร้างประเพณีใหม่ คือเดิม หญิงชาวไทใหญ่รุ่นขึ้น 4 ตัน ให้เปลี่ยนมาเป็นขึ้นต้นเดียว และให้เปลี่ยนแซ่ให้ใหญ่จากแบบเดิมมาใช้ผ้าขนหนูและผ้าไหมเล็ก คนขึ้นชมมาก ไปบุกเบิกนา เก็บค่าน้ำเหมืองด้วยตนเอง สั่งทำฝายเก็บน้ำ ไครบุกเบิกนา 3 ปีไม่ต้องจ่ายภาษี มีชื่อเสียงดี ทำให้คนเมืองซอนไปอยู่เจฝางกันมาก ยุคสาธารณรัฐ ปีที่ 19 ค.ศ. 1930 โตเจิ้นชินออกเงินสร้างทางไปพม่า ซี่งรถ 1 คัน เป็นเจ้าฟ้าองค์แรกที่ใช้รถเดินทาง และการสร้างถนนสถิติเวสต์ (ถนนคุนหมิง-พม่า หรือถนนพม่า) เริ่มต้น ยังหาเงินเพิ่มด้วยการพัฒนาการค้าชายแดนพม่า ตั้งโรงงานทำสบู่ เดิมใช้หมากซักผ้าต่อมาเลิกใช้ เอาเงินทำเป็นเงินอังกฤษ ค่าเงินสูง เนื้อเงินสูงมากคนจึงนิยม ปี 1932 โตเจิ้นชินแก่และลาออก

23. โตยีนผะ ลูกชายสืบต่อ ได้นำจุมมาจากเมืองตี ค.ศ. 1937 หลงหยุนประธานขุนนางเรียกประชุม 10 เจ้าฟ้าให้ฝ่ายชายแดน โตยีนผะและอาเชยชื่อ ฟางเค่อกง ไปเชียงไฮ้ ชูโจว หางโจว ช่วงสงครามญี่ปุ่นไปฮ่องกง ย่างกุ้งและกลับมาเจฝาง ปี ค.ศ. 1938 รัฐบาลจีนสร้างทางคุนหมิง-พม่า ฝายการปิดล้อมของญี่ปุ่นผ่านเจฝาง โตยีนผะได้รับคำสั่งให้สร้างทางเขตเจฝาง ปี 1939 ทางช่วงนี้เสร็จ ได้รับคำชมเชยจากรัฐบาล เจฝางได้กลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมเจฝาง-พม่า ช่วงนี้คนจีนโพ้นทะเลได้ส่งของมาให้กองเป็นภูเขาที่เจฝางเพื่อส่งไปยังคุนหมิง ปี 1942 ญี่ปุ่นบุกได้คงยึดเจฝาง ปิดถนน จับโตยีนผะและบังคับให้ส่งเสบียงให้ ปี 1944 จีนรบชนะ ญี่ปุ่นหนีเข้าพม่า จับโตยีนผะไปไว้ที่หมู่บ้าน ต่อมาหนีออกมาได้และกลับมาเจฝาง ขณะที่อยู่ที่หมู่บ้าน สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นได้ตั้งโตเกินผะเป็นผู้สำเร็จฯ มีหนังสือรับรอง โตเกินผะได้ช่วยส่งเสบียงให้ทหารก๊กมินตั๋งเพื่อแลกเปลี่ยนกับตำแหน่ง และได้ฟ้องว่าพี่ชายเป็นกบฏ และลอบฆ่าชาวเมือง โตยีนผะกล่าวหาว่าน้องชายเบียดบังเงินหลวง คดีไปถึงมณฑล โตเกินผะถูกฆ่าศพโยนทิ้งแม่น้ำวัน พี่ชายได้เป็นเจ้าฟ้าต่อ เมื่อได้ข่าวทหารปลดแอกเข้ามา โตยีนผะได้ขนของมีค่าไปอยู่บ้านเพยฮาวริมแม่น้ำเตรียมหนีพม่า ต่อมาฝ่ายปลดแอกได้มาเกลี้ยกล่อมให้กลับหอคำ ปี 1952 มีค. ได้รับแต่งตั้งเป็นรองนายอำเภอเมืองซอน 1953 เป็นรองประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาการเมืองได้คงเงินเดือนระดับ 12 นับว่าสูงมาก ปลายปี 1953 ชาวเมืองซอนต่อต้านเจ้าฟ้าให้ยกเลิกภาษี โตยีนผะไม่พอใจ 1 เดือนส่งรายงาน 5 ครั้ง ถามว่าถ้าไม่มีภาษีจะอยู่ได้อย่างไร คำบุหรืก็ไม่มี รัฐก็ไม่รับผิดชอบ ส่งคนไปประท้วงแต่ไม่สำเร็จ ยกเลิกภาษีไป ระบบเจ้าฟ้า กว่า ๕๐๐ ปีก็หมดไป ที่รุ่นโตยีนผะ ถูกใส่ร้ายช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม ตายปี 1969

เจ้าฟ้าเมืองเจฝาง

1. โตค้อยเมือง	2. โตกง	3. โตชื้อถ่าน	4. โตจาหรง
5. โตฉวนเฉา	6. โตจาจี	7. โตเอ้อจง	8. โตเสียนฟู
9. โตสีลู่	10. โตเหลียง	11. โตว่านหลิน	12. โตเพิงหลิน
13. โตหลายเฉา	14. โตตันฟาง	15. โตโฮยวไล้ว	16. โตตันหมิง
17. โตลีเต้อ	18. โตซุน	19. โตเจิ้นชิน	20. โตยีนผะ

เจ้าฟ้ามีฐานะเป็นรองฯ สมัยหมิงอยู่ใต้ญี่ปุ่นเงินซื้อของมณฑลยูนนาน สมัยชิงอยู่ใต้กองหลงหลิง จังหวัดหย่างชาง หลังปี 1915 อยู่ใต้สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นเขตเมืองซอน หลังปลดแอกมีฐานะเป็นเงิน (เมืองตำบล) เป็นเวียงหนึ่งอยู่ใต้เมืองซอน ปี 1954 ตัดวันเที่ยงออกเป็นเงิน(เวียง) เจผางมี 9 กัง ได้แก่ หัวหมื่น เวียงใหม่ ผาบบัว หัวดง หนองคำ เจใหม่ กองสา หัวโหลง เจเก่า มีคนไ้มาก มีฮั่น จิงโพ ตะอางจำนวนน้อย

10. ราชวงศ์เมืองซอน

ระบบเจ้าฟ้าเริ่มสมัยหมิงถึงฟางอีหลง รวม 24 รัชกาล รุ่นที่ 1-3 เครือเจ้าฟ้าเมืองซอนบันทึกต่างจากจีนมาก เอกสารราชวงศ์บันทึกว่า

1. ฟางซือ รุ่น 1 เกิดที่มณฑลเจียงซี อ.จิ้งซี จ. ผู้โจว รุ่น 1 เริ่มยุคเงินถึง ปีที่ 3 ค.ศ. 1438 บรรพบุรุษเป็นทหารมาปราบพม่า มีความดีความชอบสูงสุด หวางซางซูได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าเมืองซอน ฟางตั้นเงินได้พาชาวเมืองมาบุกเบิกนา พัฒนาการปลูกข้าว และตายในยุคเทียนซุ่น ปีที่ 3
2. ฟางเงิน สืบอำนาจยุคเงินฮั่ว ถึงยุคเงินเต๋อ ปีที่ 13 ป่วยตาย ในประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงบันทึกว่า ยุคเงินถึงปีที่ 7 ค.ศ. 1442 แม่ทัพมุเซ็นเคยส่งสาส์นถึงราชสำนักว่า เฒ่าเมืองดาวฟางเก๋อว่า เลื่อนหย่นฟ้าเป็นศัตรูกัน เลื่อนหย่นฟ้าตาย เลื่อนซีฟ้ากับสามพี่น้องอยู่ที่เมืองมว ได้อาสาไปจับตัวเมื่อ ค.ศ. 1442 เลื่อนซีฟ้าได้มาโจมตีเมืองซอน
3. ดาวฟางเก๋อ เอกสารประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน เล่ม 103 บันทึกว่า ยุคเงินถึง ปีที่ 8 เมษายน ตั้งเจ้าฟ้าเมืองซอนดาวฟางเก๋อในเขตพันทอง ฐานะหัวหน้าทหารและชาวเมือง ดาวฟางเก๋อเป็นคนแรกที่ทรยศต่อเลื่อนหย่นฟ้า ยอมสวามิภักดิ์ราชสำนักหมิง หวางจี้จึงได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าเป็นรางวัล
4. ฟางยู ยุคเจียชิน ปีที่ 2 ค.ศ. 1523 สืบจากพ่อ ถึงยุคเจียชิ่งปีที่ 21 ค.ศ. 1542 ป่วยตาย
5. ฟางฟู ยุคเจียชิ่งปีที่ 22 ค.ศ. 1543 สืบต่อจากพ่อ ถึงยุคว่านลี่ปีแรก ค.ศ. 1573
6. ฟางโก๋จ้ง มีเหตุการณ์สำคัญคือ น้องเขยโตสื่อหลินซือ เย่ฟ่งกอกบฏที่เมืองวัน หันไปสวามิภักดิ์ต่อพม่า ราชสำนักส่งหลิวจินไปปราบพม่าและจับเย่ฟ่งได้ ฟางฟูเกี่ยวข้องกบฏกับเย่ฟ่งในด้านการแต่งงาน ก็เลยถูกฆ่าตายไปด้วย ยุคว่านลี่ ปีที่ 19 ค.ศ. 1591 ถูกฆ่าตายที่หย่างชางทั้งพ่อลูก ทำให้เมืองซอนไม่มีเจ้าฟ้า
7. ฟางเหว่ย เมืองซอนไม่มีเจ้าฟ้า หลิวจินจึงขอฟางเหว่ย เครือเจ้าฟ้า มาสืบอำนาจในยุคว่านลี่ ปีที่ 20 ค.ศ. 1529 เป็นรุ่นที่ 7 และป่วยตายยุคว่านลี่ ปีที่ 23
8. ฟางโก๋ ลูกชายคนที่สองของฟางเหว่ย ยุคว่านลี่ ปีที่ 24 ค.ศ. 1569 ตายในยุคของเงิน ปีที่ 12 ค.ศ. 1639
9. ฟางถินเงิน สืบอำนาจในยุคของเงินปีที่ 13 ค.ศ. 1640 สืบจากพ่อ ช่วงนั้นเคยส่งช้างและอื่น ๆ เป็นบรรณาการไปปักกิ่ง ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้าอานผู้สืบทอด มีหนังสือและดวงตรา ได้รับเกียรติจนถึงยุคซุ่นจื้อ ปีที่ 4 ค.ศ. 1647 ถูกพม่าจับไปพร้อมกับลูกชาย ราชสำนักจีนส่งหนังสือไปพม่า ฟางโก๋จ้งจึงได้รับการปล่อยตัวมา แต่พ่อถูกฆ่าตาย
10. ฟางโก๋จ้ง สืบจากพ่อในยุคซุ่นจื้อ ปีที่ 5 ค.ศ. 1648 ได้ 10 ปี ป่วยตายในยุคซุ่นจื้อ ปีที่ 15 ค.ศ. 1658

11. ฟางอ้ายจ๊า ยุคขุนโจร ปีที่ 16 ค.ศ. 1659 สืบอำนาจ ทหารชิงเข้ามาเมืองยูนนาน ได้ไปสวามิภักดิ์ และได้สืบอำนาจต่อจากพ่อ ได้รับหนังสือแต่งตั้งและดวงตรา ฟางอ้ายจ๊าดตายยุคคังซี ปีที่ 3 ลูกชายชื่อ ฟางหมี่เกายังเด็ก ราชสำนักให้น้องชายฟางกินเงินชื่อ ฟางกินปีเป็นผู้สำเร็จราชการแทน
12. ฟางหมี่เกา สืบอำนาจต่อจากพ่อ ยุคคังซี ปีที่ 12 ค.ศ. 1673 อยู่ได้ 12 ปี ตายในยุคคังซี ปีที่ 24 ค.ศ. 1685 ลูกชายคนโตชื่อ ฟางเทียนฉิว ยังเด็ก ให้อาชื่อ ฟางหมี่เซอ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนฯ
13. ฟางเทียนฉิว สืบจากพ่อในยุคคังซี ปีที่ 35 ค.ศ. 1673 ติดโรคป่วยในยุคคังซี ปีที่ 52 ค.ศ. 1713 จึงให้ลูกชายคนโตชื่อ ฟางเหริน สืบต่อ
14. ฟางเหริน สืบจากพ่อ ยุคคังซี ปีที่ 54 ค.ศ. 1715 เป็นเจ้าฟ้ารุ่น 14 ตายในยุคเฉียนหลง ปีที่ 3 ค.ศ. 1738
15. ฟางโจ้วพาน ขึ้นสืบอำนาจจากพ่อในยุคเฉียนหลง ปีที่ 6 ค.ศ. 1741 ถึงยุคเฉียนหลงปีที่ 35 ค.ศ. 1770 ครองได้ 29 ปี ร่างกายติดโรค ทำงานไม่ได้
16. ฟางอ้อจาง ลูกชายคนโตสืบต่อในยุคเฉียนหลง ปีที่ 36 เพราะเกณฑ์คนไปสร้างที่พักร้อน ชาวเมืองรังเกียจ รัฐมาสอบสวนเลยฆ่าตัวตาย ไม่มีลูก พ่อจึงต้องกลับมาเป็นผู้สำเร็จฯ แต่ทำงานไม่ได้ขอลาออก และให้ลูกชายคนที่ 2 สืบแทน
17. ฟางอ้อจู่ สืบต่อในยุคเฉียนหลง ปีที่ 39 ค.ศ. 1774 ครองได้ 22 ปี ถึงยุคเจียชิ่ง ปีแรก ค.ศ. 1796 ป่วยตาย
18. ฟางเจ้อจ้ง เป็นหลานชาย ตอนเด็กไปศึกษาที่คุนหมิง ฟางอ้อจู่ตาย ไม่มีเจ้าฟ้า รัฐบาลมณฑลจึงให้กลับมาในค.ศ. 1816 ตั้งเป็นเจ้าฟ้า ขณะนั้นเมืองขอนมีสงครามชนเผ่า กองหลังหลังฟองร้องและจับตัวฟางเจ้อจ้งส่งตัวไปคุนหมิงเพื่อสอบสวน ถูกถอดจากตำแหน่งและส่งไปอยู่ที่ด้านสี่ฟู่ ส่วนที่เมืองขอนให้เครือเจ้าฟ้าชื่อ ฟางอ้อชิน ฟางเจ้อฮ่าวเป็นผู้สำเร็จฯ ถึงยุคเต้ากวง ปีที่ ๖ ค.ศ. ๑๘๒๖
19. ฟางเงินเอน ลูกชายฟางเจ้อจ้งได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้า ได้ปราบกบฏหนุยที่หย่งชาง ได้รับคำชมเชยเลื่อนระดับเป็นขุนนางระดับ 4 และได้ไถ่ตัวพ่อกลับมา ยุคเต้ากวง ปีที่ 29 ค.ศ. 1847 ตาย ไม่มีลูกชาย
20. ฟางซิ่นลู่ เป็นลูกชายฟางชื่อเงินได้รับแต่งตั้งในยุคกวงซี ปีแรก ค.ศ. 1875 เป็นได้ 3 ปี ป่วยตาย ลูกชายคนโตชื่อ ฟางเจิ้นเต้อ หรือฟางผินอาน อายุเพียง 6 ขวบ ให้อาชื่อ ฟางซิ่นลั่ว เป็นผู้สำเร็จฯ
21. ฟางผินอานเป็นเจ้าฟ้ารุ่น 21 ในยุคกวงซี ปีที่ 15 ค.ศ. 1889 ไม่มีความรู้ด้านการปกครอง อำนาจจึงอยู่ในอา เมื่ออาตายลง ฟางผินอานไม่มีอำนาจแท้จริง เป็นได้ 22 ปี ถึงค.ศ. 1910 เดินไม่ได้เป็นอัมพาต ทำงานไม่ได้ กลัวทำให้เสียชายแดนจึงขอลาออก
22. ฟางเค่อหมิน สืบอำนาจแทน และได้เปลี่ยนนามสกุลเป็นฟาง ในยุคเฉียนถ่ง ปีที่ 3 ได้หนังสือ ดวงตราแต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้าองค์สุดท้ายที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนัก ป่วยตายในยุคสาธารณรัฐ ค.ศ. 1931
23. ฟางหยุนหลง สืบต่อในยุคสาธารณรัฐ ปีที่ 22 ค.ศ. 1933 วันที่ 1 กพ. หลงหยุน ประธานยูนนาน แต่งตั้งเป็นเจ้าฟ้า เป็นได้ 3 ปีก็ป่วยตายในปี 1936
24. ฟางอ้อหลง เป็นลูกชายคนที่ 5 อายุยังน้อย ให้นางจุ่มเจ้าฟ้าแนะนำให้ลูกชายฟางเจิ้นเต้อคนที่ 3 ชื่อ ฟางเค่อกวงเป็นผู้สำเร็จฯ แต่ฟางเค่อเฉินไม่ยอม หลังฟางหยุนหลงตาย ฟางเค่อกวงได้รับการ

แต่งตั้งจากมณฑลให้เป็นผู้สำเร็จฯ จึงเกิดการแย่งกันเป็นผู้สำเร็จฯ ทำให้เกิดเรื่อง และเป็นช่วงสงครามญี่ปุ่น ฟางเค่อกงถือตนว่าเป็นแม่ทัพเมืองซอน เมื่อญี่ปุ่นแพ้กลับพม่าได้จับฟางเค่อกงไปพม่าด้วย ทางจีน ซ่งซีเจียนจึงได้แต่งตั้งฟางเค่อเซินเป็นผู้สำเร็จฯ ในปี 1948 เคยเป็นผู้แทนประเทศจีน ต่อมาเดือนมีค. สำนักงานบริหารปกครองท้องถิ่นเขตเมืองซอนได้เปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองซอน ฟางเค่อเซินได้เป็นนายอำเภอคนแรก ค.ศ. 1946 ฟางอิ้งหลงอายุได้ 21 ปี ฟางเค่อเซินได้แจ้งราชสำนักให้แต่งตั้งฟางอิ้งหลงเป็นเจ้าฟ้าเมืองซอน แต่รัฐบาลยูนนานแจ้งว่าเป็นระบบอำเภอจึงไม่แต่งตั้ง ค.ศ. 1948 ฟางเค่อเซินส่งรายงานให้ฟางอิ้งหลงเป็นเจ้าฟ้าอีก หยางเม่าจือ เขตเปาซานแจ้งว่าระบบเจ้าฟ้าไม่เหมาะสม ให้ยกเลิก และโทรเลขหลูอันยอมแต่งตั้งฟางอิ้งหลงเป็นเจ้าฟ้าเมืองซอน อำเภอส่งเรื่องให้มณฑล ฟางอิ้งหลงจึงได้เป็นเจ้าฟ้าองค์สุดท้าย ค.ศ. 1950 ปลดแอก ฟางเค่อเซินหนีไปได้หัวน ทั้งฟางอิ้งหลงไว้ในพม่า ถูกจับเข้าค่ายคักกัน เคยบวชเป็นพระ สุดท้ายไปขายตัวหนี ค.ศ. 1984 เดือนธันวาคมได้กลับมาเมืองซอน ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองประธานการประชุมที่ปรึกษาการเมืองเมืองซอน ค.ศ. 1989 ป่วยตาย ฟางเค่อกงถูกญี่ปุ่นจับไปได้กลับมาเดือน พค. 1950 เป็นผู้สำเร็จราชการ และได้เขียนจดหมายให้เจ้าฟ้าเจฝางคือโตอินเผยและคำจิ้นไถ่แห่งเมืองมาวกลับเมืองจีน 28 สิงหาคม ฟางเค่อกง โตอินเผย และโตหย่งอาน ผู้แทนเจ้าฟ้าเมืองปาน สรุปล้างสาบานยอมรับการปลดแอกและสนับสนุนรัฐบาลกลาง พยายามทำหน้าที่ช่วยทหารปลดแอกปราบโจรซำศึก ทำงานหนักและตั้งใจ ไม่คิดแยกตัว ต่อมาอีก 3 ปี ฟางเค่อกงทำตามสัญญา มีความดีความชอบมาก ได้รับการแต่งตั้งเป็นประธานกก.องค์กรประชาชนทุกชนเผ่า รองนายอำเภอ รองหัวหน้าเขตเปาซาน รองหัวหน้ากิจการชนกลุ่มน้อยยูนนาน เคยไปดูงานที่ปักกิ่งและพบกับเหมาเจ๋อตง ค.ศ. 1953 เดือนกค. ตาย ปี 1955 เมื่อมีการปฏิรูปที่ดิน ระบบเจ้าฟ้าเป็นอันสิ้นสุด

11. เจ้าฟ้าเมืองแข็ง (เจิ้นคาง)

1. ชูชิง (1298-1311)
2. หินนาง (1234-1328) คงเป็นชนเผ่าปู้หล่าง
3. นางกง (1409-1418)
4. ดาวเม้นซ่ง (1418)
5. ดาวเม้นกา (1465)
6. ดาวเม้นจง (1530)
7. ดาวเม้นเจ้า
8. ดาวเม้นเจิน
9. ดาวเม้นเจียน
10. ดาวเม้นจิง (1567-1572)
11. ดาวเม้นเอิน (1583)
12. ดาวเม้นจี (1621)
13. ดาวเม้นต้า

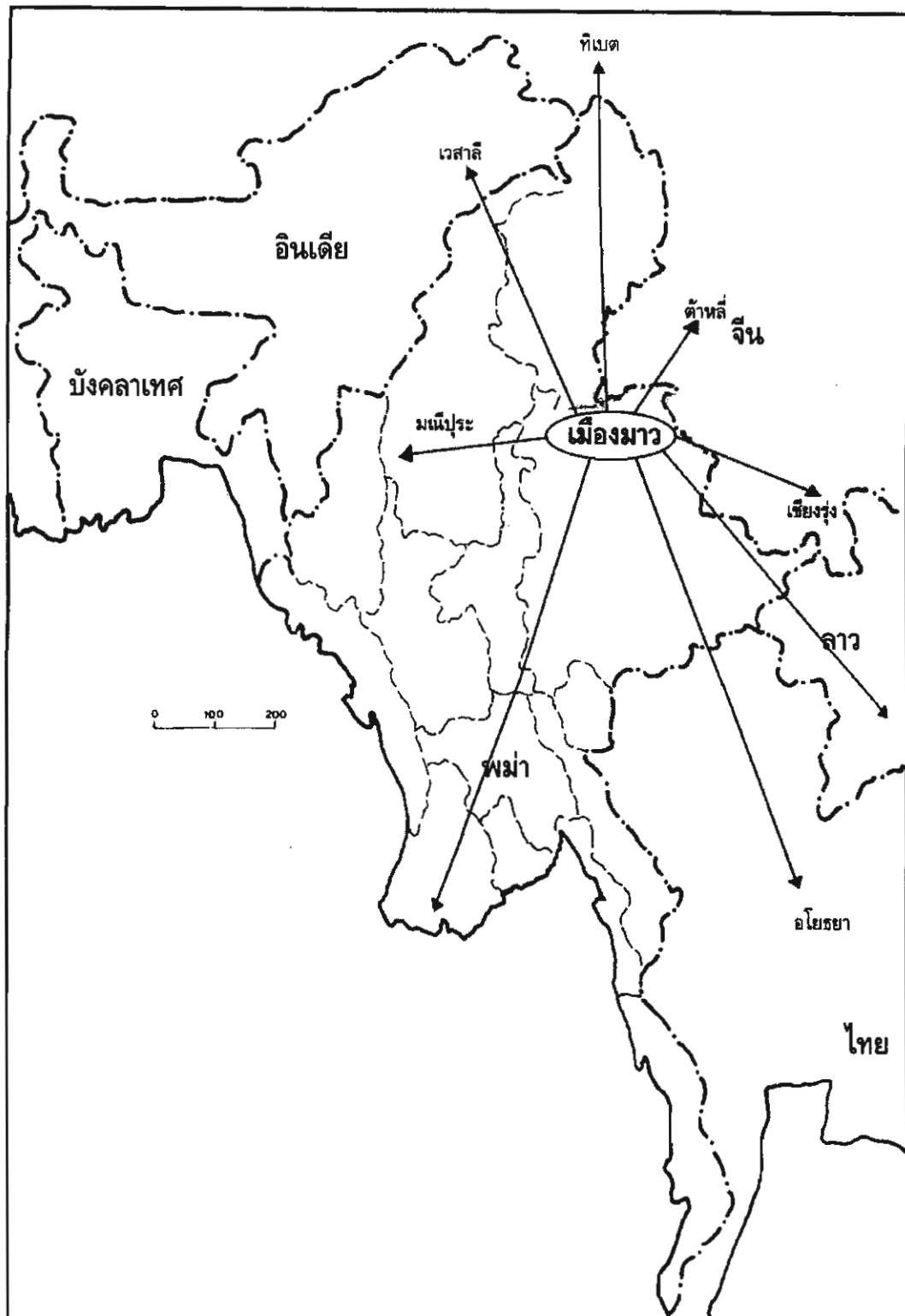
14. ดาวمینเงิน
15. ดาวمینตัง
16. ดาวمینเจียน (1778)
17. ดาวมินสี่ (1791)
18. ดาวمینเค่อจาง (1822)
19. ดาวمینเงินตุ๋ (1861)
20. ดาวมินจิงตุ๋ (1878)
21. ดาวมินต้งจู่ (1890)
22. ดาวมินต้งซิง (1891)

12. เจ้าฟ้าเมืองตัง

1. อานเส้า (เจ้านายเขตพื้นทองเมืองตัง) สมัยหยวน
2. อาหลู่ (จีนสี่เมืองตังจุนหมิงจ่งก่วนฝู) สมัยหยวน
3. ดาวหมินซาง (เมืองตังอวิ๋นยี่ฝูจื่อฝู)
4. ดาวหัวหลี่ (สมัยหมิง)
5. ดาวจิงฟ้า
6. คำหยานฟ้า
7. ดาวลู่เมิง
8. คำก้อมฟ้า
9. คำแสนฟ้า
10. คำเครือฟ้า
11. คำไขวฟ้า
12. คำย่งฟ้า
13. คำเสนฟ้า
14. คำกู่ฟ้า
15. คำแจ่นฟ้า
16. คำสูงฟ้า
17. คำเจิงฟ้า (สมัยชิง)
18. คำต่านฟ้า
19. คำหน่อฟ้า
20. คำเจนฟ้า
21. คำสิงฟ้า
22. คำสินฟ้า
23. คำเหลียงฟ้า
24. คำข่งฟ้า

- 25. ค่าเงินฟ้า
- 26. ค่าปีฟ้า
- 27. ค่าป่าฟ้า
- 28. ค่าหวานฟ้า
- 29. ค่าอวงฟ้า
- 30. ค่ากาฟ้า (สมัยสาธารณรัฐ)
- 31. ค่าอ้งฟ้า

แผนที่แสดงอาณาเขตอาณาจักรเมืองมวหลวงในคริสต์ศตวรรษที่ 14
(จากเอกสารไทใหญ่และเอกสารจีน)

แผนที่เมืองไทใหญ่ในเขตจังหวัดได้คง สาธารณรัฐประชาชนจีน

